

Vilniaus universitetas
TARPTAUTINIŲ SANTYKIŲ IR POLITIKOS MOKSLŲ INSTITUTAS

POLITIKOS IR MEDIJŲ MAGISTRANTŪROS PROGRAMA

IEVA LUKOŠIŪNAITĖ

II kurso studentė

**LIETUVOS POLITINIŲ RITUALŲ ANALIZĖ: VALSTYBINIŲ LAIDOTUVIŲ
ATVEJIS**

Darbo vadovas: dr. Natalija Arlauskaitė

Vilnius, 2017 m. sausio 10 d.

TURINYS	
ĮVADAS	5
1. POLITINIAI RITUALAI TEORINĖJE PERSPEKTYVOJE.....	8
1.1. POLITINIAI RITUALAI IR JŲ POVEIKIS VISUOMENEI.....	9
1.2. LAIDOTUVIŲ RITUALAS IR TAUTOS DIDVYRIŲ SUKŪRIMAS	11
1.3. LAIDOTUVIŲ RITUALO PROCESAS IR BŪDAS KALBĖTI APIE LAIDOTUVIŲ RITUALUS	13
2. ANALIZĖS MODELIS	18
3. LIETUVOS VALSTYBINIŲ LAIDOTUVIŲ RITUALO ATVEJŲ ANALIZĖ.....	21
3.1. LIETUVOS VALSTYBINIŲ LAIDOTUVIŲ VAIZDO MEDŽIAGOS ANALIZĖ.....	27
3.1.1. SAUSIO 13-OSIOS AUKŲ LAIDOTUVIŲ VAIZDO MEDŽIAGOS ANALIZĖ	28
3.1.2. MEDININKŲ PASIENIO POSTO ŽUDYNIŲ AUKŲ LAIDOTUVIŲ VAIZDO MEDŽIAGOS ANALIZĖ	31
3.1.3. PREZIDENTO ALGRIDO MYKOLO BRAZAUSKO LAIDOTUVIŲ VAIZDO MEDŽIAGOS ANALIZĖ ..	36
3.1.4. POETO JUSTINO MARCINKEVIČIAUS LAIDOTUVIŲ VAIZDO MEDŽIAGOS ANALIZĖ	44
3.1.5. PASIRINKTŲ LAIDOTUVIŲ VAIZDO ĮRAŠŲ LYGINAMOJI ANALIZĖ.....	48
IŠVADOS	55
LITERATŪROS SĄRAŠAS	59
PRIEDAS NR. 1	61
SUMMARY.....	68

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

Patvirtinu, kad įteikiamas darbas „Lietuvos politinių ritualų analizė: valstybinių laidotuvių atvejis“ yra:

1. Atliktas mano pačios ir nėra pateiktas kitam kursui šiame ar ankstesniuose semestruose;
2. Nebuvo naudotas kitame Institute/Universitete Lietuvoje ir užsienyje;
3. Nenaudoja šaltinių, kurie nėra nurodyti darbe, ir pateikia visą panaudotos literatūros sąrašą;
4. Susipažinau su rašto darbų metodiniais nurodymais ir žinau, jog už rašto darbo plagijavimą baudžiama pašalinimu iš Universiteto.

BIBLIOGRAFINIO APRAŠO LAPAS

Lukošiūnaitė I. Lietuvos politinių ritualų analizė: valstybinių laidotuvių atvejis:

Politikos ir medijų specialybės magistro darbas / VU Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas; darbo vadovė N. Arlauskaitė, 2017. – 68 p.

Reikšminiai žodžiai: politiniai ritualai, valstybinės laidotuvės, ceremonija, didvyriai, įamžinimas, visuomenė, ritualų bruožai, laidotuvių kelias, laidotuvių eisena, laidotuvių kalbos, tautos didvyrio portretas, vertybės.

Šiame darbe analizuojamas Lietuvos politinis ritualas – valstybinės laidotuvės. Tiriama, kaip funkcionuoja Lietuvos valstybinių laidotuvių ritualas nuo Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo, aiškinamasi, kuo remiantis jis formuojamas. Darbe tiriamas reglamentas, kuriuo remiantis rengiamos valstybinės laidotuvės, nagrinėjami konkretūs valstybinių laidotuvių atvejai bei unikali tiesiogiai su ritualo kūrimu susijusi patirtis.

Tyrimas leidžia išsamiai ištirti ir nustatyti Lietuvos valstybinių laidotuvių ritualo bruožus, pagrindines laidotuvių dalis ir reikšmingai svarbias vietas, išsiaiškinti, kaip kuriami tautos didvyriai, kokie bruožai jiems būdingi. Atskleidžiama, koks yra religinių benduomenių bei kariuomenės vaidmuo valstybinių laidotuvių rituale. Taip pat paaiškėja, į kokias interesų grupes tenka atsižvelgti rengiant valstybines laidotuves, kokios galimos silpnosios šio ritualo vietos, ką būtų galima patobulinti.

ĮVADAS

Politinis ritualas yra simbolinė sistema, būdinga visais laikais įvairiose santvarkose – tiek šiuolaikinėje demokratijoje, tiek ir uždaroje pirmykštėse bendruomenėse¹. Tokios simbolinės sistemos kaip valstybiniai ritualai turi vieną bendrybę: jie visi yra informacijos šaltiniai². Per valstybinius ritualus galime gauti daug informacijos apie valstybę, jos hierarchiją, propaguojamas vertybes. Šiuo požiūriu laidotuvės pačios tampa ne tik komunikacijos kanalu, tačiau ir žinute³ ar jų visuma. Ritualuose atsiskleidžia pamatinės vertybės⁴, todėl studijuojant ritualus galima daug sužinoti apie esmines visuomenės nuostatas.

Politiniai ritualai taip pat yra ir būdas reprezentuoti savo šalį. Bene geriausias valstybės ritualų pavyzdys – Didžioji Britanija, kurios monarchijos vestuvės, laidotuvės bei kiti ritualai sulaukia didžiulio užsienio valstybių dėmesio bei neša žinių apie valstybės vertybes, požiūrį.

Lietuvos valstybė stiprių politinių ritualų tradicijų dar neturi dėl itin jauno valstybės amžiaus. Taip pat ir valstybinės laidotuvės Lietuvoje yra mažai nagrinėtas ritualas. Nepriklausomybės metais valstybinės laidotuvės organizuotos per 60 kartų, kai kurios iš jų tapo masiniais įvykiais, pavyzdžiui, Prezidento Algirdo Mykolo Brazausko bei sausio 13-osios aukų laidotuvės. Valstybinės laidotuvės bus skiriamos kiekvienam iš kovo 11-osios signatarų, taip pat buvusiems prezidentams. Tai numato Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl žymių Lietuvos visuomenės veikėjų ir pagal Lietuvos Respublikos įstatymus valstybės lėšomis laidojamų asmenų laidojimo išlaidų dengimo taisyklės” (identifikacijos kodas: 1031100NUTA00000323, paskelbė: *Valstybės žinios*, 2003-03-21, Nr. 28-1135).

Tačiau valstybė turi ir daugiau žymių veikėjų, nusipelnusių valstybinių laidotuvių. Visais kitais atvejais sudaryti laidotuvių komisiją gali nuspręsti Vyriausybė, Užsienio reikalų ministerija. Tad neaišku, ar valstybinės laidotuvės galėtų būti skiriamos žymiam krepšininkui, ar tik šalies gynėjams ir meno atstovams, tokiems kaip maestro Saulius Sondeckis ar aktorius bei režisierius Donatas Banionis. Minimos Vyriausybės patvirtintos taisyklės, reglamentuojančios laidojimo išlaidų dengimą nurodo, kokios išlaidos kompensuojamos, tačiau nenurodo kaip turi būti organizuojamas pats laidotuvių procesas, kaip jis kontroliuojamas.

Tyrimo problema kyla iš to, jog apie valstybinių laidotuvių organizavimą Lietuvoje žinoma mažai, o iš viešai prieinamos informacijos sunku nustatyti, kaip funkcionuoja Lietuvos valstybinių laidotuvių ritualas. Ilgą laidotuvių bei kitų valstybinių ritualų praktiką turinčios

¹ Victor Turner, „The Ritual Process: Structure and Anti-Structure”, New York: Aldine and Gruyter, 1995, 4.

² Geertz Clifford, „Ideology As a Cultural System”. *Selected Essays*. New York: Basic Books, 1973, 216.

³ Avner Ben-Amos, Eyal Ben-Ari, „Resonance and reverberation: Ritual and bureaucracy in the state funerals of the French Third Republic”. *Theory and Society*, 1995, Vol.24(2), 174.

⁴ Turner, 6.

valstybės, tokios kaip Prancūzija ar Didžioji Britanija, turi aiškius ritualus apibrėžiančius protokolus, kurie numato kaip turi būti atliekami ritualų elementai, nurodo prasminius akcentus, funkcionavimo principus. Ritualų pagalba galima reprezentuoti savo valstybę tiek užsienio valstybių atžvilgiu, tiek ir jos viduje. Šio tyrimo tikslas – **nustatyti, kokios reikšmės kuriamos Lietuvos valstybinių laidotuvių ritualo pagalba bei ką šis ritualas pasako apie valstybę.** Tyrimo objektu yra laikomas Lietuvos valstybinių laidotuvių ritualas po Lietuvos valstybės Nepriklausomybės atkūrimo.

Tam, kad tikslas būtų pasiektas, iškeliami šie **uždaviniai**:

- 1) Nustatyti politinio ritualo bei valstybinių laidotuvių ritualo svarbą teorinėje perspektyvoje.
- 2) Ištirti Lietuvos valstybinių laidotuvių steigimąsi, formavimąsi ir funkcionavimą.
- 3) Ištirti Lietuvos valstybinių laidotuvių atvejus bei nustatyti Lietuvos valstybinių laidotuvių ritualo bruožus, tendencijas.
- 4) Atskleisti, kokios reikšmės kuriamos Lietuvos valstybinių laidotuvių ritualo pagalba.

Pirmojoje darbo dalyje, žvelgiant iš teorinės perspektyvos, siekiama išaiškinti, kas yra politiniai ritualai, kokia jų svarba. Daug dėmesio skiriama politinių ritualų kuriamoms reikšmėms, jų poveikio visuomenei aptarimui. Taip pat tiriama, kaip funkcionuoja politiniai ritualai, konkrečiai – valstybinės laidotuvės, ieškoma deramo būdo apie juos kalbėti ir juos nagrinėti. Remiantis žinomais autoriais, nustatomi pagrindiniai laidotuvių ritualo bruožai, ritualų dalys bei prasminiai akcentai, taip pat integruojant skirtingas teorijas analizė papildoma konteksto aptarimu. Sukauptos žinios tampa pagrindu empirinei tyrimo daliai.

Antrojoje – empirinėje – darbo dalyje siekiama ištirti Lietuvos valstybinių laidotuvių ritualą, jo steigimąsi, formavimąsi ir funkcionavimą. Tam tiriama pasirinkti valstybinių laidotuvių atvejai. Prieš pradėdant analizuoti pasirinktus atvejus yra pateikiama Lietuvos valstybinių laidotuvių ritualą reglamentuojančių dokumentų apžvalga bei interviu su Krašto apsaugos ministerijos Protokolo skyriaus vedėja Salvina Taukinaitiene apžvalga. Respondentė dažniausiai įeina į laidotuvių komisijos, kuri visuomet šaukiama mirus asmeniui, kuriam skiriamos valstybinės laidotuvės, sudėtį, bei yra atsakinga už laidotuvių scenarijaus sudarymą. Dokumentų apžvalga bei interviu būdu surinkta informacija suteikia kontekstinių žinių apie Lietuvos valstybinių laidotuvių ritualo reglamentavimą, steigimąsi, formavimąsi ir funkcionavimą.

Vykdamas valstybinių laidotuvių atranką tyrimui remiamasi žinojimu jog nepriklausoma Lietuvos Respublika surengė daugiau nei 60 valstybinių laidotuvių, tačiau tik 4 kartus buvo skelbiamas valstybinis gedulas.

- *4 dienų gedulas* skelbtas 2010 06 26 mirus Lietuvos Respublikos Prezidentui Algirdui Mykolui Brazauskui.
- *3 dienų gedulas* skelbtas 1991 01 13 TSRS aukoms.
- *2 dienų gedulas* skelbtas 2011 02 16 mirus poetui, dramaturgui, vertėjui bei visuomenės veikėjui Justinui Marcinkevičiui.
- *1 dienos gedulas* skelbtas 1991 07 31 žuvusiems Medininkų pasienio poste.

Paskelbtas gedulas išryškina šių atvejų svarbą bei reikšmę valstybiniu mastu. Sausio 13-osios bei Medininkų pasienio posto aukų pagerbimui gedulą skelbė Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba – Atkuriamasis seimas. Prezidento Algirdo Mykolo Brazausko bei poeto Justino Marcinkevičiaus pagerbimui gedulas skelbtas Vyriausybės nutarimu. Valstybinis gedulas išskiria šiuos atvejus iš kitų ir tai galima laikyti kriterijumi vykdant pasirenkamų tyrimo atvejų atranką. Tad šie keturi laidotuvių atvejai ir bus nagrinėjami. Atvejai tiriami analizuojant filmuotą laidotuvių proceso medžiagą pagal teorinės medžiagos analizės metu suformuotą laidotuvių proceso analizės modelį. Atlikus empirinį tyrimą nustatomi Lietuvos valstybinių laidotuvių bruožai, išaiškinama, kokios reikšmės kuriamos Lietuvos valstybinių laidotuvių ritualo metu bei ką valstybinių laidotuvių ritualas pasako apie Lietuvos valstybę.

1. POLITINIAI RITUALAI TEORINĖJE PERSPEKTYVOJE

Svarbų indelį aktualizuojant ritualus padarė ir jų svarbą iškelė Emile'is Durkheimas. Gerai žinomame veikale „Elementariosios religinio gyvenimo formos: toteminė sistema Australijoje” autorius nagrinėja religiją ir laiko ją galios šaltiniu visuomenėje. Anot Durkheimo, „visuomenės įtaka jaučiama tik tuomet, kai ji veikia, o veikli ji tada, kai ją sudarantys individai susirenka į vieną vietą ir veikia išvien.”⁵ Ritualai yra itin parankūs tokiam visuomenės sutelkimui. Nors Durkheimas kalba apie religiją, tačiau taip pat teigia, kad garbinant gėrį simbolinėje plotmėje žmonės garbina savo pačių visuomenę⁶. Tad itin svarbu tai, jog religija ir jos veikimo būdas – ritualas, sutelkia visuomenę, ją formuoja. Davidas I. Kertzeris interpretuoja Durkheimą teigdamas, kad rituale svarbiausia yra ne tai, kad susiduriama su antgamtinėmis jėgomis, bet tai, jog ritualo metu kuriamos sąlygos išreikšti savo socialinę priklausomybę⁷. Tad dėmesys perkeliamas nuo religijos prie visuomenės.

Davidas I. Kertzeris apibūdina ritualą kaip „aiškiai struktūruotas, standartizuotas sekas, kurios dažnai atliekamos nustatytose vietose bei laiku, kurie turi simbolinę reikšmę.”⁸ Apie religiją kalbėjęs Durkheimas ritualus apibrėžia dar bendriau ir lakoniškiau, kaip „apibrėžto veikimo būdus”⁹. Ritualinė elgsena yra pasikartojanti ir dažnai turi pertekliškumo bruožų, bet šios ypatybės yra svarbios ir būtinos, nes padeda valdyti emocijas, kurti supratimą¹⁰. Iš tiesų, ritualai gali turėti itin stiprų emocinį krūvį¹¹, kurti traumuojančias patirtis arba veikti ne tiek emociniu pagrindu, kiek dažno kartojimo metu atsirandančiomis reikšmėmis¹². Kartojimas itin svarbus, mat jis įtvirtina reikšmes ir jos pradeda veikti kaip įprotis, nebesusimąstant apie ritualo kilmę ir prasmę. Tačiau ritualą atpažinti nesudėtinga: jį gali išduoti tiek estetinis apipavidalinimas: spalvos, garsai, kvapai, dekoracijos, tiek ir jo elementai: dainavimas, gestai, ar nuotaika, pavyzdžiui, tvyranti įtampa¹³. Paprastai ritualiniame veiksmo aptiksime ir veikiančiuosius asmenis, kurie užtikrina sklandų ritualo veikimą, bei stebėtojus-dalyvius.

Apibendrinant ritualų bruožus galima teigti, kad ritualas turi turėti iš anksto numatytą tvarką, scenarijų, yra susiję su vizualine patirtimi bei emociniu patyrimu. Anot Israelio Schefflerio, šie požymiai tinka ir kultūriniam renginiui, tokiam kaip koncertas ar teatro vaidinimas. Tačiau

⁵ Emile Durkheim, *Elementariosios religinio gyvenimo formos: toteminė sistema Australijoje*. Vilnius: Vaga, 1999, 462.

⁶ Durkheim, 464.

⁷ David I. Kertzer, *Ritual, Politics and Power*. Bringhamton: Vail-Ballou Press, 1988, 9.

⁸ Kertzer, 9.

⁹ Durkheim, 41.

¹⁰ Kertzer, 9.

¹¹ Ten pat, 11.

¹² Harvey Whitehouse ir James Laidlaw (sud.), *Ritual and Memory: Toward a Comparative Anthropology of Religion*. California: AltaMira Press, 2004, 65.

¹³ Whitehouse, Laidlaw, 159.

ritualų atlikėjams keliami visai kiti reikalavimai nei, pavyzdžiui, orkestrui. Po koncerto gali būti klausama, kas atliko vieną ar kitą kūrinį, tačiau ritualo metu svarbiau ne jį atliekančio asmens tapatybė, bet jo legitimumas – ar asmuo pakankamai pasiruošęs atlikti ritualą, ar jis turi tam kompetenciją¹⁴? Pavyzdžiui, mišių ritualo metu nėra svarbu, koks konkrečiai kunigas jas atlieka, mat svarbiausia tampa tai, jog mišias laikantis asmuo iš tiesų būtų kunigas, pripažįstamas tikinčiųjų bendruomenės. Kai yra kalbama apie ritualą ir klausama, kas jį atliko, atsakymas paprastai nereikalauja įvardinti tapatybės, mat tikroji šio klausimo prasmė apeliuoja į žmonių pasitenkinimą ritualu, kuris neabejotinai susijęs su ritualą atliekančio žmogaus tinkamumu¹⁵.

Jei klaustume, kas sakė oficialias kalbas valstybinių laidotuvių metu, daug svarbesnės būtų pasisakiusių pareigos, o ne tapatybės. Kultūrinio renginio metu ši formulė neveikia, mat, pavyzdžiui, koncerto metu svarbios yra atlikėjų tapatybės, nes žiūrovai tapatina atlikėjus su jų atliekamais kūriniais. Be to, ritualai ir kultūriniai renginiai skiriasi dar ir tuo, jog ritualo metu nelieka skirties tarp veikėjų ir stebėtojų¹⁶. Kultūrinio renginio metu žiūrovai gali būti įtraukiami tiek, kiek parodo iniciatyvos įsitraukimui ir šis įsitraukimas vyksta kontroliuojant renginio vedėjams. Tuo tarpu ritualo metu stebėtojai įsitraukia atlikdami sinchronizuotą judėjimą, rinkdamiesi progai tinkančią aprangą ir spalvas, artefaktus, dainuodami ar skanduodami¹⁷ ir taip tampa svarbia viso ritualo dalimi.

1.1. POLITINIAI RITUALAI IR JŲ POVEIKIS VISUOMENEI

Anot Davido I. Kertzerio, ritualo bei politinio ritualo sąvokos apskritai turi gana neigiamas konotacijas. Šios neigiamos reikšmės atsirado tarp Vakarų intelektualų, besivadovaujančių utilitarizmo principais dar XVIII amžiuje¹⁸. Remiantis racionalių utilitaristų mąstymu, sunku teigiamai vertinti ritualus jau vien dėl to, kad jų nauda yra gana sunkiai pamatuojama ir apčiuopiama. Iš tiesų, net ir teigiamai vertinant ritualus kaip poveikio visuomenei priemonę, gana sunku išmatuoti jų naudingumą. Tačiau atmesti jų reikšmės dėl sudėtingo poveikio pamatavimo negalima. Ritualai buvo naudojami kaip poveikio priemonė įvairiais laikais: siekiant sutvirtinti karalių autoritetą monarchijose ar net siekiant sukelti revoliuciją¹⁹.

¹⁴ Israel Scheffler, *Symbolic Worlds: Art, Science, Language, Ritual*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997, 137.

¹⁵ Scheffler, 138.

¹⁶ Niamh Moore ir Yvone Whelan, *Heritage, Memory and the Politics of Identity: New Perspectives on the Cultural Landscape*. Burlington: Ashgate, 2007, 71.

¹⁷ Moore, Whelan, 71.

¹⁸ Kertzer, 2.

¹⁹ Ten pat, 2.

Ritualo reikšmės negalima sumažinti, mat pati politika yra išreiškiama simboliniu būdu²⁰, remiantis simbolinėmis reikšmėmis. Tam, kad suprastume politinius procesus, reikia tirti kaip simboliai atsiranda politikoje, kaip politiniai veikėjai sąmoningai ir nesąmoningai manipuliuoja simboliais, kaip simbolinė dimensija susijusi su materialiai išreiškiama politine galia²¹. Ritualai paprastai daug svarbesni žemesnio išsivystymo šalyse, kurių tikėjimas yra paremtas antgamtiskumu²². Moderniose visuomenėse ritualai yra integruota politikos dalis ir gali būti sunku įsivaizduoti kaip politinė sistema turėtų be jų veikti²³. Pavyzdžiui, ar galėtume įprasmingai Būtent per simbolius žmonės suteikia prasmę savo pačių gyvenimui²⁴, pavyzdžiui, ypatingą reikšmę suteikdami vestuviniam žiedui (sąjungos simboliui) ir vestuvėms (sąjungos ritualui). Valstybės lygmenyje, ypatingos svarbos įvykiais laikome prezidentų inauguracijas, seimo narių priesaiką, o tai – tokie pat simboliniai veiksmai.

Ritualai tarsi nustato tvarką, su kuo sutinka ir Davidas I. Kertzeris. Anot jo, ritualas yra bet kokia standartizuota žmogaus veikla. Tačiau ritualą galime laikyti ir analitine kategorija, padedančia susivokti susidūrus su chaotiškais žmogaus patirtimis ir nubrėžiančia aiškius rėmus²⁵ kaip suprasti aplinkinį pasaulį. Ritualai veikia sujungdami dabartį su praeitimi bei ateitimi²⁶. Tai ypač ryšku pasikartojančiose ritualuose. Puikus pavyzdys galėtų būti Naujametinis Prezidento kreipimasis į tautą per televiziją. Žinome, jog šis kreipimasis bus transliuojamas kiekvienais metais tuo pačiu laiku, žinome, jog minime praėjusius metus ir pradėdame ruoštis ateities darbams. Tai puikus momentas praeities apmąstymui. Praeitis – išteklius tautos formavimui, nes tapatumo jausmas be atminties apskritai negalimas²⁷. Šis kolektyvinės atminties jausmas dar yra vadinamas socialine atmintimi, kuri yra bendras įvykių supratimas ir vieningas jų interpretavimas²⁸. Norint iš žmonių, gyvenančių toje pačioje teritorijoje, sukurti tautą, reikia papasakoti tiems žmonėms juos vienijančią istoriją. Šiuo pagrindu pradėjo kurtis tautos dar ankstyvojoje nacionalizmo pradžioje²⁹. Tačiau vaizdas yra paveikesnis nei žodis, todėl svarbu išreikšti kolektyvinę atmintį monumentuose, procesijose bei ritualuose, kurie yra universalus būdas įamžinimui³⁰.

²⁰ Ten pat, 2.

²¹ Kertzer, 3.

²² Victor Turner, *Dramas, Fields and Metaphors: Symbolic Action in Human Society*. Ithaca and London: Cornell University Press, 1974, 275.

²³ Ten pat, 3.

²⁴ Ten pat, 8.

²⁵ Ten pat, 8.

²⁶ Ten pat, 10.

²⁷ Moore, Whelan, 70.

²⁸ Ten pat, 70.

²⁹ Ten pat, 70.

³⁰ Ten pat, 70.

Ritualai ne tik kuria prielaidas tautinės valstybės formavimui, tačiau ir padeda kurti socialines grupes ir yra būdas žmonėms išreikšti savo socialinę priklausomybę³¹. Ritualams yra būdingas pertekliškas, dramatiškas, o tokiomis sąlygomis itin išryškėja galios santykiai. Iš tiesų, ieškant nekonfliktiško būdo įtvirtinti autoritetą paranku rinktis ritualus³². Nors tai gali atrodyti kaip sunkiai realią naudą atnešantis būdas, tačiau reikia atsižvelgti į tai, kad ritualai veikia neverbaliniu būdu. Anot Davido I. Kertzerio, neverbalinis veikimas ir yra ta savybė, kurioje slypi ritualo galia ir poveikumas, mat neverbaliniam reiškiniui itin sunku pasipriešinti, nes esame pratę prieštarauti žodžiais³³. Bet kuri kalba ar rašytinis tekstas subjektui palieka galimybę lengvai apversti situaciją priešingai ir stoti į konfrontaciją. Tačiau kaip turėtų atrodyti pasipriešinimas ritualui? Tai turėtų būti apgalvotas veiksmas, giraunantis ritualo struktūrą. Be to, pasipriešinti tenka ir repetatyvumo nešamam ilgaamžiškumo įspūdžiui, tad prieštaravimo galimybė iš tiesų tampa itin komplikuota, o spontaniškas prieštaravimas tampa kone neįmanomas.

Žinoma, reikia suvokti, kad socialinis pasaulis nėra pastovus – jis nuolat kinta. Ritualai taip pat keičiasi laike, yra adaptuojami. Net ir konkretaus ritualo atveju negalime laikyti visiškai vienalyčiu, nes ritualams būdingas daugiaprasmiškumas³⁴ ir ritualus galima nagrinėti skirtinguose prasmų lygmenyse. Tas pats ritualas gali reikšti visai skirtingus dalykus skirtingoms žmonių grupėms, kurios stebi ar dalyvauja rituale tuo pat metu³⁵. Žinant tai, ritualų tyrimas dar sudėtingėja, mat reikia atsižvelgti ne tik į politinį, ekonominį ir kultūrinį kontekstą³⁶, bet ir į skirtingas to paties ritualo perskaitymo galimybes.

1.2. LAIDOTUVIŲ RITUALAS IR TAUTOS DIDVYRIŲ SUKŪRIMAS

Per simbolius suvokiame kas yra galingas, o kas – silpnas. Ritualas, kaip simbolizmo išraiška, savo ypatybėmis, pompastiškumu ir masiškumu taip pat parodo kas yra svarbesnis ir turi daugiau galios³⁷. Įdomu tai, kad ritualai tarnauja politinėms organizacijoms kurdami solidarumo ryšius nereikalaujanti įsitikinimų vienodumo³⁸. Ritualų metu ištransliuojamos žinios yra daug svarbesnės už asmeninius įsitikinimus ir priverčia patikėti tuo, ką matai, girdi, kame dalyvauji.

Laidotuvių ritualas kupinas idealizavimo. Visuomenė privalo kurti idealus, nes jei jų nekurs, negalės kurti ir savęs pačios. Tai reikia suprasti kaip naturalų, būtiną veiksmą, kuriuo

³¹ Kertzer, 9.

³² Ten pat, 174.

³³ Kertzer, 13.

³⁴ Timothy Jenks, „Contesting the Hero: The Funeral of Admiral Lord Nelson” in *Journal of British Studies*, 2000, 39(4), 424.

³⁵ Moore, Whelan, 71.

³⁶ Ten pat, 71.

³⁷ Kertzer, 5.

³⁸ Kertzer, 67.

visuomenė formuojasi ir persiformuoja³⁹. Idealizuojamu objektu laidotuvių rituale tampa velionis, jis yra ir centriniame dėmesio taške. Toks idealizavimas ir išaukštinimas vengiant kritikos gali net priminti asmens kultą⁴⁰. Demokratinėse valstybėse asmenybės kultas nėra įprastas, tačiau kiekvienai tautai reikia didvyrių tam, kad žinotų kuo reikia sekti ir į ką lygiuotis. Laidotuvių procesas iš tiesų yra vienintelis oficialus būdas įprasminti tautos didvyrius⁴¹.

Nenuostabu, kad laidojant asmenį ir iškeliant jį į valstybinės svarbos lygmenį, keičiasi ir jo paties statusas. Remiantis Nancy Scheper-Hughes bei Margaret M. Lock teorija, kūnas gali būti vertinamas trimis perspektyvomis: kaip individualus, kaip socialinis bei kaip politinis kūnas⁴². Individualus kūnas yra suprantamas kaip fenomenalus savęs patyrimas. Socialinis kūnas yra susijęs su asmens bei jį supančių socialinių grupių santykiu; asmenybė yra suvokiama per priklausymą socialinėms grupėms tokioms kaip šeima, giminė, darbovietė, kaimynystė ir kita. Valstybinių laidotuvių ritualo kontekste svarbiausia tampa politinio kūno samprata, kuri daugiausiai susijusi su kontrolės galimumu bei galios santykių atsiradimu⁴³. Politinis kūnas yra galios turėtojas, gebantis daryti įtaką bei svarbius politinius sprendimus. Kitaip tariant, per politinį kūną galios santykiai ir yra išreiškiami⁴⁴. Galime teigti, kad laidotuvių ritualo pagalba individualus kūnas tampa politiniu kūnu, nes ritualo metu velionis virsta tautos garbinimo objektu. Individualaus kūno virsmą politiniu kūnu parodo ir žinoma frazė „Karalius mirė! Tegyvuoja karalius⁴⁵!“ Būtent remiantis individualaus ir politinio kūno samprata galima paaiškinti šią Prancūzijos monarchijos laikus menančią frazę, kuri iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti paradoksali ir nesuprantama.

Toks asmens išaukštinimas neša ir svarbią edukacinę žinią – tautos didvyris yra sektinas pavyzdys. Ritualo metu piliečiai turi galimybę susitapatinti su velioniu⁴⁶. Anot Avnerio Ben-Amoso, didvyrio figūra tarnauja kaip įrodymas, kad valstybės švietimo sistema suformuota taip, kad kiekvienas turi galimybę pasiekti aukštesnę pakopą, užimti svarbią poziciją⁴⁷. Iš tiesų, galime suvokti, kad šis edukacinis efektas galimas tik demokratinėse valstybėse ir vargu ar veiktų monarchų valdomose šalyse. Demokratinėje valstybėje laidojami ir laidotuvių metu įprasminami didvyriai šio titulo negavo prigimtinė teise, jo taip pat nesuteikė Dievas; didvyrio statusą laidojama persona

³⁹ Durkheim, 467.

⁴⁰ Avner Ben-Amos, *Funeral, Politics, and Memory in Modern France*. Oxford University Press, 2000, 9.

⁴¹ Ben-Amos, Ben-Ari, 174.

⁴² Nancy Scheper-Hughes, Margaret M. Lock, „The Mindful Body: A Prolegomenon to Future Work in Medical Anthropology”, in *Medical Anthropology Quarterly*, 1(1), 1987, 6.

⁴³ Scheper-Hughes, Lock, 23.

⁴⁴ Rodger I. Wilkie, „Re-Capitating the Body Politic: The Overthrow of Tyrants in Havelok the Dane”, in *Neophilologus* 2010, 94, 147.

⁴⁵ Sean Wilentz, *Rites of Power: Symbolism, Ritual and Politics Since the Middle Ages*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1985, 51

⁴⁶ Ben-Amos, Ben-Ari, 167.

⁴⁷ Ten pat, 167.

užsitarnavo savo darbais bei talentais⁴⁸. Žinoma, nereikia suprasti, kad didvyrio statusas įteisinamas vien valstybinių laidotuvių ritualo pagalba. Valstybinės laidotuvės skiriamos nusipelnusiems valstybės veikėjams ir šis paskyrimas paprastai nebūna staigmena visuomenei. Tiesiog taip didvyriai šio ritualo pagalba po mirties neišnyksta, nes jų atminimas gyvuoja ilgiau nei fizinis kūnas⁴⁹. Laidotuvių metu velionis tarsi atsikrato visų trumpalaikių ir pernelyg individualių bruožų ir lieka valstybei palankios, sektingos vertybės⁵⁰. Tai taip pat parodo, kad individualus velionio kūnas tampa politiniu kūnu. Žinoma, ši edukacinė laidotuvių ritualo prasmė nėra akivaizdžiai išsakoma ir gali būti, jog dažnai tam tikrų vertybių išaukštinimas atliekamas nesusimąstant apie tautos švietimą. Taip yra todėl, kad ritualai ir veikia nejučiomis, iš tiesų atvirai nieko neteigiant⁵¹. Nepaisant neakivaizdaus veikimo, ritualai itin palankūs edukacijai – nors laikai keičiasi, o su jais ir visuomenė, tačiau ritualo pagalba galima aktualizuoti vertybes, kurti vienybę, autoritetų pripažinimą⁵².

1.3. LAIDOTUVIŲ RITUALO PROCESAS IR BŪDAS KALBĖTI APIE LAIDOTUVIŲ RITUALUS

Visos kultūrinės sistemos – religija, filosofija, estetika, mokslas, ideologija - veikia kaip programos: jos kuria tam tikrą elgesio modelį, kuris veikia panašiai kaip genetinė sistema⁵³. Kitaip tariant, visuomenė turi turėti nekvestionuojamą pagrindą, ant kurio laikosi jos kultūra. Anot Amoso Ben-Avnerio, centrinė visuomenės vertybių sistema yra neišjudinama, ji nekinta, kaip ir su ja susijusios institucijos ir lūkesčiai⁵⁴. Politinių ritualų ir ypač švenčių tikslas yra sujungti šį vertybinį visuomenės pagrindą su režimo ideologija⁵⁵.

Tačiau tiriant valstybinių laidotuvių ritualą svarbu, anot Cliffordo Geertzo, nepriimti galios išraiškų kaip duotybių⁵⁶. Kitaip tariant, valstybinis ritualas nėra duotybė, mat duotybė šiuo atveju yra vertybinis pagrindas, ant kurio kuriamas ritualas. Valstybiniai ritualai yra kuriami sąmoningai tų, kuriems yra pavedama ši pareiga⁵⁷. Tiek valstybinių, tiek ir privačių laidotuvių reguliavimas gali būti trijų tipų: komercinis, religinis bei municipalinis⁵⁸. Pirmuoju atveju, visus su laidotuvėmis susijusius reikalus tvarko verslo įmonės, kurioms priklauso ir kapinės. Tokia sistema

⁴⁸ Ten pat, 167.

⁴⁹ Ten pat, 168.

⁵⁰ Ben-Amos, Ben-Ari, 168.

⁵¹ Warnick R. Bryan, „Ritual, Initiation and Education in R. S. Peters” in *Journal of Philosophy of Education*, 43(1), 2010, 60.

⁵² Warnick, 60.

⁵³ Geertz, 216.

⁵⁴ Avner Ben-Amos, „The Sacred Center of Power: Paris and Republican State Funerals” in *The Journal of Interdisciplinary History*, 28.

⁵⁵ Ben-Amos, 31.

⁵⁶ Ben-Amos, 29.

⁵⁷ Ten pat, 29.

⁵⁸ Walter Tony, „Three ways to arrange a funeral: Mortuary variation in the modern West” in *Mortality*, 10(3), 7.

paplitusi Jungtinėse Amerikos valstijose⁵⁹. Religinio reguliavimo modelyje su laidotuvėmis susijusius reikalus tvarko vyraujančios religijos atstovai. Šis modelis būdingas Prancūzijai. Municipaliniame modelyje, kurį galime rasti Vokietijoje ir Italijoje⁶⁰, visus su laidotuvėmis susijusius reikalus tvarko savivaldos vienetų padalinuose, o kapinės yra valstybinė žemė. Tačiau labiausiai paplitę mišrūs modeliai, kuriuose valdžią gali turėti ir keletas institucijų.

Tačiau laidotuvių reguliavimo modelis aktualesnis privačiose laidotuvėse, nes artimieji priversti susidurti su vienomis ar kitomis institucijomis organizuodami procesą. Stebint valstybines laidotuves daug svarbesnis pats laidojimo procesas, o ne jo organizavimas. Svarbu, kad kuriamas ritualas išlaikytų sąsajas su vertybiniu tautos pagrindu bei politiniu režimu⁶¹. Tai reikia gerai apgalvoti ir, iš kitos pusės, nepataikauti viešajai nuomonei ir skoniui, nes valstybinis ritualas turi turėti ir jau aptartą edukacinę funkciją. Tačiau valstybinės svarbos suteikimas ritualui nėra itin sudėtingas procesas. Pakanka pasirinkti valstybinės svarbos vietas: geriausia, kad ritualas būtų atliekamas sostinėje, pagrindiniuose, svarbiausiuose rūmuose, aikštėse ir skveruose⁶². Valstybė taip parodo išskirtinį dėmesį ritualu pagerbiamam didvyriui, mat laikinai pakeičia savo dienotvarkę, svarbių vietų paskirtį ir prisitaiko prie ritualo reikalavimų. Tačiau valstybė dėl to nei kiek nenukenčia - tokiu ritualu aukštinamas ne tik didvyris, tačiau ir pati valstybė⁶³, nes ritualo patriotinė žinutė tampa itin svarbi⁶⁴ ir aiški.

Valstybinį laidotuvių ritualą galima nagrinėti ir nelaikant jo nedaloma visuma. Valstybinių laidotuvių ritualas, anot Avnerio Ben-Amoso, turi tris pagrindines dalis: **atskyrimą** (angl. *separation*), **gabenimą** (angl. *transition*) ir **patalpinimą** (angl. *incorporation*)⁶⁵:

1) **Atskyrimo** etape velionio kūnas yra šarvojamas visuomenei svarbioje vietoje; skiriamas laikas per kurį galima atsiveikinti su velioniu. Jau šioje stadijoje išryškėja, jog velionis nebėra individualus kūnas. Autorius teigia, kad kūno politizavimas prasideda jau pačiame valstybinių laidotuvių inicijavime – valstybė apmoka velionio laidotuves taip tarsi išsipirkdama jo kūną iš artimųjų⁶⁶. Vieta, kuri pasirenkama šarvojimui, paprastai atspindi velionio veiklos sritį, atliekamas funkcijas⁶⁷. Todėl įprasta, kad prezidentai būtų šarvojami Prezidentūroje, dvasininkai – mados namuose, visuomenės veikėjai – svarbiose miesto vietose. Nuo pasirinktos vietos priklauso ir kokios sąlygos sudaromos visuomenei aplankyti velionį. Būtina į tai atsižvelgti ir nesirinkti itin ankštų

⁵⁹ Walter, 9.

⁶⁰ Ten pat, 10.

⁶¹ Ben-Amos, 31.

⁶² Ten pat, 31.

⁶³ Ten pat, 32.

⁶⁴ Jenks, 249.

⁶⁵ Ben-Amos, 34.

⁶⁶ Ben-Amos, Ben-Ari, 169.

⁶⁷ Ten pat, 169.

patalpų ar vietų, kurios reikalauja ypatingo saugumo. Nors paprastai šioje dalyje visuomet įžvelgsime tam tikrus ribojimus ir visuomenė yra kviečiama masiškiau dalyvauti antroje, gabenimo dalyje⁶⁸.

Pasirinkta šarvojimo vieta taip pat transformuojama. Pirmiausia, pakinta jos įprastinė funkcija ir šarvojamas kūnas tampa svarbiausiu traukos objektu. Be to, pasirenkamas tam tikras dekoras, vizualizuojantis šalies gedulą. Kuo prabangesni ir gausesni puošybos elementai pasirenkami, tuo didesnė pagarba valstybės mastu išreiškiama⁶⁹. Kartais puošybos elementai tarsi savaime kuria atskirą, ryškią patirtį, vien savo gausa ir unikaliu emociniu krūviu⁷⁰. Tokia pat dekoratyvi tampa ir prie karsto stovinti sargyba, kuri veikia greičiau kaip vizualus elementas, o ne atlieka realią funkciją⁷¹. Iš pasirinktos sargybos gausos taip pat galime spręsti, kiek svarbus yra velionis valstybės mastu.

2) Individualaus kūno virtimas politiniu kūnu dar labiau išryškėja **gabenimo** dalyje. Šioje dalyje velionis transformuojamas į dvasinį protėvį, kuris turi gyvuoti tautos atmintyje amžinai⁷². Tai vyksta per laidotuvių eiseną iš šarvojimo vietos, skirtos gedului, į laidojimo vietą, skirtą įamžinimui. Tai pati masiškiausia ceremonijos dalis, kurioje dalyvauja tūkstančiai žmonių. Laidotuvių eiseną gali judėti trumpiausiu keliu iki laidojimo vietos, tačiau siekiant kurti papildomas reikšmes gali būti pasirenkamas ir ilgesnis kelias⁷³. Tuomet praeinamos svarbios, su velioniu susijusios vietos, galbūt prie jų net trumpam sustojama taip aktualizuojant tas vietas ir velionio ryšį su jomis.

Laidotuvių eiseną turi du esminius elementus – judančią eiseną bei daugiau ar mažiau statišką minią, stebėtojus⁷⁴. Minia žiūrovų čia itin svarbi, mat jei nebūtų jų, nebūtų ir prasmės rengti įspūdingą reginį⁷⁵. Tad labai svarbu, kad visuomenė aktyviai įsitrauktų šioje dalyje, mat skurdi minia parodytų, jog velionis nebuvo pakankamai svarbus visuomenei ir tai galėtume laikyti tarsi valstybės nesėkme.

Laidotuvių eiseną turi aiškia, nusistovėjusią struktūrą. Anot Avnerio Ben-Amoso, ši struktūra yra pasiskolinta iš karinių paradų bei katalikų procesijų⁷⁶. Tai nekelia jokios nuostabos, mat paprastai laidotuvių metu abi šios organizacijos yra svarbios ir padeda atlikti ritualą. Įprasta laidotuvių eisenos struktūra yra tokia⁷⁷:

1. Kariuomenės palyda procesijos priekyje bei gale;

⁶⁸ Ten pat, 169.

⁶⁹ Ten pat, 169.

⁷⁰ Ten pat, 169.

⁷¹ Ben-Amos, 41.

⁷² Ben-Amos, Ben-Ari, 170.

⁷³ Ben-Amos, 43.

⁷⁴ Ben-Amos, Ben-Ari, 171.

⁷⁵ Ten pat, 171.

⁷⁶ Ten pat, 170.

⁷⁷ Ten pat, 170.

2. Velionio karstas bei už jo einantys artimieji, kurie yra dėmesio centre;
3. Svarbiausi valstybės, kariuomenės bei bažnyčios atstovai;
4. Su velioniu susijusių organizacijų atstovai.

Tokia kolona kuria naratyvą apie patį velionį, pasakoja, kas jis buvo ir kokių pavyzdžių turėtume sekti. Tačiau tuo pat metu gauname ir svarbių žinių apie pačią valstybę, jos hierarchinę struktūrą⁷⁸. Reginiui sustiprinti gali būti pasitelkiami ir papildomi dramatiškumo ir išskirtinumo suteikiantys elementai – pastatų puošyba, pusiau nuleistos vėliavos, gedulo spalvos.

3) Kūno *patalpinimo* metu velionio kūnas atiduodamas mirusiųjų pasauliui⁷⁹. Velionis gali būti laidojamas kapinėse ar specialiaame tam skirtame monumente. Kapinės taip pat gali turėti išskirtinę teritoriją, kurioje laidojami svarbiausi valstybės veikėjai, kaip, pavyzdžiui, Sausio 13-osios aukų ar menininkų kalnelis Antakalnio kapinėse.

Šioje dalyje taip pat gali dalyvauti visuomenė, tačiau pirmumo teisę atsisveikinti turi velionio šeima bei išskirtinės svarbos svečiai, at visuomenės dalyvavimas gali būti gerokai apribotas⁸⁰. Visuomenės dalyvavimą paprastai apunkina ir erdvės stygius. Bene svarbiausias momentas šiame ritualo etape yra oficialiai sakomos kalbos, į kurias sutelkiamas visas dėmesys. Oratoriaus vaidmuo laidotuvių metu pastebimas dar senovės Romoje⁸¹ – kalba tokiu atveju yra puikus būdas apibrėžti visuomenės tapatumui⁸², pabrėžti sektinus idealus⁸³. Laidotuvių kalba savyje turi tiek gedėjimo, tiek šlovinimo bruožų ir taip tarsi aktualizuoja ryšį tarp gyvenimo ir mirties⁸⁴. Tačiau kalbame ne vien apie asmens šlovinimą, mat valstybinių laidotuvių kalbos yra būdas šlovinti ir savo valstybę⁸⁵, didžiuojantis ir pabrėžiant vertybes, kurias įkūnija laidojamas didvyris⁸⁶. Tad šiame etape ypač įdomu, kokios būtent vertybės pabrėžiamos, nes tai parodo ir kas yra svarbu valstybei, kaip reikia gyventi kad būtum laikomas didvyriu.

Po laidotuvių velionis tampa simboline figūra, įkūnijančia valstybei ir visuomenei svarbias vertybes, padedančia suvokti praeitį. Kuo iškilnesnis laidotuvių ritualas ir kuo daugiau įvairių gedėjimo formų panaudojama, tuo labiau pabrėžiama velionio svarba ir didvyriškumas. Kartais velionio svarbos užtvirtinimui paskelbiamas gedulas, kuris gali trukti net mėnesį – tiek laiko truko gedulas po Prancūzijos Prezidento Marie'o François Sadi'o Carnot'o nužudymo 1894 m.⁸⁷.

⁷⁸ Ten pat, 170.

⁷⁹ Ten pat, 171.

⁸⁰ Ten pat, 171.

⁸¹ Nicole Loraux, *The Invention of Athens: The Funeral Oration in the Classical City*. New York: Zone Books, 2006, 76.

⁸² Loraux, 94.

⁸³ Ten pat, 409.

⁸⁴ Ten pat, 77-78.

⁸⁵ Ten pat, 75.

⁸⁶ Ben-Amos, Ben-Ari, 172.

⁸⁷ Ten pat, 182.

Tačiau tai – ypatingai ilgos trukmės gedulas ir XXI a. paprastai skelbiamas keletą dienų trunkantis gedulas.

Žinoma, bet kuris ritualinis elgesys nebus efektyvus, jei nebus iš anksto apgalvotas. Kaip minėta anksčiau, ritualo sėkmė priklauso ir nuo dalyvaujančios minios dydžio. Kalbant apie valstybinės svarbos renginius, turinčius sutelkti tautą, svarbu suvokti, jog ne visa tauta gali dalyvauti ritualiniame veiksmo, net jeigu tam yra sudaromos palankios sąlygos, dėl gyvenamosios vietos, nutolusios nuo ceremonijos vietos. Tiesioginį dalyvavimą galima pakeisti medijuotu buvimu – tai įgalina žiniasklaida⁸⁸. Ypač svarbios tampa tiesioginės transliacijos, leidžiančios simboliškai dalyvauti rituale⁸⁹. Laidotuvių organizatoriai paprastai daug dėmesio skiria žiniasklaidos transliacijų planavimui bei informacijos pateikimo kokybei užtikrinti, tad ne retai per televiziją parodoma transliacija leidžia pamatyti daug intymesnius momentus ir iš gerokai mažesnio atstumo nei realus dalyvavimas rituale būnant minios dalimi. Žinoma, tai puikus būdas telkti tautą, mat provincijų gyventojai nesijaučia atskirti⁹⁰.

Tačiau vien šių žinių norint daryti išvadas apie tam tikrą ritualą nepakanka. Avneris Ben-Amosas teigia, kad vienintelis būdas suvokti kaip funkcionuoja tokie ritualai yra tirti kokį rezonansą sukelia konkretus apeigų atvejis šalyje atsižvelgiant į administracinių institucijų bei masinės medijos reakciją⁹¹. Siekiant nustatyti šio rezonanso mastą paranku naudotis Erico Hobsbawmo ir Terance'o Rangerio metodologija, kuria remiantis tiriami Didžiosios Britanijos valstybinių laidotuvių ritualai. Siūloma atsakyti į 10 klausimų⁹²:

- 1) Koks buvo laidojamas asmuo, ar jo galia stipri, ar silpstanti?
- 2) Kokios buvo laidojamo asmens savybės, ar žmonės jį mėgo?
- 3) Kokia buvo valstybės ekonominė bei socialinė struktūra, kai valdė laidojamas asmuo?
- 4) Koks buvo medių įsitraukimas, kokį velionio portretą piešė bei kaip plačiai įvykį nušvietė spauda?
- 5) Kokios technologijos buvo naudojamos, kokios mados vyravo?
- 6) Kaip save vaizdavo ir kaip jautėsi visuomenė laidojamo asmens valdymo metu?
- 7) Kokios yra miesto, kuriame vyksta laidotuvės, specifikacijos?
- 8) Kokį indelį įneša tie, kurie atsakingi už liturginę dalį, muziką, organizacinę dalį?
- 9) Kaip galia apibūdinti ceremoniją: ar ji buvo lėta, ar skubota, ar iškilminga?
- 10) Koks buvo komercinis įsitraukimas – ar gaminti atsiminimo suvenyrai, specialūs gaminiai?

⁸⁸ Ben-Amos, 47.

⁸⁹ Ten pat, 47.

⁹⁰ Ten pat, 47.

⁹¹ Ben-Amos, Ben-Ari, 187.

⁹² Eric Hobsbawm, Terance Ranger, *The Invention of Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000, 106.

Anot Hobsbawmo bei Rangerio, atsakius į šiuos klausimus sužinosime ką laidotuvių ritualas pasako apie šalį bei kokį įspūdį kuria kitiems. Iš tiesų, atsakydami į šiuos klausimus remiamės kontekstu ir tai puikiai papildo ritualo tyrimą. Pavyzdžiui, galime nagrinėti itin iškilmingai suorganizuotą laidotuvių ritualą, tačiau iš konteksto žinome, kad visuomenė ne itin mėgo laidojamą asmenį ir tai atsiliepia laidotuvių nuotaikoje bei visuomenės įsitraukime. Arba laidotuvės yra gana kuklios, nors velionis itin svarbus valstybei, ir taip yra dėl to, kad tuo metu itin prasta ekonominė šalies situacija. Šie klausimai leidžia atlikti išsamią atvejo studiją.

Vadovaujantis Avnerio Ben-Amoso bei Erico Hobsbawmo ir Terance'o Rangerio teorijomis galima ištirti laidotuvių ritualą išskiriant į svarbiausias dalis, suvokti, kurios ritualų dalys turi didžiausią prasminį krūvį ir į ką reikia atkreipti dėmesį bei skatina atsižvelgti į ekonominį, politinį, socialinį kontekstą. Tai leidžia atlikti išsamią atvejo studiją.

2. ANALIZĖS MODELIS

Formuojant Lietuvos valstybinio ritualo – laidotuvių analizės metodologiją, pagrindiniu tyrimo instrumentu pasirinktas filmuotos valstybinių laidotuvių vaizdo medžiagos analizė, kuri sintezuojamas su ritualus reglamentuojančių dokumentų analize bei interviu. Vaizdo medžiagos analizė leis gauti autentišką pirminę informaciją apie laidotuvių ritualus. Tokią pat patirtį gauna ir visuomenė, kuri stebi laidotuvių ritualą, mat du iš keturių laidotuvių atvejų buvo tiesiogiai transliuojami per televiziją. Laidotuvių procesą reglamentuojančių dokumentų analizė leis papildyti atliktą vaizdo medžiagos tyrimą. Analizuojant dokumentus tikimasi nustatyti, kurios laidotuvių proceso dalys, elementai, procesai yra iš anksto reglamentuojami, kiek vietos paliekama interpretacijai. Tai leidžia daryti išvadas apie šio ritualo vientisumą, išankstinį pasirengimą ritualui. Interviu su tiesiogiai su valstybinių laidotuvių ritualo organizavimu susijusia Lietuvos Krašto apsaugos ministerijos protokolo skyriaus vedėja Salvina Taukinaitiene suteiks kokybiškos informacijos apie laidotuvių ritualo Lietuvoje steigimąsi, funkcionavimą, leis paaiškinti problemines vietas, sužinoti, kaip iš tikrųjų vyksta laidotuvių organizavimas, į ką atsižvelgiama organizuojant konkrečias laidotuves, kokie sunkumai iškyla. Pasirinktas tyrimo medžiagos komplektas leidžia objektyviai ištirti Lietuvos laidotuvių ritualo funkcionavimą, nes tiriami tiek faktiškai įvykę ritualai, tiek teisinis jų pagrindas ir autentiška organizavimo patirtis.

Vaizdo medžiagos analizė

Vaizdo medžiagos tyrimas bus atliekamas analizuojant atsirinktus atvejus: sausio 13-osios aukų laidotuves, Medininkų žudynių aukų laidotuves, Prezidento Algirdo Mykolo Brazausko laidotuves, poeto Justino Marcinkevičiaus laidotuves.

Laidotuvių procesas bus skiriamas į 3 dalis, kurios svarbios Avneriui Ben-Amosui: atskyrimą, gabenimą, patalpinimą. Kiekviename iš šių etapų bus nagrinėjami momentai, turintys vertybinį svorį bei nešantys papildomas reikšmes, kurios kalba ne tik apie atliekamą veiksma, bet ir apie velionį ir/ar valstybę:

Laidotuvių proceso dalis	Svarbūs momentai	Kokios reikšmės kuriamos
Atskyrimas	<ol style="list-style-type: none"> 1) Kur pašarvojamą kūnas 2) Kiek laiko trunka pašarvojimas, kokios sąlygos visuomenei pamatyti velionį 3) Kokia simbolika naudojama, kaip pateikiamas/rodomas kūnas 4) Kokie asmenys rodomi greta velionio 	<ol style="list-style-type: none"> 1) Pasirinkta vieta parodo velionio svarbą bei santykį su valstybe arba aktualizuojama pasirinkta vieta 2) Išaiškėja kiek laiko norint apsibrasti su mirties faktu ir kiek laiko reikia visuomenei atsisveikinti su velioniu; tai rodo jo svarbą 3) Galima nustatyti, kokie simboliai išreiškia valstybingumą ir kaip atrodo šalies gedulo vizualizavimas 4) Išryškėja kokie ryšiai sieja velionį su valstybe – ar pasirodo svarbūs šalies valdžios atstovai, ar rodoma šeima
Gabenimas	<ol style="list-style-type: none"> 1) Koks yra laidotuvių procesijos kelias, kokie objektai praeinami 2) Kas sudaro laidotuvių eiseną, kokia jos struktūra 3) Kokios sąlygos yra visuomenės dalyvavimui ir kokio jis masto 	<ol style="list-style-type: none"> 1) Praeinami objektai gali kurti papildomas reikšmes apie velionį ir jo santykį su valstybe. Ar tos vietos susijusios su juo, kuo jos svarbios valstybei? 2) Eisenos dalyviai kuria naratyvą apie velionį ir kartu kuria naratyvą apie valstybę 3) Didelis visuomenės įsitraukimas rodo velionio svarbą ir liudija apie pavykusį ritualą
Patalpinimas	<ol style="list-style-type: none"> 1) Kas sako oficialias kalbas 2) Apie ką kalbama, kokios vertybės pabrėžiamos 3) Kokie papildomi simboliniai veiksmai atliekami 	<ol style="list-style-type: none"> 1) Oficialių valstybės ir kitų valstybių pareigūnų dalyvavimas ir kalbų sakymas parodo velionio santykį su valstybe 2) Pabrėžiamos vertybės yra svarbios ir sektingos 3) Tokie veiksmai kaip salvės ar vėliavos perdavimas suteikia papildomos svarbos velioniui, parodo visuomenei jo išskirtinę svarbą

Pagal Avnerio Ben-Amoso tyrimo metodologiją

Taip pat kiekvienas laidotuvių atvejis bus aptariamas remiantis Erico Hobsbawmo ir Terance'o Rangerio metodologija ir atsakant į svarbius, kontekstinės informacijos suteikiančius klausimus. Pasirinktinai bus atsakoma į klausimus apie patį laidojamą asmenį, jo galią, savybes; valstybės ekonominę ir socialinę struktūrą; medijų įsitraukimą; tuometinį technologinį išsivystimą; visuomenės nuotaikas laidojamo asmens valdymo (populiarumo) metu; miesto, kuriame vyksta laidotuvės, specifikacijas; indėlių tų, kurie atsakingi už liturginę dalį, muziką, organizavimą; komercinį įsitraukimą. Priklausomai nuo laidotuvių atvejo, bus pasirenkami klausimai, kurie suteikia svarbios kontekstinės informacijos. Tačiau kiekvienu atveju bus atsakoma į klausimus, apibūdinančius pačią ceremoniją: ar ji buvo lėta, ar skubota, ar iškilminga? Kokia buvo ceremonijos nuotaika? Šie klausimai, svarbūs Ericui Hobsbawmui ir Terance'ui Rangeriui papildo Avnerio Ben-Amoso atskirų laidotuvių dalių tyrimą suteikdami bendros informacijos apie laidotuves kaip apie visumą.

Laidotuvių ritualų reglamentuojančių dokumentų analizė

Žinoma, valstybines laidotuves galima nagrinėti ir kitu kampu – per biurokratinį valstybės aparatą⁹³. Anot Avnerio Ben-Amoso bei Eyalo Ben-Ari'o, Prancūzijoje valstybinių laidotuvių atveju užvedama byla, kurioje fiksuojama su laidotuvių organizavimo ir vykdymo procesu susijusi informacija. Taip pat sudaromas laidotuvių komitetas, kuriame lygiomis dalimis dalyvauja meno pasaulio atstovai bei administraciniai darbuotojai.

Lietuvoje mirus svarbiems visuomenės veikėjui yra sukviečiama laidotuvių komisija bei sudaroma speciali drabo grupė. Vadovaujamosi Lietuvos Respublikos Vyriausybės „Žymių Lietuvos visuomenės veikėjų ir pagal Lietuvos Respublikos įstatymus valstybės lėšomis laidojamų asmenų laidojimo išlaidų dengimo taisyklėmis“, kurios priimtos 2003-03-18 (Identifikacinis kodas: 1031100NUTA00000323, paskelbta: *Valstybės žinios*, 2003-03-21, Nr. 28-1135). Šios taisyklės numato, kad valstybinės laidotuvės privalo būti skiriamos respublikos prezidentams, Nepriklausomybės Akto signatarams. Pastarųjų laidojimas yra atskirai reglamentuotas Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu „Dėl Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataro pažymėjimo formos, signataro laidojimo ceremonialo ir antkapio atributikos patvirtinimo“, kuris priimtas 2004-02-25 (Identifikacinis kodas: 1041100NUTA00000212, paskelbta: *Valstybės žinios*, 2004-02-28, Nr. 32-1017).

Laidotuvių komisijos bei darbo grupių nutarimai nėra viešai skelbiami. Todėl tyrimas vien per dokumentų analizę nėra pakankamas, nes konkretūs sprendimai bei laidotuvių procesas juose neatsispindi. Todėl egzistuojančio reglamentavimo analizė yra integruota tyrimo dalis, papildanti vaizdo medžiagos analizę bei interviu metu gautą medžiagą. Tiriant reglamentuojančius dokumentus

⁹³ Ben-Amos, Ben-Ari, 164.

galima nustato tam tikrus laidotuvių ritualo rėmus ir palyginti su realiai vykusiais procesais – laidotuvių atvejais. Tai leidžia ištirti, kiek vietos yra paliekama interpretacijai ir ar laidotuvių ritualas numato tam tikrą laidojamų asmenų hierarchiją. Žinoma, galima pamatyti ir kiek yra laikomasi valstybės reglamentavimo, ar jam nėra nusižengiama. Šiuo lyginamosios analizės būdu gaunama kokybiškai nauja informacija apie laidotuvių ritualo funkcionavimą.

Interviu metodas Lietuvos valstybinių laidotuvių ritualo tyrime

Interviu būdu gauta kokybiškai nauja ir betarpiška informacija bus papildomas vaizdo medžiagos bei dokumentų analizės metu gauta informacija. Interviu buvo siekiama rasti asmenis, tiesiogiai susijusius su valstybinių laidotuvių organizavimu. Lietuvos Vyriausybės kanceliarijoje, kuri yra atsakinga už valstybinių laidotuvių išlaidų dengimą, bei Seimo Pirmininko, kuris yra kiekvienos laidotuvių komisijos pirmininkas, kanceliarijoje, nėra pareigybių ar konkrečių asmenų, kurie būtų tiesiogiai susiję su ritualo organizavimu bei vystymu. Atkreipus dėmesį į atskirų laidojimo komisijų sudėtis, kurios yra skelbiamos viešai internetiniame Lietuvos Respublikos seimo tinklalapyje (<https://e-seimas.lrs.lt/portal/documentSearch/lt>, pavyzdžiui: dekretas „Dėl Respublikos Prezidento Algirdo Mykolo Brazausko laidotuvių” (<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.376742?positionInSearchResults=24&searchModelUID=e2f6cf71-7d91-4103-a123-ee2ff40c1a57>)), ir palyginus jas tarpusavyje, tampa akivaizdu, kad kiekvienu atveju komisija sudaroma atsižvelgiant į velionio statusą.

Krašto apsaugos ministerija visuomet prisideda prie laidotuvių organizavimo. Su protokolu bei ritualais tiesiogiai susijęs Krašto apsaugos iminsterijos protokolo skyrius. Interviu imamas iš protokolo skyriaus vedėjos Salvinos Taukinantienės. Interviu būdu siekiama gauti papildomos informacijos apie Lietuvos valstybinių laidotuvių ritualo steigimąsi, organizavimą, vystymą. Taip pat siekiama paaiškinti tam tikras pasirinktų atvejų detales, suvokti, kaip funkcionuoja šis valstybinis ritualas, kokios yra galimos silpnosios ritualo vietos, ką reikėtų tobulinti.

Pasirinkti skirtingi informacijos rinkimo metodai leidžia gauti įvairią ir vienas kitą papildančią informaciją apie Lietuvos valstybinį ritualą – laidotuves. Gaunama kokybiškai nauja informacija apie ritualą leidžia teikti objektyvias išvadas apie šio ritualo bruožus, sėkmingumą, nustatyti galimas problemines vietas bei pateikti rekomendacijas.

3. LIETUVOS VALSTYBINIŲ LAIDOTUVIŲ RITUALO ATVEJŲ ANALIZĖ

Analizuojami pasirinkti Lietuvos valstybinio laidotuvių ritualo atvejai. Siekiant ištirti šiuos atvejus bei gauti išvadas apie visą Lietuvos valstybinių laidotuvių rituališkumą, atliekama integruota vaizdo medžiagos, reglamentuojančių dokumentų bei interviu analizė. Prieš vaizdo medžiagos analizę

yra atliekama Lietuvos valstybinių laidotuvių ritualą reglamentuojančių dokumentų apžvalga bei interviu su Krašto apsaugos ministerijos Protokolo skyriaus vedėja Salvina Taukinaitiene apžvalga. Vaizdo medžiaga analizuojama atskirai. Dokumentų analizė bei interviu papildo vaizdo medžiagos tyrimą integruojant svarbia ir kokybiškai nauja informacija, gaunamą šiais informacijos rinkimo būdais.

Lietuvos valstybinių laidotuvių ritualą reglamentuojančių dokumentų apžvalga

Siekiant visapusiškos ir objektyvios Lietuvos valstybinių laidotuvių ritualo analizės, vaizdo medžiagos stebėjimas bei atvejų tarpusavio lyginimas nėra pakankamas. Siekiant nustatyti, kurie laidotuvių elementai yra reglamentuoti, atliekama susijusių dokumentų analizė. Tai leidžia pamatyti, koks yra išankstinis pasiruošimas laidotuvių ritualui, leidžia suvokti, kiek vietos yra paliekama interpretacijoms, kuo remiantis gali atsirasti atvejų skirtumai.

Lietuvos valstybinių laidotuvių ritualą reglamentuoja du dokumentai: „Žymių Lietuvos visuomenės veikėjų ir pagal Lietuvos Respublikos įstatymus valstybės lėšomis laidojamų asmenų laidojimo išlaidų dengimo taisyklės“, kurios priimtos 2003-03-18 (Identifikacinis kodas: 1031100NUTA00000323, paskelbta: *Valstybės žinios*, 2003-03-21, Nr. 28-1135) bei Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataro pažymėjimo formos, signataro laidojimo ceremonialo ir antkapio atributikos patvirtinimo“, kuris priimtas 2004-02-25 (Identifikacinis kodas: 1041100NUTA00000212, paskelbta: *Valstybės žinios*, 2004-02-28, Nr. 32-1017).

„Žymių Lietuvos visuomenės veikėjų ir pagal Lietuvos Respublikos įstatymus valstybės lėšomis laidojamų asmenų laidojimo išlaidų dengimo taisyklės“ reglamentuoja laidotuvių išlaidų dengimo tvarką. Taisyklėse nurodoma, kokias išlaidas kompensuoja valstybė. Į jas patenka kone visos su laidotuvėmis susijusios išlaidos: karstas, kapo ženklinimas, šarvojimo (atsisveikinimo) salės nuoma, šarvojimo inventoriaus nuoma, gėlės, nekrologo paskelbimas, portreto gamyba, karsto išnešimas, duobkasių paslaugos, autokatafalko nuoma, kapsulė ir urna, palaikų kremavimo ir kitos su kremavimu susijusios paslaugos. Taip pat taisyklėse nurodoma, jog išlaidos kompensuojamos laidojant mirusius Respublikos prezidentus, 1990 metų kovo 11-osios Lietuvos Nepriklausomybės akto signatarus, ginkluoto pasipriešinimo (rezistencijos) dalyvius – karius savanorius, valstybės tarnautojus ir tikrosios karo tarnybos karius, kurių laidojimo išlaidų, dengiamų valstybės lėšomis, dydį ir dengimo taisyklės nustato atitinkami Lietuvos Vyriausybės nutarimai. Tad taisyklės aiškiai nurodo, jog valstybinės laidotuvės bus skiriamos prezidentams, Nepriklausomybės akto signatarams, rezistencijos dalyviams, tikrosios karo tarnybos kariams.

Taip pat taisyklėse atskiru punktu išskirta, kad mirus žymiam Lietuvos visuomenės veikėjui, valstybės institucija arba įstaiga pagal atitinkamą veiklos sritį sudaro laidojimo komisiją.

Nėra detalizuota, kokiems visuomenės veikėjams laidotuvės gali būti skiriamos – nėra kriterijų, apibūdinimų ir paaiškinimų. Tai rodo, jog laidotuvės gali būti skiriamos arba gali ir nebūti skiriamos priklausomai nuo to, kaip į žymaus asmens mirtį sureaguoja vadžios institucijos ir ar yra priimamas sprendimas skirti valstybinį laidojimą. Tačiau tai – laisvas apsisprendimas, kuris nėra niekuo reglamentuojamas. Iš vienos pusės, tai gana lankstus reglamentavimas, leidžiantis reaguoti į visuomenės nuotaikas ir simpatijas. Tačiau nereikia atmesti fakto, jog sprendimą reikia priimti greitai ir tinkamai neapsvarsčius atvejo, laidotuvės gali būti neskiriamos iš tiesų svarbiam visuomenės veikėjui. Tad šis klausimas dėl žymių asmenų laidojimo lieka atviras.

„Žymių Lietuvos visuomenės veikėjų ir pagal Lietuvos Respublikos įstatymus valstybės lėšomis laidojamų asmenų laidojimo išlaidų dengimo taisyklės” gana abstraktus dokumentas. Jame ne tik nedetalizuota, kokie kriterijai keliami žymiam asmeniui, kuriam skiriamos valstybinės laidotuvės, tačiau ir nieko neužsimenama apie laidojimo ceremonialą, tvarką. Kitaip tariant, iš šių taisyklių labai mažai galime pasakyti apie tai, kaip turi atrodyt valstybinės laidotuvės, kuo jos skiriasi nuo individualiai rengiamų laidotuvių.

Lietuvos Respublikos Vyriausybė yra priėmusi ir daug detalesnį nutarimą „Dėl Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataro pažymėjimo formos, signataro laidojimo ceremonialo ir antkapio atributikos patvirtinimo”. Simboliška, kad šį nutarimą priėmė vyriausybė, kurios Ministras Pirmininkas buvo Algirdas Brazauskas, kuris pats buvo Nepriklausomybės Akto signataras ir jo laidotuvės atitiko patvirtintą ceremonialą. Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataro laidojimo ceremonialas pasižymi tuo, jog daug dėmesio skiriama laidojamo asmens artimiesiems ir šeimai. Ceremonialas nurodo, jog Laidotuvių komisija sudaroma signataro sutuoktinio, tėvų ir vaikų pageidavimu. Tai reiškia, jog jei artimieji nepageidauja, signataras gali būti laidojamas savomis lėšomis, ne valstybine tvarka. Taip pat nurodoma, jog šarvojimo, atsisveikinimo su velioniu, religinių apeigų bei visos laidotuvių tvarkos projektas turi būti derinamas su artimaisiais. Tai parodo, jog į laidojamą asmenį nėra žiūrima vien kaip į politinį kūną, neatmetamas jo socialinis kūnas. Ceremoniale taip pat nurodoma, jog Laidotuvių komisija per Lietuvos nacionalinį radiją ir televiziją skelbia nekrologą, kartu informuodama apie laidotuvių datą ir vietą. Tai reiškia, jog apie visuomenę bei jos susidomėjimą yra pagalvojama iš anksto, visuomenei duodama laiko pasiruošti ir pakeisti savo asmenines dienotvarkes tam, kad galėtų deramai atsisveikinti su velioniu pasirinktu būdu.

Ceremoniale numatytos ir laidotuvių ceremonijos sudedamosios dalys: detaliam nurodoma, kokie veiksmai yra atliekami, kokia seka ir kas juos atlieka. Nurodoma, jog prie karsto yra išrikiuojama Garbės sargyba. Taip pat nurodoma, kad tiek prieš uždengiant karstą, tiek prieš leidžiant į karsto duobę gali būti atliekamos religinės apeigos, jei laidojama su jomis. Tai parodo,

jog jei būtų laidojamas netikintis velionis, laidotuvės vis tiek įvyktų. Ceremoniale taip pat nurodoma, jog karstas gali būti įnešamas į maldos namus apeigoms, tačiau atliekant tyrimą paaiškėjo, jog ši praktika ne visada taikoma.

Taip pat ceremoniale nurodomi ir pagarbos elementai: karstas turi būti uždengiamas Lietuvos Respublikos vėliava, išnešant karstą turi groti pučiamųjų orkestras, turi būti atliekamas iškilmingas vėliavos lankstymas ir perdavimas artimiesiems prieš karsto nuleidimą į kapo duobę. Ceremoniale nurodoma ir kaip formuojama laidotuvių procesija: pirmiausia turi būti nešama velionio nuotrauka, velionio apdovanojimai, garbės palydos vadas, garbės palyda, pučiamųjų instrumentų orkestras, gėlės ir vainikai, karstas ir karstą lydintys kariai, velionio artimieji, oficialūs asmenys ir aukšto rango kariai, velionio bendražygiai, visuomeninių organizacijų atstovai, kiti lydintieji. Taip pat numatoma, kad jei velionis laidojamas su religinėmis apeigomis, įkomponuojami dvasininkai ir kita religinė atributika. Vietos interpretacijai čia atsiranda atsižvelgus į tai, jog nėra numatyta, kas sudaro garbės palydą: tai gali būti Garbės sargybos kuopos kariai ar kariai bei tautiniais drabužiais apsirengę „Lietuvos“ ansamblio atstovai. Garbės palydos sudėtis iš tiesų neša svarbią žinią ir pasakoja mums naratyvą apie valstybę bei velionį. Be to, reikia sutikti, jog Lietuvos Respublikos Vyriausybės patvirtintas laidojimo ceremonias ir jame numatytas laidotuvių procesijos formavimas atitinka Avnerio Ben-Amoso laidotuvių eisenos struktūrą.

Patalpinimo dalyje ceremonias numato atsisveikinimo kalbas. Taip pat detalizuota, jog atsisveikinimo kalbą turi sakyti Lietuvos Respublikos Seimo pirmininkas arba jo įgaliotas asmuo. Tačiau patvirtintas ceremonias priklauso signatarų laidotuvėms. Jei yra laidojamas itin aukšto rango valstybės pareigūnas, į jo laidotuves greičiausiai atvyks kiti itin aukšto rango pareigūnai, tad kalbas gali sakyti ir valstybės Prezidentas ar kitų šalių prezidentai. Patalpinimo dalyje ceremonias nurodo, jog po karsto nuleidimo į kapo duobę turi būti saliuuojama trimis salvėmis. Užkasus kapo duobę yra giedamas himnas.

Apibendrinant Lietuvos valstybinių laidotuvių reglamentuojančius dokumentus galima pažymėti, jog jie nėra itin griežti, paliekama vietos interpretacijoms. „Žymių Lietuvos visuomenės veikėjų ir pagal Lietuvos Respublikos įstatymus valstybės lėšomis laidojamų asmenų laidojimo išlaidų dengimo taisyklės” nurodo, kokios konkrečiai laidotuvių išlaidos kompensuojamos, nurodo, kam skiriamos valstybinės laidotuvės, tačiau palieka atvirą klausimą ties žymiais visuomenės veikėjais nepaliekant jokių kriterijų, kam turi būti skiriamos laidotuvės ir kokių pagrindu. Daug detalesnis yra Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataro pažymėjimo formos, signataro laidojimo ceremonias ir antkapio atributikos patvirtinimo”. Jame nurodoma, jog visuomet turi būti atsižvelgiama į velionio artimųjų pageidavimus ir pateikiamos laidotuvių ceremonias dalys, nurodomas jų eiliškumas, kas jose

dalyvauja ar jas atlieka. Tai išbaigtas dokumentas, nurodantis aiškias gaires kaip turi būti organizuojamas laidotuvių ceremonijos procesas, nurodomi valstybinės pagarbos ženklai, kurie turi būti parodomi. Tačiau šis dokumentas reglamentuoja Nepriklausomybės Akto signatarų laidotuves – tikrosios karo tarnybos, prezidentų, žymių visuomenės veikėjų laidotuvėms tokie dokumentai nėra patvirtinti.

Interviu metodu surinktos informacijos apžvalga

Interviu būdu surinkta informacija leidžia sužinoti apie autentišką patirtį organizuojant valstybines laidotuves Lietuvoje. Todėl interviu buvo imamas iš Krašto apsaugos ministerijos Protokolo skyriaus vedėjos Salvinos Taukinaitienės (interviu transkripcijos pridedamos priede Nr. 1), kuri jau 16 metų dirba šiose pareigose ir yra atsakinga už valstybinių laidotuvių scenarijų rengimą. Ji parašė scenarijus ir Prezidento Algirdo Mykolo Brazausko bei poeto Justino Marcinkevičiaus laidotuvėms. Analizuojant pokalbį su respondente galime sužinoti kuo remiantis sudaromas laidotuvių scenarijus, į ką yra lygiuojamasi, kiek atsižvelgiama į visuomenės nuomonę, šeimos pageidavimus, kokią įtaką daro Bažnyčios sprendimai.

Respondentė atskleidžia, kodėl taip sunku rasti informacijos apie valstybines laidotuves. Anot jos, mirus asmeniui, kuriam skiriamos valstybinės laidotuvės, pirmiausia yra sušaukiama Laidotuvių komisija, kuri nusprendžia pačius pagrindinius dalykus: kada vyks laidotuvės, kiek dienų truks pašarvojimas. Visus detalius klausimus, taip pat ir laidotuvių scenarijų, sudaro Laidotuvių komisijos sušaukiama darbo grupė, į kurios sudėtį įeina respondentė. Tokių darbo grupių nutarimai nėra viešinami.

Lietuvos valstybinių laidotuvių ritualas, anot respondentės, yra paremtas Lietuvos kariuomenėje naudojamu scenarijumi. Taip pat respondentė atskleidžia, jog visa ši praktika remiasi ir tarptautiniu protokolu – tai padeda „susišnekėti“ tarp skirtingų šalių, nes žymių ir valstybei svarbiu žmonių laidotuvėse dažnai dalyvauja ir užsienio svečiai. Tačiau respondentė neneigia, jog remiamasi ir kitų šalių pavyzdžiu tiesiogiai – anot jos, kitų šalių ritualus ji nuolat stebi, prašo perduoti patirtį, kaip yra elgiamasi vienu ar kitu atveju, semiamasi naujų idėjų. Tačiau tai jokių būdu nevirsta kopijavimu, nes visada yra atsižvelgiama į lietuvišką mentalitetą, tautinius bruožus.

Rengiant valstybines laidotuves susiduriama su nemažai iššūkių – tenka suderinti skirtingus interesus, apagalvoti daug dalykų. Prieš priimant sprendimus visada yra atsiklausoma šeimos ir artimųjų nuomonės – ar jie sutinka, kad karstas būtų uždengiamas vėliava, kad būtų saliuuojama ir t.t. Tą patį liudija ir laidotuvių procesą reglamentuojantys dokumentai. Respondentė atskleidė, jog šios nuostatos visada laikomasi, nebent yra laidojami patys aukščiausios valstybės pareigūnai. Tokiu atveju šeimą reikia labiau supažindinti, paaiškinti, kad laidotuvių metu priklauso visi atributai, nes laidojamas visai šaliai svarbus asmuo. Respondentė atskleidžia, jog taip pat

svarbu apgalvoti ir sudaryti sąlygas visuomenės dalyvavimui, suderinti tai su būtinybe išlaikyti atstumus ir palikti erdvės jei bus daroma tiesioginė televizijos transliacija, nepamiršti saugumo reikalavimų. Anot jos, būtent dėl saugumo reikalavimų per Prezidento Algirdo Mykolo Brazausko laidotuves paskutiniąsias dvi valandas prieš karsto išnešimą į šarvojimo vietą galėjo užėiti tik užsienio svečiai. Tokiais atvejais itin svarbu laikytis tvarkos.

Anot respondentės, valstybinės laidotuvės gali būti skiriamos ir ne katalikams. Ji atskleidė, jog jos praktikoje teko laidoti keletą netikinčių asmenų be religinių apeigų ir tai nesukėlė jokių problemų. Todėl atvejo, kuomet Prezidento Algirdo Mykolo Brazausko karsto Bažnyčia nesutiko leisti įnešti į Katedrą ji nesureikšmina, nes sudarytai darbo grupei reikėjo sprendimo ir jo jie nekvestionavo. Daug didesniu išbandymu tampa oro sąlygos, kurios gali pakoreguoti laidotuvių scenarijų. Štai rengiant poeto Justino Marcinkevičiaus laidotuves buvo labai šalta, todėl teko apgalvoti, kaip pasirūpinti lauke šalančiais į šarvojimo vietą norinčiais užėiti lankytojais, kapinėse oficialių kalbų skaičius sumažintas iki dviejų. Na o per Prezidento Algirdo Brazausko laidotuves buvo labai karšta, tad teko galvoti, kaip gelbėti garbius svečius nuo karščio. Tačiau tai – ne esminiai trukdžiai, anot respondentės: „Visi turime savo fizinius kūnus, bet ta mintis, įpareigojimas, garbė – tai suteikia žmogui jėgų, ištvermės.”

Rengiant tokio masto laidotuves stengiamasi pagalvoti apie viską. Respondentė atskleidė, jog yra buvusi net laidotuvių repeticija, kuri vyko naktį tam, kad niekas apie tai nesužinotų. Tačiau net ir tai negarantuoja, jog visas procesas praeis sklandžiai. Anot respondentės, klaidų pasitaiko, tačiau nedidelių. Ji itin skaudžiai prisimena Prezidento Algirdo Mykolo Brazausko laidotuvių oficialias kalbas, kuomet paskutinis pasisakęs ambasadorius Antanas Vinkus pasakė itin emociingą, iš konteksto iškrentančią kalbą. Tačiau laidotuvių komisija neturi galios peržiūrėti laidotuvių kalbų, nes jei kalbas sako aukščiausi valstybės pareigūnai, jų kalbas peržiūri jų kanceliarijos, o ambasadorius pasisakė Prezidento žmonos prašymu, tad laidotuvių organizatoriai negalėjo atsakyti. Tai parodo, jog iš tiesų rengiant tokias ceremonijas nėra galimybės sukontroliuoti visko, nes susiduria skirtingos interesų grupės, darančios įtaką rezultatui – ceremonijai.

Respondentė taip pat išskiria ir tam tikrus laidotuvių lygius. Akivaizdu, jog Prezidento Algirdo Mykolo Brazausko laidotuvės buvo didžiausio masto, su didžiausia pagarba ir visais įmanomais pagarbos elementais. Tačiau žinome, jog kitos valstybinės laidotuvės nesulaukia tokio dėmesio. Su tuo sutinka ir respondentė. Anot jos, tam tikrus lygmenis galima išskirti pagal tai, koks transportas yra pasiūlomas, kokia palyda. Prezidento karstas buvo vežamas ant lafeto, o visais kitais atvejais karstai vežami katafalku. Taip pat palydos dydis ir sudėtis suteikia tam tikras papildomas reikšmes. Jei Prezidentą lydi visi Garbės kuopos sargybos daliniai, tai – didžiausias pagarbos ir išskirtinumo ženklas. Kitais atvejais gali dalyvauti ir 6 kariai. Be to, anot respondentės, ne visada

yra formuojama pėsčiųjų eiseną, dažniausiai visi važiuoja automobiliais laidotuvių kolona. Tad vien tai, jog buvo formuojama pėsčiųjų eiseną, jau parodo, kad laidojamas išskirtinai svarbus žmogus.

Respondentė lieka atvira ties klausimu dėl žymių visuomenės veikėjų, kuriems skiriamos valstybinės laidotuvės. Ji sutiko, jog valstybinės laidotuvės galėtų būti skiriamos bet kokios srities atstovams, taip pat ir sportininkams, paprasčiausiai reikėtų laikytis protokolo, vadovautis nustatyta laidotuvių eiga, pritaikyti tuos pačius pagalbinius elementus, kurie yra naudojami ir į laidotuvių komisijos darbo grupę pakviesti tos srities atstovus, kurie galėtų papasakoti kaip atliekamos tokio pobūdžio laidotuvės užsienyje. Tai nesudarytų jokių keblumų. Tačiau respondentė nesiima spręsti, kas yra vertas valstybinių laidotuvių, mat ji dirba vykdomojoje srityje ir sprendimų dėl laidotuvių skyrimo neįtakoja. Jai svarbu, jog būtų laikomasi tvarkos, nes: „Tik taip galima išlaikyti pagarbą, santūrumą, paversti įvyki ceremonija.” Pati respondentė savo atliekamu darbu yra patenkinta, mano, jog Lietuvos valstybinių laidotuvių ritualas funkcionuoja tinkamai. Tai patvirtina ir geri įvertinimai, kurių respondentė teigia sulaukianti: ne retai ateina sveikinimai iš užsienio partnerių, yra asmeniškai padėkojusi ir pati Prezidentė Dalia Grybauskaitė.

Interviu metu gauta informacija leidžia sužinoti, jog Lietuvos valstybinės laidotuvės yra sąmoningai vystomas ritualas, kuris remiasi tarptautiniu protokolu, Lietuvos kariuomenės laidotuvių scenarijumi, užsienio šalių patirtimi. Rengiant valstybines laidotuves yra atsižvelgiama į šeimos pageidavimus, visuomenės interesus, užtikrinamas žiniasklaidos dalyvavimas, laikomasi saugumo reikalavimų. Šis ritualas funkcionuoja nepriklausomai nuo religinių apeigų, tačiau kariuomenės dalyvavimas yra įprasta praktika. Rengiant valstybines laidotuves tenka atsižvelgti į oro sąlygas, tačiau dar mažiau kontroliuojama dalis yra laidotuvių kalbos, mat organizatoriai neturi galios jų peržiūrėti. Nepaisant to, Lietuvos valstybinių laidotuvių ritualas funkcionuoja sėkmingai, tai patvirtina teigiami užsienio šalių vertinimai.

3.1. LIETUVOS VALSTYBINIŲ LAIDOTUVIŲ VAIZDO MEDŽIAGOS ANALIZĖ

Analizuojant pasirinktų valstybinių laidotuvių atvejus kiekvienas jų bus aptariamasis atskirai chronologine tvarka pagal Avnerio Ben-Amoso bei Eric Hobsbawmo ir Terance'o Rangerio metodologiją. Po to atvejai bus lyginami tarpusavyje ir ieškoma panašumų, kurie turi atskleisti bendrus Lietuvos valstybinių laidotuvių ritualo bruožus. Tai leis nustatyti, kaip atrodo Lietuvos valstybinių laidotuvių ritualas, kuo jis remiasi, kas svarbiausia šiame rituale ir kokias reikšmes jis kuria. Išryškėję skirtumai parodys kiekvieno atvejo unikalumą, o kontekstinė informacija leis suprasti, kuo remiantis atsiranda skirtumai ir kokią žinią jie neša apie velionį ir valstybę.

3.1.1. Sausio 13-osios aukų laidotuvių vaizdo medžiagos analizė

Nepraėjus nei metams po nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimo, šalis turėjo pereiti sunkų tvirtybės ir vienybės išbandymą. 1991 metų sausio 13-ąją sovietų kariuomenės tankai, šarvuočiai ir ginkluoti kariškiai, panaudodami šaunamuosius ginklus, Vilniuje šturmo televizijos bokštą bei Lietuvos radijo ir televizijos pastatą. Apgulties metu žuvo 13 civilių gyventojų, daugiau kaip 500 buvo sužeisti⁹⁴. Lietuvos nepriklausomybė buvo apginta, tačiau amžininkai vis dar atsimena įvykius su siaubu, mat sovietų kariai užėmė Lietuvos radijo ir televizijos pastatą, nutrūko televizijos transliacijos ir gyventojai liko nežinioje.

13 žuvusių tapo tautos pasipirešinimo ir vienybės simboliu. Sausio 14-ąją jie pašarvoti Sporto rūmuose Vilniuje. Sausio 15-ąją Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba nutarė atkurti Lietuvos Respublikos Vyčio Kryžiaus ordiną. Visi žuvusieji buvo apdovanoti šiais ordinais⁹⁵. Sausio 16-ąją žuvusieji palaidoti Antakalnio kapinėse, nepalaidoti tik 2 iš jų, kurie artimųjų prašymu palaidoti kitur.

Situacija šalyje buvo nestabili, nenuspėjama. Ekonominė padėtis buvo sunki, valstybė visais įmanomais būdais siekė pasaulio dėmesio, pagalbos. Todėl laidotuvių metu juntamas nepriteklis – trūko uniformų pareigūnams, žmonės į laidotuves nešė vazonines gėles. Tačiau dalyvavimas buvo masinis, į laidotuves susirinko tūkstančiai žmonių.

Žuvusiųjų aukoms pirmą kartą Nepriklausomos Lietuvos Respublikos istorijoje paskelbtas gedulas, kuris truko tris dienas. Gedulą pareiškimu paskelbė Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba (Identifikacijos kodas: 0911010PARERG911282, pakelbta: Valstybės žinios. 1991-01-31, Nr. 3-67).

Tiriant šias laidotuves analizuojama filmuota laidotuvių proceso vaizdo medžiaga, saugoma LRT archyvuose. Vaizdo medžiaga yra gana padrika, filmuota iš skirtingų vietų, dažnai stabdomas kameros darbas. Tačiau autentiška medžiaga leidžia tiksliai pamatyti laidotuvių procesus išvengiant papildomų nereikalingų interpretacijų, kurios gali atsirasti tiriant atpasakojimus apie laidotuves.

⁹⁴ 1991 metų sausio mėnesio ir vėlesnių įvykių kronika, <
http://www3.lrs.lt/pls/inter/sausio_13?p_r=4111&p_k=1&p_d=202932>, [žiūrėta 2016-12-15].

⁹⁵ Ten pat, [žiūrėta 2016-12-15].

Atskyrimas

Esminiai atskyrimo dalies momentai	Sausio 13-osios aukų laidotuvių bruožai
<i>Kur pašarvojami kūnai</i>	Sporto rūmuose Vilniuje
<i>Kiek laiko trunka pašarvojimas, kokios sąlygos visuomenei pamatyti velionius</i>	Dvi dienas. Į šarvojimo vietą gali užėiti visi norintys
<i>Kokia simbolika naudojama, kaip pateikiami/rodomi kūnai</i>	Karstai sustatyti į vieną eilę, už jų – nuo lubų nuleista keletos metrų pločio Lietuvos vėliava, kurios centra kabo kryžius. Salėje itin daug gėlių
<i>Kokie asmenys rodomi greta velionių</i>	Nėra pakankamai informacijos

Sudaryta autorės

Žuvusieji pašarvojami Sporto rūmuose, kurie tuo metu yra bene didžiausia tokio tipo erdvė masinio tipo renginiams ir yra svarbūs kaip traukos objektas. Žuvusiųjų karstai išrykiuojami į eilę paliekant tarp jų tarpus prieiti artimiesiems. Karstai apstatyti gėlėmis, jų gausu visoje salėje. Pati salė papuošta nuo lubų nuleista valstybės vėliava, kurios centre pakabintas kryžius. Vėliava itin didelė, keletu metrų pločio. Taip šiuo bene vieninteliu išankstiniu puošybos elementu žuvusieji sujungiami į visumą, aktualizuojamas jų bendras likimas ir valstybingumo atspalvis – jie žuvo gindami savo valstybę. Į šarvojimo vietą gali užėiti visi norintys. Tačiau filmuotos medžiagos iš šarvojimo vietos beveik nėra, todėl sunku nustatyti, kokie asmenys ateina aplankyti žuvusiųjų.

Gabenimas

Esminiai gabenimo dalies momentai	Sausio 13-osios aukų laidotuvių bruožai
<i>Koks yra laidotuvių procesijos kelias, kokie objektai praeinami</i>	Per Žaliąjį tiltą žuvusieji nešami į Katedrą šventoms mišioms. Po mišių einama iki Antakalnio kapinių, į laidojimo vietą
<i>Kas sudaro laidotuvių eiseną, kokia jos struktūra</i>	Karstai vežami melsvuose sunkvežimiuose atvirais šonais, juos lydi civiliai apsirengę vyrai su tautinėmis juostomis per petį. Priejyje eina kunigas, nešantis kryžių. Nėra žmonių tarnybinėmis uniformomis, nes lietuviškų uniformų dar nėra. Už karstų eina artimieji. Nuotraukas neša ir artimieji, ir tautiniais kostiumais apsirengusios merginos. Tautinių kostiumų ir motyvų gausu
<i>Kokios sąlygos yra visuomenės dalyvavimui ir kokio jis masto</i>	Visuomenės dalyvavimas nestruktūruotas, masinis. Laidotuvių eiseną daugiataūkstantinė, Katedros aikštėje taip pat susirenka tūkstančiai žmonių

Sudaryta autorės

Laidotuvių dieną mišios už žuvusiųosius laikytos visos Vilniaus bažnyčiose, tačiau svarbiausios vyko Katedroje. Į čia atnešami mirusiųjų karstai, kurie prieš tai išrykiuojami Katedros aikštėje, netoli tos vietos kur yra Gedimino paminklas. Karstai uždengti Lietuvos vėliavomis, tačiau ne taip, kaip dabar įprasta uždengti išilgai karsto, uždengiant jį visą, o skersai. Greta karstų nuolat daug gėlių, kai kurios skintos kambarinės, kitos – vazonėliuose. Galima numanyti, kad gėlių itin trūko, nes trūko ir būtiniausių prekių. Be to, žmonių dalyvavo tiek daug, kad jų prekyboje galėjo nelikti visai. Katedros aikštėje vyksta dar vienas atsisveikinimo su aukomis etapas, čia viešą kalbą sako poetas Justinas Marcinkevičius⁹⁶. Tai neįprastas sprendimas, mat paprastai kalbos sakomos laidojimo vietoje. Tačiau laidotuvėse dalyvauja tūkstančiai žmonių, o į Antakalnio kapines visi negalės atvykti dėl vietos stygiaus. Tikriausiai remiantis šiuo žinojimu ir buvo nuspręsta dalį atsisveikinimo gestų perkelti į Katedros aikštę, kur galima užtikrinti, jog kalbą išgirs maksimaliai daug žmonių. Juk visuomenės nuotaikos yra itin svarbios po tokių šalių sukrėtusių įvykių, kurie nesibaigė dar tragiškiau tik dėl žmonių tvirtybės ir užsispyrimo.

Mišiose dalyvauja keliasdešimt dvasininkų, jas laiko 3 dvasininkai. Katedroje taip pat daugybė žmonių. Minioje lauke ir viduje matyti Lietuvos vėliavos, žmonės nešasi švairiaspalves gėles. Filmuotoje medžiagoje matome ir verkiančius žmones, kurie nėra artimieji. Visuomenė priima mirtis asmeniškai, tai tautos netektis. Todėl dalyvavimas dažnai spontaniškai, gedėjimas išreiškiamas asmeniškais formomis, priimamas itin asmeniškai.

Ypač asmenišką dalyvavimą išryškėja laidotuvių eisenose, kurios nėra struktūruotos. Žinoma, dėmesio centre yra sunkvežimiuose vežami karstai, už kurių tradiciškai eina artimieji. Nuotraukas neša ir artimieji ir tautiniais drabužiais apsirengę žmonės. Paprastai didžiuosius vainikus neša tautiniais drabužiais apsirengusios merginos. Į akis krinta tai, kad nėra uniformuotų žmonių, mat uniformų dar nėra arba jų labai trūksta. Tai sustiprina įvaizdį jog tai ne valstybinės, o tautos laidotuvės. Laidotuvių procesijos kelyje nusidriekia ir žvakučių kelias – žmonės gatvių pakraščiuose palieka žvakeles, ypač daug jų prie Šv. Petro ir Povilo bažnyčios, kuri yra pakeliu iš Katedros aikštės į Antakalnio kapines.

⁹⁶ „J. Marcinkevičius. 1991-ųjų Sausio 13-oji. Amžinam gyvenimui“, *Alkas*, 2011, < <http://alkas.lt/2011/01/13/j-marcinkevicius-1991-uju-sausio-13-oji-amzinam-gyvenimui/> >, [žiūrėta 2016-12-18].

Patalpinimas

Esminiai patalpinimo dalies momentai	Sausio 13-osios aukų laidotuvių bruožai
<i>Kas sako oficialias kalbas</i>	Aukščiausios Tarybos pirmininko pavaduotojas Česlovas Stankevičius, Kauno kunigų seminarijos rektorius Sigitas Norkevičius (<i>galėjo būti ir daugiau – trūksta informacijos</i>)
<i>Apie ką kalbama, kokios vertybės pabrėžiamos</i>	Kreipiamasi į visuomenę, o ne į mirusiųjų artimuosius. Raginama neprarasti vilties, judėti pirmyn. Aukos įvardinami kaip didvyriai. Minima, kad laidojami <i>visų mūsų</i> artimieji
<i>Kokie papildomi simboliniai veiksmai atliekami</i>	Giedamas valstybės himnas, karstai į duobes leidžiami nuo tautinių juostų

Sudaryta autorės

Patalpinimo dalis išsiskira tuo, jog ji vyksta jau sutemus. Tai kuria ypatingai dvasingą atmosferą, mat daug kas atsineša žvakutes pasišviesti ir kaip gedulo simbolį. Žvakutės neturi indelių ar gaubtų, laša ant pirštinių, rankų. Labai daug individualaus gedėjimo aprašikų – matome vyrą, atsinešusį kankles ir patį sau skambinantį melodiją, žmones su vėliavomis, valstybingumą išreiškiančiais paveikslėliais. Iš tiesų, tai *visų* laidotuves, šį jausmą sustiprina ir sakomos kalbos, kuriose kreipiamasi ne į artimuosius, o į visus Lietuvos žmones. Visų kalbų metu girdėti artimųjų raudos, kurios primena kad laidojami žmonės buvo ne tik auka už Lietuvos laisvę, bet ir paprasti žmonės, turėję šeimas. Tačiau kalbose žuvusieji įvardinami kaip didvyriai. Aukščiausios Tarybos pirmininko pavaduotojas Česlovas Stankevičius ragina neprarasti vilties, neatsitraukti: „Mes turime susiglausti ir eiti pirmyn.“ Taip pat trinama distancija tarp žuvusiųjų ir visuomenės įvardinant, kad laidojamos aukos yra *visų mūsų* artimieji. Tačiau vaizdo įrašė distanciją išvelgti sunku, mat verkia ne tik artimieji bet ir kiti atėję atsisveikinti žmonės.

Dėl to, kad yra tamsu, sunku nustatyti, kiek galėjo susirinkti žmonių į žuvusiųjų laidotuves. Tačiau žinant, kokio masto įsitraukimas buvo kitose laidotuvių dalyse, galima daryti prielaidą, jog į kapines taip pat susirinko keletas tūkstančių žmonių. Daryti šį spėjimą leidžia ir Lietuvos himno giedojimo metu girdimas minios balsas – galime dirgėti daugybę balsų, itin didelį chorą. Karstai į duobes leidžiami po vieną. Įdomu tai, kad jie leidžiami ne nuo virvių, o nuo tautinių vėliavų. Taip dar kartą aktualizuojamas ryšis su tauta, su valstybe, atiduodama paskutinė pagarba.

3.1.2. Medininkų pasienio posto žudynių aukų laidotuvių vaizdo medžiagos analizė

1990 m. kovo 11 d. Lietuvai atkūrus Nepriklausomybę, LKP/SSKP ir KGB Sovietų Sąjungos vadovybė ėmėsi užduoties skaldyti ir destabilizuoti padėtį Lietuvos Respublikoje.

Prasidėjo OMON' o grupių diversijos ir užpuolimai, Lietuvos Respublikos pasienio kontrolės postų puldinėjimai. Nors Rusijos Federacija ir pripažino Lietuvos valstybės nepriklausomybę, 1991 m. liepos 31-ąją naktį Medininkų pasienio kontrolės poste šaltakraujiškai nužudyti septyni savo pareigas ėję Vidaus reikalų ministerijos Policijos departamento greitojo reagavimo rinktinės „Aras“ policininkai – Mindaugas Balavakas ir Algimantas Juozakas, Policijos departamento Kelių policijos valdybos policininkai – Juozas Janonis ir Algirdas Kazlauskas, Muitinės departamento Vilniaus muitinės inspektoriai – Antanas Musteikis ir Stanislovas Orłavičius. Ričardas Rabavičius mirė ligoninėje rugpjūčio 2-ąją. Vienintelio muitinės pareigūno Tomo Šerno gyvybę pavyko išgelbėti medikams⁹⁷.

1990 m. kovo 11 d. atkūrus nepriklausomą Lietuvos valstybę, iš karto imta galvoti apie būtinybę užtikrinti valstybės sienų saugumą. 1990 m. spalio mėnesį prie tuometinio Krašto apsaugos departamento pradama formuoti Pasienio apsaugos tarnyba. Visiems žinomas faktas, kad sienas saugoję pareigūnai dirbo be ginklų, trūko uniformų. Tad Medininkų žudynės ypač sukrėtė Lietuvą, mat buvo nužudyti beginkliai žmonės. Sureagavo ir Lietuvos valdžios struktūros: sušaukta neeilinė Aukščiausios Tarybos sesija, kurios darbotvarkėje numatytas klausimas dėl TSRS teroristinių ir represinių struktūrų Lietuvoje (identifikacijos kodas: 091101ANUTA00I-1638, paskelbta: Valstybės žinios, 1991-08-20, Nr. 23-613). Lietuvos Respublikos Aukščiausios Tarybos nutarimu buvo paskelbta 1 gedulo diena aukų pagerbimui (identifikacijos kodas: 0911010NUTA000I-947, paskelbta: Valstybės žinios, 1991-07-31, Nr. 3-71).

Aukų laidotuvės buvo masiškos, buvo juntamas itin didelis visuomenės palaikymas, įsitraukė valdžios struktūros, ypač Krašto apsaugos departamentas, taip pat ir Policijos departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos. Laidotuvės išsiskyrė ir tuo, jog nužudymo metu Vilniuje vyko IV Pasaulio lietuvių sporto žaidynės, į kurias susirinko pasaulio lietuviai. Jie dalyvavo laidotuvėse, nešėsi valstybių, iš kurių atvyko, vėliavas. Medininkų žudynių aukos buvo šarvojamos Sporto rūmuose Vilniuje, palaidotos Antakalnio kapinėse.

Tiriant Medininkų žudynių aukų laidotuves analizuojama filmuota laidotuvių proceso vaizdo medžiaga, saugoma LRT archyvuose. Vaizdo medžiaga nėra visiškai nuosekli, mat filmuojamas ne visas laidotuvių procesas, tačiau aiškiai matomos visos svarbiausios laidotuvių proceso dalys. Autentiška medžiaga leidžia tiksliai pamatyti laidotuvių procesus išvengiant papildomų interpretacijų, kurios gali atsirasti tiriant atpasakojimus apie laidotuves.

⁹⁷ Medininkų žudynėms atminti. <http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=7472&p_k=1>, [žiūrėta 2016-12-10]

Atskyrimas

Esminiai atskyrimo dalies momentai	Medininkų žudynių aukų laidotuvių bruožai
<i>Kur pašarvojami kūnai</i>	Sporto rūmuose Vilniuje
<i>Kiek laiko trunka pašarvojimas, kokios sąlygos visuomenei pamatyti velionius</i>	Pašarvojimas trunka dvi dienas, visi norintieji gali užėiti į šarvojimo salę
<i>Kokia simbolika naudojama, kaip pateikiami/rodomi kūnai</i>	Karstai atidengti, išrykiuoti į vieną eilę paliekant tarpus prieiti prie kiekvieno karsto. Nuo lubų nuleista didelė, keletos metrų pločio Lietuvos valstybės vėliava. Karstus saugo policijos pareigūnai, salėje labai daug gėlių, vainikų
<i>Kokie asmenys rodomi greta velionių</i>	Prie karstu rodomi artimieji, šeimos nariai. Taip pat dažnai rodomi Lietuvos Aukščiausios Tarybos – Atkuriamojo Seimo nariai, kurie epozodiškai atlieka Garbės sargybos pareigas

Sudaryta autorės

Velioniai pašarvojami Vilniaus Sporto rūmuose, kurie tuo metu yra bene didžiosios svarbos traukos objektas įvairiems renginiams. Atsisveikinti ateina daugybė žmonių, prie įėjimų išsirikiuoja eilė norinčiųjų užieiti. Žmonės neša gėles, jos įvairiaspalvės, skintos gėlių darželiuose, gausu ir vainikų. Artimieji itin skaudžiai atsisveikina su mirusiais, nes tai gana jauni vyrai, paliekantys žmonas ir mažus vaikus. Todėl šarvojimo vietoje girdėti itin daug raudų, dejonių.

Valstybingumas išreiškiamas didele, nuo lubų nuleista kelių metrų pločio valstybės vėliava. Ji tarsi apjungia priekyje jos sustatytus karstus į visumą, suteikia bendrumo. Vaizdo įrašė galima pastebėti, jog dažnai rodomi Lietuvos Aukščiausios Tarybos – Atkuriamojo Seimo nariai. Viename epizode matyti, kad atėję pagerbti aukų jie žiūri ne į karstus, tačiau į susirinkusią minią. Taip jie simboliškai atlieka Garbės sargybos vaidmenį. Šiuo gestu parodoma ypatinga pagarba žuvusiems, nes juos saugo aukščiausias pareigas užimantys valstybės pareigūnai. Taip jie išreiškia ir savo atgailą, mat politinė situacija šalyje yra itin įtempta, o žuvusieji gyvybės neteko gindami savo šalies teritoriją.

Gabenimas

Esminiai gabenimo dalies momentai	Medininkų žudynių aukų laidotuvių bruožai
<i>Koks yra laidotuvių procesijos kelias, kokie objektai praeinami</i>	Pirmiausia karstai nešami į Katedrą mišioms pro Žaliąjį tiltą, vėliau iš Katedros nešami į Antakalnio kapines. Pasirenkamas trumpiausias galimas kelias. Kunigai pasitinka karstus ant Katedros aikštės laiptų

<i>Kas sudaro laidotuvių eisena, kokia jos struktūra</i>	Laidotuvių eisena nėra itin struktūruota dėl masiško dalyvavimo. Nuotraukas neša tautiniais drabužiais apsirengusios merginos, karstus ant rankų neša policijos pareigūnai. Karstai tarpusavyje atskiriami ažuolo vainikų juostomis. Už karstų eina artimieji. Gėles neša ir policijos pareigūnai, ir tautiniais drabužiais apsirengę žmonės
<i>Kokios sąlygos yra visuomenės dalyvavimui ir kokio jis masto</i>	Dalyvavimas masinis, nėra jokio ribojimo. Laidotuvėse dauvauja keli tūkstančiai žmonių

Sudaryta autorės

Prieš pajudant į kapines, karstai pirmiausia nunešami į Katedrą, kur laikomos mišios už mirusiuosius. Karstai padedami priešais altorių, jie uždengti valstybės vėliavomis. Katedroje itin daug žmonių, nors per mikrofoną prieš prasidedant mišioms buvo prašoma palikti kuo daugiau vietos artimiesiems. Tai rodo, jog visuomenė jaučia ypatingą netektį, skausmą. Pirmose eilėse taip pat sėdi ir Aukščiausios Tarybos – Atkuriamojo Seimo atstovai.

Prieš velionius išnešant į Antakalnio kapines, vyksta pagerbos eisena. Skirtingomis uniformomis apsirengę policijos pareigūnai žygiuoja Šventaragio gatve ir sustoję prieš Katerą priklaupia ir nusiima kepures. Taip stebintiesiems pademonstruojamas valstybės aparatas, jie supažindinami su policijos padaliniais, dalyvauja net raitosios policijos pareigūnai. Tokiu būdu institucijos atiduoda pagarbą žuvusiems kolegoms ir tuo pačiu informuoja visuomenę apie savo veiklą ir kuria pilnumo, užtikrintumo įspūdį. Tai labai svarbu, mat žuvusių pareigūnų mirtis reiškia ir valstybės saugumo neužtikrintumą. Norint tai kompensuoti paranku kuo akivaizdžiau rodyti esamą karinę, policinę galią. Reikia nepamiršti, kad laidotuvių metu tiesioginės televizijos transliacijos iš įvykio vietos dar nebuvo įprastas reiškinys, tad svarbu kad susirinktų kuo daugiau žmonių, kurie pamatys reginį ir priims transliuojamą žinutę apie valstybės aparatą. Tačiau tai veikia ir atgaliniu ryšiu – dėl technologijų netobulumo laidotuvėse dalyvauja daugiatūkstantinė minia.

Po mišių ir policinių pajėgų pagerbimo eisenos karstai nešami į Antakalnio kapines. Suvaldyti tokią žmonių minią nėra paprasta, todėl laidotuvių eisena yra mažai struktūruota. Pagrindinius vaidmenis čia vaidina policijos pareigūnai, lydintys karstus, bei tautiniais drabužiais apsirengę žmonės. Jie neša vainikus, lydi karstus, neša nuotraukas. Karstai tarpusavyje atskiriami ažuolo vainikų juostomis, taip dar labiau aktualizuojant didvyrių statusą, mat tradiciškai ažuolo vainikais apdovanojami nugalėtojai, ypač nusipelnę žmonės. Svarbu, kad visuomenė į žuvusius žiūrėtų ne vien kaip į aukas, nes tai neša negatyvią informaciją, kuria neužtikrintumo, nesaugumo jausmą. Į žuvusius reikia žiūrėti kaip į didvyrius, herojizuoti jų mirtį. Kadangi yra vasara, šilta, dauguma žmonių apsirengę šviesiai, juodus drabužius renkasi net ne visi artimiausi žmonės. Laidotuvės labai spalvingos, ypač spalvinga eisena, mat joje daug ryškiaspalvių gėlių. Žinoma, tai

sąlygojo ir gėlių stygius, mat nusipirkti baltų gėlių galėjo būti sudėtinga, nes jų ieškojo tūkstančiai. Todėl dažnai ir renkamosi nešti darželių gėles.

Patalpinimas

Esminiai patalpinimo dalies momentai	Medininkų žudynių aukų laidotuvių bruožai
<i>Kas sako oficialias kalbas</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1) Laidotuvių komisijos pirmininkas, ministrų tarybos pirmininko pavaduotojas Zigmąs Vaišvila 2) Muitinės departamento direktorius Valerijonas Valickas 3) Generalinis komisaras Petras Liubertas 4) Išėivijos vardu, Valdas Adamkus 5) Rusijos vidaus reikalų ministerijos atstovas Nikolajus Ratkovas 6) Estijos vidaus reikalų ministras Oliov Navjav ir muitinės departamento generalinis direktorius Andis Ulban 7) Latvijos Respublikos vardu, Aukščiausios Tarybos pirmininko pavaduotojas Dainis Ivans 8) Vokietijos atstovas, deputatas Wolfgang fon Šteden
<i>Apie ką kalbama, kokios vertybės pabrėžiamos</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1) Z. Vaišvila: išpuolis prieš valstybę; žuvusieji herojizuojami teigiant, kad jie žinojo kad gresia pavojus, bet apie save negalvojo 2) V. Valickas: pavadina didvyriais, sako, kad visada prisiminsime 3) P. Liubertas: sako, kad velioniai tarnavo iš pašaukimo; trokšta ne keršto, o saugumo Lietuvos žmonėms 4) V. Adamkus: vadina auka už laisvę, įpareigojančia siekti šviesios ateities; auka ne veltui 5) N. Ratkovas: įvardina kaip nusikalstamų organizuotų gaujų darbą 6) O. Navjav, A. Ulban: kartu liūdi visa Estija; aukos už laisvę 7) D. Ivans: išreiškia žinantis kas buvo suinteresuotas kad taip nutiktų; ieško bendrumo, įvardina turint bendrą priešą 8) V. fon Šteden: įvardina žinantys, kad žudikai Maskvoje; viliasi, kad paskutiniai žuvusieji
<i>Kokie papildomi simboliniai veiksmai atliekami</i>	Kapinėse labai daug Lietuvos vėliavų, taip pat Pasaulio lietuvių sporto žaidynių dalyviai nešasi savo šalių vėliavas. Giedamos giesmės, Lietuvos himnas.

Sudaryta autorės

Laidotuvės išsiskiria oficialių kalbų gausa. Pasisako užsienio šalių atstovai. Kone visi aukština aukas, muitinės departamento direktorius Valerijonas Valickas net įvardina juos tiesiogiai – didvyriais. Tačiau jie čia svarbūs ne kaip atskiri žmonės, ne kaip individualūs kūnai, o kaip politiniai kūnai, nes tapo valstybės aparato dalimi, kuri nukentėjo. Todėl laidotuvėse nekalbama apie jų

atsminius bruožus, dažnai jie įvardinami tiesiog aukomis. Todėl ir kreipiamasi paprastai į visus susirinkusius, o ne į žuvusiųjų šeimas. Dauguma oratorių susilaiko nuo politinio įvykio vertinimo, tačiau Vokietijos atstovas, deputatas Wolfgang fon Šteden duoda tiesioginę užuominą sakydamas, jog visi žino, kad žudikai yra Maskvoje. Užuominą duoda ir Latvijos Aukščiausios Tarybos pirmininko pavaduotojas Dainis Ivans teigdamas, kad yra aišku, kas buvo suinteresuotas kad taip nutiktų. Iš tiesų, viešų kalbų sakymas praeina gana santūriai, be didesnių kaltinimų. Tai galėjo sąlygoti tai, jog tai paskutinė proga atsisveikinti su žuvusiais, tad dera išlaikyti santūrumą. Net pasisakant Rusijos vidaus reikalų ministerijos atstovui Nikolajui Ratkovui išlaikoma rimtis, nors jis ir išreiškia priešingą nuomonę nei daugumos susirinkusių ir įvardina nusikaltimą orgaizuoto nusikalstamumo darbu, su kuriuo reikia kovoti ir dėti pastangas jam sustabdyti.

Toks didelis pasisakiusiųjų skaičius rodo ir tai, jog tuo metu šaliai kaip niekad reikia palaikymo iš užsienio valstybių, siekiama kuo didesnio dėmesio pasaulio mastu. Laidotuvės tampa viešu situacijos rodymu, kuriame ypač svarbi visuomenės vienybė. Žmonės prisideda savo buvimu, aktyiu dalyvavimu. Todėl džiugu kad minia iš tiesų gausi net kapinėse, kuriose kone nėra vietos. Minioje gausu valstybės vėliavų, ypatingos reikšmės suteikia ir užsienio šalių vėliavos, kurias atsineša Pasaulio lietuvių sporto žaidynių dalyviai. Taip laidotuvėms suteikiama tarptautinė reikšmė.

3.1.3. Prezidento Algrido Mykolo Brazausko laidotuvių vaizdo medžiagos analizė

Prezidentas Algirdas Mykolas Brazauskas gimė 1932 m. Jis buvo pirmasis tiesiogiai išrinktas Lietuvos Respublikos Prezidentas⁹⁸ (Prezidento pareigas ėjo 1993 – 1998 m.). A. Brazauskas apdovanotas aukščiausiais Lietuvos Respublikos apdovanojimais: Lietuvos Respublikos Prezidento 1998 m. vasario 26 d. dekretu apdovanotas Vytauto Didžiojo ordino Didžiuoju kryžiumi; 2003 m. vasario 3 d. dekretu apdovanotas Vytauto Didžiojo ordinu su aukso grandine; 2000 m. liepos 1 d. dekretu apdovanotas Lietuvos nepriklausomybės medaliu.

Prezidentas Algirdas Mykolas Brazauskas mirė 2010 metais ir buvo pirmasis prezidentas, kuriam skirtos valstybinės laidotuvės po Lietuvos Nepriklausomybės atgavimo. Šios laidotuvės buvo ir bene daugiausiai visuomenės dėmesio sulaukusios valstybinės laidotuvės iki šiol, mat buvo pirmosios tokio masto laidotuvės, įtraukusiuos visuomenę į atsisveikinimo renginius. Laidotuvės transliuotos ir per Nacionalinę televiziją.

Laidotuvių svarbą išryškina ir tai, kad buvo paskelbtas 4 dienų trukmės gedulas ir tai yra ilgiausias gedulo laikotarpis Nepriklausomos Lietuvos Respublikos istorijoje. Kadangi laidojamas asmuo buvo prezidentas, dekretą dėl valstybinių laidotuvių skyrimo pasirašė tuometinė Lietuvos

⁹⁸ Lietuvos prezidentų istorija. Albirdo Mykolo Brazausko biografija. <<https://www.lrp.lt/lt/prezidento-institucija/istorija/algirdas-mykolas-brazauskas/165>> [žiūrėta 2016-12-07]

Respublikos Prezidentė Dalia Grybauskaitė (identifikacijos kodas: 1101050DEKR001K-407, paskelbta: Valstybės žinios, 2010-06-29, Nr. 75-3798). 4 dienų trukmės gedulas paskelbtas Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu (identifikacijos kodas: 1101100NUTA00000810, paskelbta: Valstybės žinios, 2010-06-29, Nr. 75-3811).

Laidotuvės buvo plačiai nušviestos spaudoje ir kėlė didelį visuomenės susidomėjimą. Visuomenės atsisveikinimui su velioniu buvo skirtos net dvi dienos. Prezidentas buvo pašarvotas Prezidentūros Kolonų salėje, į kurią buvo leidžiama užteiti visiems norintiems atsisveikinti ir atiduoti pagarbą. Laidotuvių programa buvo skelbiama viešai ir vis dar yra prieinama oficialiame Lietuvos Respublikos Prezidentūros tinklalapyje <<https://www.lrp.lt/lt/spaudos-centras/pranesimai-spaudai/9006>> (žiūr. 2016-12-01).

Tačiau viešojoje erdvėje kalbėta ne viena apie Prezidento nuopelnus ir pasiekimus, tačiau ir apie Bažnyčios sprendimą neleisti įnešti Prezidento karsto į Arkikatedrą mišių metu⁹⁹. Tai sukėlė dalies visuomenės pasipiktinimą, apgailestavimą dėl šio Bažnyčios vadovų sprendimo išreiškė ir Prezidentė Dalia Grybauskaitė: „Sprendimas, kurį padarė Lietuvos Bažnyčios hierarchai, liks turbūt ant jų sąžinės“, - sakė D.Grybauskaitė¹⁰⁰. Neoficialiai buvo kalbama, kad Bažnyčios sprendimą įtakojo tai, jog Prezidentas priklausė komunistų partijai ir gyveno be bažnytinės santuokos¹⁰¹. Remiantis šiuo sprendimu, mišios buvo laikomos be Prezidento karsto įnešimo į bažnyčią ir iš Prezidentūros Kolonų salės jis išgabentas tiesiai į Antakalnio kapines.

Analizuojant Prezidento Algirdo Mykolo Brazausko laidotuves yra atliekamas filmuotos laidotuvių medžiagos analizė. Filmuotas laidotuvių vaizdo įrašas yra saugomas LRT archyvuose. Visa filmuota medžiaga buvo tiesiogiai transliuojama per Lietuvos televiziją. Vaizdo įrašė aiškiai matomi visi laidotuvių procesai. Laidotuves filmuoja keletas operatorių, žiūrovams rodant geriausią ir aktualiausią vaizdą. Tokios vaizdo medžiagos stebėjimas leidžia analizuoti laidotuves tiesiogiai, nesiremiant dalyvių atpasakojimais ir interpretacijomis. Kadangi filmuota medžiaga yra itin kokybiška, tai leidžia jaustis tarsi dalyvaujant laidotuvėse tiesiogiai.

⁹⁹ „Politologas: Bažnyčios sprendimas aukoti šv.Mišias be A.M.Brazausko karsto kelia spekuliacijų“, *Delfi*, 2010, <<http://www.delfi.lt/archive/politologas-baznycios-sprendimas-aukoti-svmisias-be-ambrazausko-karsto-kelia-spekuliaciju.d?id=33980373>>, [žiūrėta 2016-12-07]

¹⁰⁰ Ten pat, [žiūrėta 2016-12-07].

¹⁰¹ „Arkivyskupas S.Tamkevičius. Prezidento laidotuvėms pasirinktas optimaliausias variantas“, *Bernardinai.lt*, 2010, <<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2010-06-30-arkivyskupas-s-tamkevicius-prezidento-laidotuvems-pasirinktas-optimaliausias-variantas/46940>>, [žiūrėta 2016-12-07].

Atskyrimas

Esminiai atskyrimo dalies momentai	Prezidento A. Brazausko laidotuvių bruožai
<i>Kur pašarvojamas kūnas</i>	Prezidentūros Kolonų salėje
<i>Kiek laiko trunka pašarvojimas, kokios sąlygos visuomenei pamatyti velionį</i>	Šarvojimas trunka dvi dienas, trečiąją – laidotuvės. Pirmąsias dvi dienas gali lankytis visi norintys, trečiąją – tik valstybės svečiai
<i>Kokia simbolika naudojama, kaip pateikiamas/rodomas kūnas</i>	Karstas atidengtas. Jo priekyje padėti Prezidento apdovanojimai. Už karsto – 6 valstybės vėliavos. Prie karsto nėra itin daug gėlių, atnešami vainikai nėra statomi greta karsto tam, kad jo neužgoštų. Karstą saugo Garbės kuopos sargyba, keičiasi sausumos, karinių oro ir karinių jūrų pajėgų uniformomis apsirengę kariai su šautuvais
<i>Kokie asmenys rodomi greta velionio</i>	Artimiesiems ir šeimai nėra palikta daug vietos nuolatiniam buvimui, jų kėdės dešinėje salės pusėje. Priekinė dalis paliekama žurnalistams. Atsisveikinti atvyksta užsienio atstovai iš Estijos, Latvijos, Gruzijos, Suomijos, Ukrainos, Lenkijos, Baltarusijos, Europos komisijos, Azerbaidžano, Austrijos, Rusijos, Kazachstano. Taip pat užsienio šalių diplomatinis korpusas, Lietuvos aukščiausi vadovai

Sudaryta autorės

Atskyrimo metu Prezidentas buvo pašarvotas Prezidentūros Kolonų salėje. Tai išryškina, jog didžiausias velionio pasiekimas bei nuoplanes šaliai buvo jo prezidentavimo laikotarpis. Būtent taip visuomenė yra nukreipiama į jį žiūrėti – kaip į prezidentą. Visuomenė turėjo galimybę atsisveikinti su velioniu dvi dienas. Tai – gana netrumpas laiko tarpas, be to, visuomenei atveriamą paprastai sunkiai prieinama erdvė – Prezidentūros Kolonų salė, į kurią patekimas įprastu laiku yra ribojamas. Tai parodo valstybės atvirumą bei ypatingą šio įvykio svarbą. Būtent dėl velionio mirties buvo keičiama įprasta Prezidentūros paskirtis ir ji tapo pirmąsias atsisveikinimo vieta. Deja, trečiąją dieną, kuomet ir buvo vykdoma tiesioginė ritualo transliacija per Nacionalinę televiziją, visuomenė nebuvo įleidžiama į Prezidentūrą, nes paskutinės valdos iki karsto išnešimo buvo skirtos užsienio delegacijų vizitams. Stebint vien televizijos transliacijas gali susidaryti įspūdis, jog visuomenė buvo atskirta nuo įvykių, tačiau būtina atsižvelgti į tai, jog užsienio delegacijų vizitams buvo skirtos dvi valandos, o visuomenės atsisveikinimui – dvi dienos.

Salės puošyba nebuvo itin prašmatni, tačiau pats Prezidentūros Kolonų salės interjeras yra gana puošnus, klasikinis. Valstybingumas išreiškiamas šalies vėliavomis, kurios buvo pastatytos už velionio karsto. Ypatingos svarbos suteikia skirtingos Garbės kuopos pajėgų uniformos, parodančios šalies karinį pasirengimą: sausumos, karinių oro bei vandens pajėgų. Sinchroniškai karių judesiai,

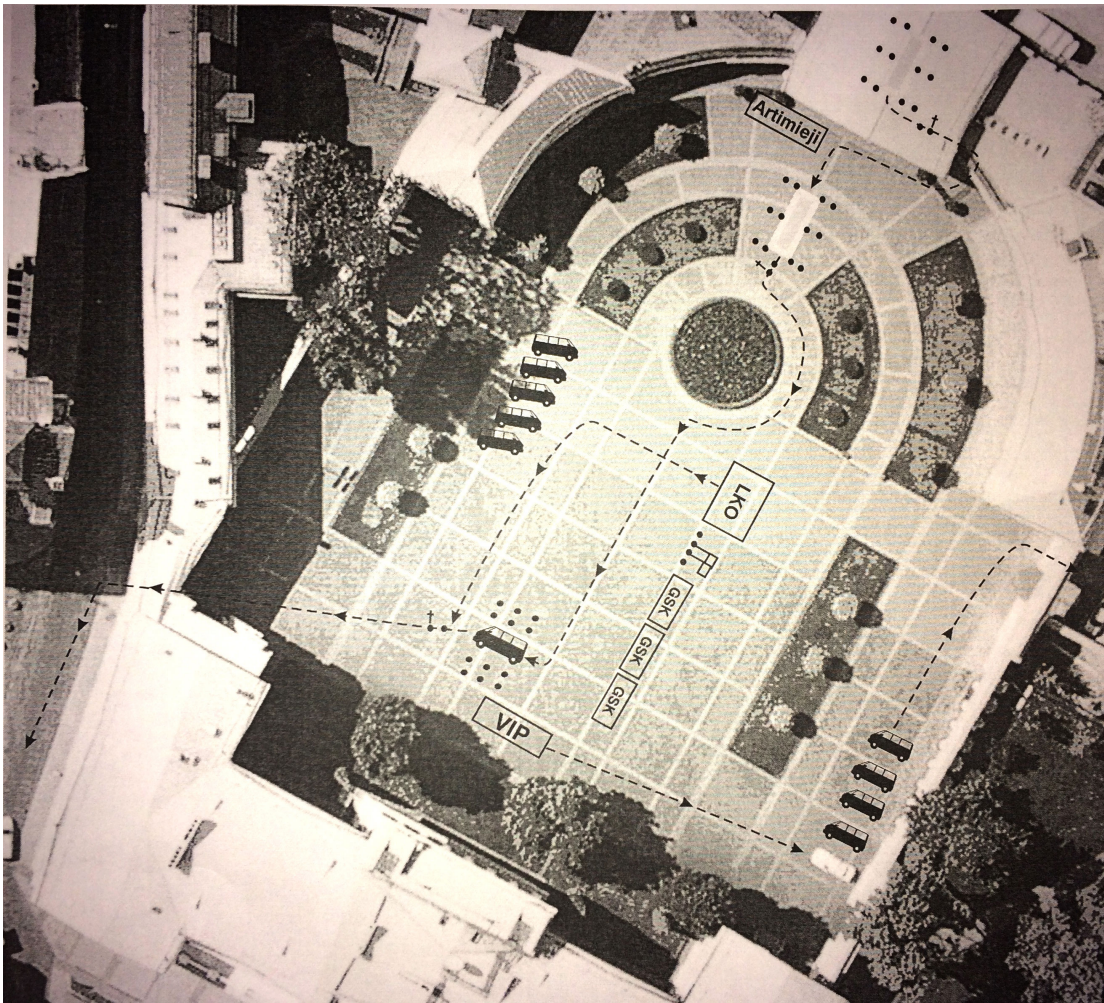
tiesi laikysena kuria užtikrintumo, šalies stiprybės įspūdį. Garbės kuopos sargyba atrodo itin dekoratyviai, o bendro salės vaizdo neužgožia atnešamos gėlės bei gėlių vainikai. Sprendimas nestatyti atnešamų vainikų greta karsto ne tik praktiškas dėl vietos stygiaus, tačiau ir padeda žiūrovams išlaikyti dėmesio centre velionio karstą. Velionis yra didžiausiame svarbos taške ir valstybė parodo ypatingą pagarbą jam. Užsienio svečių atsisveikinimas vyksta sinchronizuotai, pakankamai greit, nes svečių itin daug. Šalys, siunčiančios savo atstovus, parodo ypatingą pagarbą bei patvirtina šiltus valstybinius ryšius su Lietuva. Taip pat atsleidžiami ir asmeniniai velionio indėliai į valstybinių ryšių palaikymą, pavyzdžiui, su Lenkijos prezidentais, kurių atvyko keletas. Taip yra piešiamas Lietuvos užsienio politikos paveikslas, kuriame išryškunami šalies tarpvalstybiniai ryšiai, prioritetinės kryptys. Žiūrovai per Prezidento laidotuves gali susipažinti su valstybės reikalais.

Gabenimas

Esminiai gabenimo dalies momentai	Prezidento A. Brazausko laidotuvių bruožai
<i>Koks yra laidotuvių procesijos kelias, kokie objektai praeinami</i>	Iš Prezidentūros kiemo pajudama link Antakalnio kapinių praeinant Katedrą. Skamba Katedros bokšto varpas. Tai – trumpiausias galimas kelias
<i>Kas sudaro laidotuvių eiseną, kokia jos struktūra</i>	Priekyje kryžių, nuotrauką bei apdovanojimus neša kariai, toliau – Garbės palydos vadas, garbės palyda, vainikai, pučiamųjų orkestras. Eina 3 dvasininkai. Karstas vežamas ant lafeto, kurį lydi Garbės kuopos sargyba. Už karso eina artimieji, svečiai važiuoja automobiliais
<i>Kokios sąlygos yra visuomenės dalyvavimui ir kokio jis masto</i>	Visuomenė gali laisvai prisijungti nuo Katedros aikštės, nes ten nebėra ribojančių užtvarų. Nusidriekia lydinčiųjų kolona gale pagrindinės eisenos, yra ir stebinti minia, kuri neina kartu

Sudaryta autorės

Gabenimo dalis buvo ypač iškilminga. Karsto uždengimas bei artimųjų atsisveikinimas nebuvo transliuojamas per televiziją. Karstą išnešė Garbės kuopos sargyba bei užkėlė ant lafeto – karinio automobilio su pabūklu. Tai ypatingos pagarbos ženklas. Be to, karstą lydi 12 karių, o ne 6, kaip įprasta. Iš Prezidentūros kiemo karstas išlydėtas itin iškilniai: grojo karinis orkestras, ginklu Prezidentą gerbė Garbės kuopos sargybos rikiuotė su vėliavomis. Kaip interviu metu atskleidė Krašto apsaugos ministerijos protokolo skyriaus vadovė, šis iškilmingas karsto išnešimas iš Prezidentūros kiemo buvo aiškiai iš anksto apgalvotas. Ji pateikė ir planą (žiūr. 1 paveikslą), kuriuo buvo numatyta, kur turi stovėti artimieji, kokia trajektorija iš kiemo išvežamas karstas, kur stovi Garbės sarbygos kuopa (plane pažymėta „GSK“) bei orkestras, kur svečių vieta (plane pažymėta „VIP“) ir net tai, kad svečiai išvažiuoja kitu keliu nei išnešamas karstas.

1 paveikslas. Prezidento Algirdo Mykolo Brazausko karsto išnešimo iš Prezidentūros kolonų salės planas. Iš Krašto apsaugos ministerijos Protokolo skyriaus vedėjos asmeninio viešai neskelbiamo darbinio archyvo. *Platinti ir kopijuoti be sutikimo draudžiama*

Toks detalus išankstinis planavimas parodo, jog ritualui buvo skiriama ypatinga reikšmė. Kadangi momentas buvo itin svarbus, idealiai sinchronizuoti bei apgalvoti judesiai stebėtojams kūrė tvarkos bei užtikrintumo įspūdį. Tai leidžia nesiblaškant galvoti apie paties momento svarbą.

Laidotuvių eisenos struktūra taip pat buvo iš anksto numatyta laidotuvių scenarijuje. Ji atitinka Avnerio Ben-Amoso pateikiamą eisenos struktūrą, tik yra papildyta tokiais elementais kaip orkestras ar Garbės palyda. Tačiau eisena iš esmės skiriasi tuo, jog pėsčiomis eina tik šeima ir artimieji, o visi svečiai važiuoja automobiliais. Šis sprendimas galėjo būti pasirinktas dėl saugumo sumetimų bei dėl to, jog laidotuvių dieną buvo itin karšta. Tai reikšmingai transformavo laidotuvių eisenos prasmę, mat žiūrovai, minia neturėjo progos pamatyti svečių ir sekti naratyvo apie valstybę bei velionį, kuris galėjo būti pasakojamas. Tačiau eisena tikrai neatrodė tuščia, mat svarbų vaidmenį suvaidino Garbės palyda, o svečių dalyvavimą liudijo iškilmingai nešami laidotuvių vainikai, kurie ėjo net pirmiau nei buvo vežamas karstas. Iš tiesų, eisena buvo nepaprastai iškili ir pademonstravo aukščiausio lygio valstybinę karinę galią ir pagarbą.

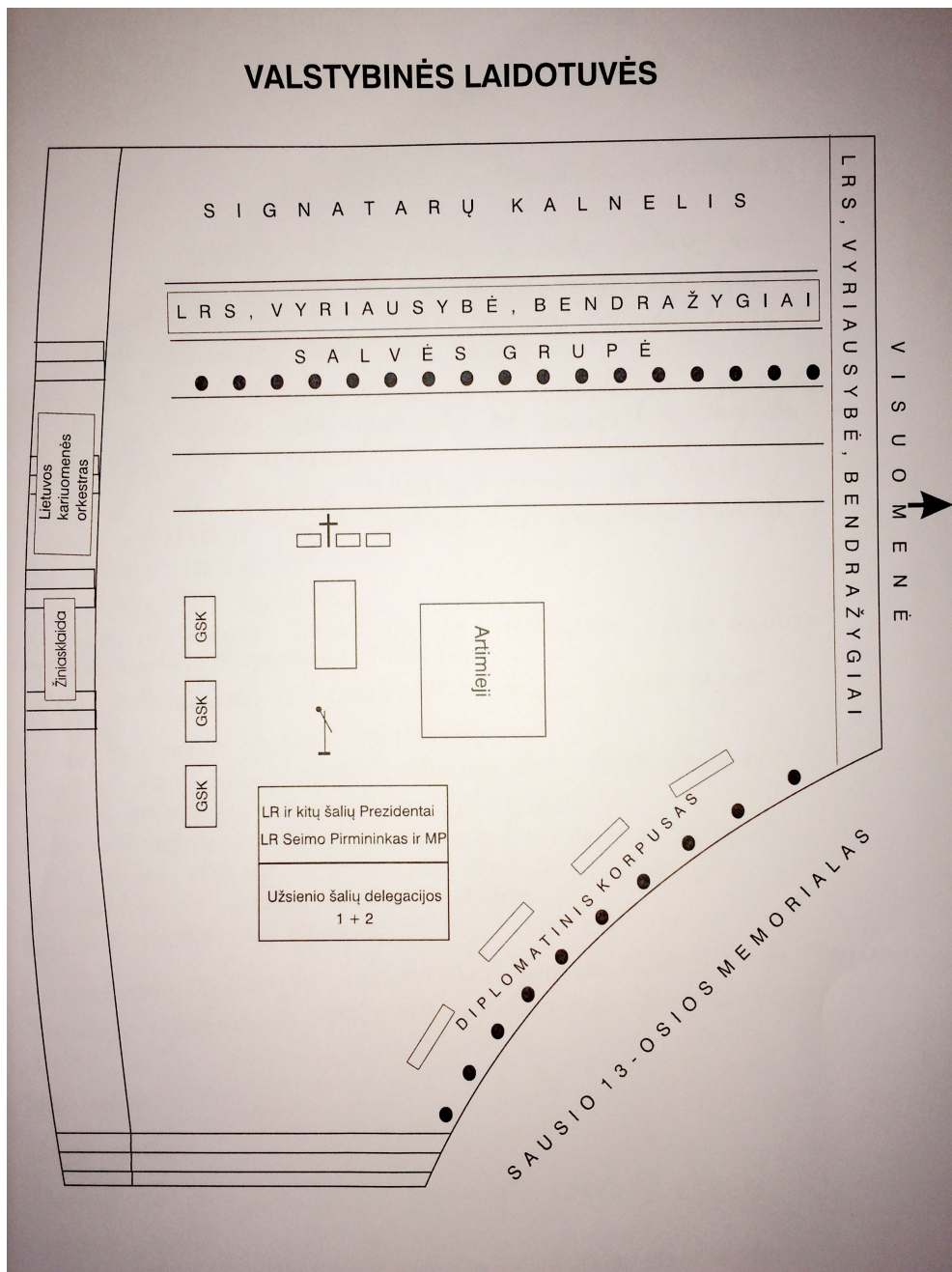
Reikšmingas procesijos elementas – minia – galėjo prisijungti prie eisenos nuo Katedros aikštės prieigų. Katedros bokšto varpas skambėjo kuomet karstas buvo pranešamas pro šalį. Dalis minios prisijungė prie eisenos, kiti liko stovėti ir stebėti eisenos. Minia buvo didelė, tačiau dalyvavimas nebuvo masinis, kaip Sausio 13-osios ar Medininkų žudynių aukų laidotuviuose. Tai galėjo sąlygoti ir oro sąlygos bei iš anksto pateikta informacija apie ribotą patekimą į šarvojimo bei laidojimo vietas.

Patalpinimas

Esminiai patalpinimo dalies momentai	Prezidento A. Brazausko laidotuvių bruožai
<i>Kas sako oficialias kalbas</i>	Jos ekselencija Lietuvos Respublikos Prezidentė Dalia Grybauskaitė, Lietuvos socialdemokratų partijos vardu – partijos pirmininkas Algirdas Butkevičius, didelis Lietuvos ir asmeninis velionio Prezidento draugas Lenkijos Respublikos Prezidentas Aleksandras Kwasniewskis, velionio šeimos draugų vardu – ambasadorius Antanas Vinkus.
<i>Apie ką kalbama, kokios vertybės pabrėžiamos</i>	Prezidentė: nuoširdus, atviras, principingas, iškili asmenybė, garbingas, pareigingas, atsakingas, racionalus. A. Butkevičius: didi asmenybė, siekė gerovės tautai, nuoširdus, paprastas, atiduodavo save žmonėms. A. Kwasniewskis: europietis, drąsus, galingas, padėjo pakeisti regioną, geras, linksmas, nuėjo sunkų kelią. A. Vinkus: nuėjo sunkų kelią, neteisingai apšmeižtas, tikintis, valingas, išprusęs, atsakingas
<i>Kokie papildomi simboliniai veiksmai atliekami</i>	Vėliavos atidavimas šeimai, trys salvės, Himno giedojimas, karstas uždengiamas gėlių kompozicijomis, padarytomis iš žmonių suneštų gėlių

Sudaryta autorės

Antakalnio kapinėse, laidojimo vietoje taip pat reikėjo iš anksto numatyti svarbių dalyvių išsidėstymą, mat erdvė yra ribota. Situaciją taip pat apsunkina tai, jog laidojimo vieta yra greta šlaito. Todėl dalyvių vietos taip pat buvo nustatytos iš anksto laidotuvių scenarijuje, kurį sudarė Krašto apsaugos ministerijos protokolo skyriaus vedėja (žiūr. 2 paveikslėly).

2 paveikslas. Dalyvių išsidėstymo Antakalnio kapinėse per Prezidento Algirdo Mykolo Brazausko laidotuves planas. Iš Krašto apsaugos ministerijos Protokolo skyriaus vedėjos asmeninio viešai neskelbiamo darbinio archyvo. *Platinti ir kopijuoti be sutikimo draudžiama*

Kaip matome 2 paveiksle, sustojimo vietos organizuotos atsižvelgiant į vietovės reljefą, aplink esančius kitus objektus. Svarbiausia vieta išskirta artimiesiems, LR ir kitų šalių Prezidentams, LR Seimo Pirmininkui bei Ministrui Pirmininkui. Žiniasklaidai taip pat išskirta atskira zona kiek aukščiau, iš kur galima geriau matyti. Seimo, Vyriausybės bei bendražygių zonai skirta nemažai erdvės, na o visuomenės dalyvavimas numatytas gana ribotai, skiriant galines pozicijas. Tačiau realybėje planas šiek tiek pakoreguotas, mat vaizdo įrašuose galima matyti, kad žmonės pozicijas kapinėse užsiėmė gerokai prieš atnešant karstą ant aplinkinių šlaitų.

Sakant oficialias kalbas nustebino tai, jog po pirmosios Lietuvos Respublikos Prezidentės kalbos pasisakė Algirdas Butkevičius, kuris kabėjo socialdemokratų partijos vardu. Tuo tarpu Lenkijos Respublikos Prezidentas Aleksandras Kwasnewskis pasisakė trečias. Kadangi įprasta, jog pirmiausia kalba svarbiausi asmenys, šiuo atveju socialdemokratų lyderis tapo svarbesnis už Lenkijos prezidentą ir taip aktualizuos velionio indelis socialdemokratų partijai, kurios vadovu jis buvo. Iš tiesų, partijos indelis buvo juntamas visų laidotuvių metu, kuomet į kapines įžengė eiseną, joje buvo matyti keletas partijos vėliavų. O Lenkijos prezidentas kalbėjo daugiau kaip draugas, bičiulis, ne kaip šalies vadovas.

Respublikos Prezidentės Dalios Grybauskaitės kalboje vyravo dalykiškas tonas. Ji išryškino tokias velionio savybes kaip nuoširdumas, atirumas, principingumas. Ji pavadino velionį vienu iškiliausių šalies žmonių, pabrėžė, kad jam teko atsakomybė valdyti šalį sudėtingais laikais, pabrėžė jo pasiekimus. Taip pat ji atskleidė ir asmeninį jos ryšį su velioniu, vadina jį savo mokytoju ir įvardino tai kaip asmeninę netektį. Užuojautą ji išreiškė tiek artimiesiems, tiek visiems Lietuvos žmonėms.

Socialdemokratų partijos vardu kalbėjęs partijos pirmininkas Algirdas Butkevičius kreipėsi į artimuosius, giminaičius bei visus susirinkusius. Jis pabrėžė velionio reikšmę tautai, jo profesines savybes: sugebėjimą uždegti, tinkamai skirstyti laiką, dirbti žmonėms. Atsidavimas visuomenei šioje kalboje itin aktualizuotas. Kalbė partijos pirmininkas užbaigė kvietimu tęsti pradėtus velionio darbus.

Lenkijos Prezidentas Aleksandras Kwasnewskis kalbėjo kaip bičiulis. Jis itin pabrėžė Prezidento europietišumą, pavadino jį didžiu ne tik Lietuvoje, bet ir visoje Europoje. Taip pat jis įvardino, jog velioniui teko nueiti sunkų kelią siekiant pakeisti regioną, atvesti Lietuvą į Europos sąjungą. Tačiau oratorius velionį prisimena linksmą, besišypsantį. Oratorius kalba lenkų kalba, tačiau pabaigia lietuviškai: „Ačiū, Algirdai, ir sudie, bičiuli.“ Ši kalba išsiskira šiltu tonu, itin neformalia laikysena.

Tuo tarpu šeimos ir artimųjų vardu kalbėjo ambasadorius Antanas Binkus. Ši kalba itin iškrita iš bendro konteksto, nes buvo perdėm emocinga, o velionis išaukštinimas atrodė nenatūralus, fanatiškas. Oratorius kreipiasi ne į susirinkusiuosius, o į velionį, vadindamas jį „mokytoju“. Oratorius pamini tokias velionio savybes kaip profesionalumas, geležinė valia, logika, erudicija, darbštumas. Tačiau itin užaštrinamas velionio santykis su Bažnyčia, smerkiami tie, kurie abejojo velionio krikščionišku tikėjimu. Taip pat atskleidžiamos itin asmeniškios detalės, tokios kaip klūpojimas ant kelių, mirties baimė. Kalboje smerkiami visi, kurie kritikavo velionį. Kalba baigiama pažadu ateiti pas „mokytoją“ ir mokytis iš kančių, kurias jis patyrė. Ši kalba buvo paskutinė ir iš tiesų labai išsiskyrė iš kitų kalbų neįprastu tonu, pasirinkta kalbėjimo maniera, pernelyg asmeniškoms detalėms, tautos skaldymu, o ne vienijimu. Laidotuves stebėjusiems žiūrovams tai galėjo atnešti sumaištį jausmą, tačiau tai reprezentavo ir kitą, mažiau matomą laidotuvių aspektą,

mat žinome, jog laidotuvės buvo organizuojamos susiduriant su tam tikrai sunkumais bendraujant su Bažnyčios atstovais, o pats Algridas Mykolas Brazauskas dažnai buvo kritikuojamas dėl karjeros komunistų partijoje. Tačiau laidotuvių metu šių temų aktualizavimas atrodo itin neįprastai, iššaukiančiai, nes esame įpratę prie šlovinančių, aukštinančių kalbų. Tai galima paaiškinti tuo, jog laidojant asmenį jis herojizuojamas, jam suteikiamas didvyrio statusas. Tad pastaroji kalba buvo didžiausia laidotuvių proceso nesėkmė, galėjusi sugriauti didvyrio statusą, įnešusi tam tikrą sumaištį.

Po oficialių kalbų nuo karsto nuimama valstybės vėliava, iškilmingai sulankstoma ir atiduodama velionio žmonai Kristinai Brazauskienei. Leidžiant karstą į duobę nuskamba trys salvės, artimieji barsto žemes į karsto duobę, karstas užkasamas fone skambant lyrinėms melodijoms. Tai – gana intymi akimirka, mat atsisveikinimas skirtas šeimos nariams. Vedėjas praneša, jog karstas uždengiamas iš žmonių suneštų gelių padarytomis kompozicijomis. Laidotuvės užbaigiamos kreipiantis pirmiausia į šalių prezidentus, garbius svečius, ponus ir ponias ir tik tada į artimuosius. Taip tarsi apverčiama situacija ir iš privačios laidojimo akimirkos grįžtama į valstybinės svarbos renginį - valstybinį, o ne privatų ritualą.

3.1.4. Poeto Justino Marcinkevičiaus laidotuvių vaizdo medžiagos analizė

Justinas Marcinkevičius – lietuvių poetas, prozininkas, dramaturgas, vertėjas, Lietuvos mokslų akademijos tikrasis narys. Gimė 1930 m. kovo 10 d. Važatkiemyje (Prienu raj.), mirė 2011 m. vasario 16 d. Vilniuje. Simboliška, kad poetas, vadinamas tautos dainiumi, mirė Valstybės Atkūrimo dieną.

Mirus poetui, Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu sudaryta laidotuvių komisija bei paskelbtas 2 dienų trukmės gedulas (identifikacijos kodas: 1111100NUTA00000173, paskelbta: Valstybės žinios, 2011-02-19, Nr. 21-1029). Laidotuvių renginiai sulaukė itin didelio visuomenės dėmesio, nepaisant atšiauraus žiemos oro ir šalčio, su poetu atėjo atsisveikinti daugybė žmonių. Buvo nuspręsta, kad miręs Tautos poetas bus šarvojamas Mokslų akademijos Didžiojoje salėje, toje pat, kurioje 1988 metais gimė Sąjūdis. Jo iniciatyvinėje grupėje buvo ir J.Marcinkevičius¹⁰². Buvo svarstoma apie galimybę poetą šarvoti Šv. Jonų bažnyčioje, tačiau buvo pasiūlyta šoninė koplyčia ir dėl vietos stygiaus pasirinkta Mokslų akademijos salė.

Laidotuvių procesas išsiskyrė itin šilta, poezijos kupina atmosfera, laidotuvės nors ir buvo valstybinės, tačiau labai asmeniškos, be patoso.

Tiriant poeto Justino Marcinkevičiaus laidotuves analizuojama filmuota laidotuvių proceso medžiaga, saugoma LRT archyvuose. Analizuojamas vaizdo įrašas, kuris buvo tiesiogiai

¹⁰² Stasys Gudavičius, „J.Marcinkevičiaus laidotuvės – šeštadienį, paskelbtos dvi gedulo dienos“, *Kauno diena*, 2011, <<http://kauno.diena.lt/naujienos/lietuva/salies-pulsas/jmarcinkeviciaus-laidotuves-sestadieni-paskelbtos-dvi-gedulo-dienos>>, [žiūrėta 2016-12-08]

transliuojamas per Lietuvos televiziją. Įrašas yra nufilmuotas keletu skirtingų kamerų taip žiūrovams parodant tuo metu aktualiausią vaizdą. Medžiaga yra itin kokybiška ir leidžia žiūrovui jaustis tarsi tiesiogiai dalyvaujant laidotuves. Tiriant autentišką įrašą išvengiama liudininkų, atpasakojančių įvykius, interpretacijų.

Laidotuvių ritualo tyrimas remiantis Avnerio Ben-Amoso metodologija

Atskyrimas

Esminiai atskyrimo dalies momentai	Poeto J. Marcinkevičiaus laidotuvių bruožai
<i>Kur pašarvojamas kūnas</i>	Mokslų akademijos Didžiojoje salėje
<i>Kiek laiko trunka pašarvojimas, kokios sąlygos visuomenei pamatyti velionį</i>	Kūno pašarvojimas trunka dvi dienas (antrą dieną – laidotuvės). Visi norintys atsisveikinti gali ateiti, atnešti gėlių. Atsisveikinantys eina pažymėtu taku iki pat kūno išnešimo. Nėra atskiro laiko garbiems svečiams, visi eina kartu
<i>Kokia simbolika naudojama, kaip pateikiamas/rodomas kūnas</i>	Karstas atidengtas. Priešais karstą – valstybiniai apdovanojimai, už karsto – Lietuvos valstybės vėliava bei istorinė (Vyčio) vėliavos su juodais kaspinais. Ateinantys atsisveikinti atneša gėlių, jos dedamos ant suoliukų priekyje taip sudarant gyvų gėlių sieną tarp svečių bei velionio. Iš šonų statomi atnešami vainikai. Karstą saugo po 2 tautiniais rūbais aprigengę „Lietuvos“ ansamblio atlikėjai
<i>Kokie asmenys rodomi greta velionio</i>	Šeimai ir artimiesiems skiriama nemažai vietos, nuolat rodoma žmona, dukros ir anūkai. Taip pat atskira zona skirta Kovo 11-osios Akto signatarams. Kartu su visuomene ateina atsisveikinti ir žinomi žmonės. Tarp atsisveikinimo kalbų poeto eiles skaito aktoriai

Sudaryta autorės

Atskyrimo dalyje velionis pašarvojamas Mokslų akademijos Didžiojoje salėje. Atsisveikinti su velioniu ateina itin daug žmonių, tam, kad užeitį į salę, tenka laukti net po valandą laiko lauke. Puošni ir šviesi Mokslų akademijos Didžioji salė itin tinka laidotuvėms, tačiau yra papildomai papuošiama valstybės vėliavomis, gėlėmis. Gėlių ypatingai daug, iki pat karsto išnešimo galintys užėti lankytojai neša gėles, kurias padeda ant suoliukų, skiriančių karstą ir garbės sargybą nuo lankytojų. Taip susidaro baltų gėlių siena, iš karsto šonų statomi vainikai. Garbės sargyboje stovi „Lietuvos“ ansamblio atlikėjai su tautiniais rūbais. Tai, jog garbės sargyboje stovi tautiniais drabužiais apsirengę atlikėjai, kuria visai kitą įspūdį nei karinė sargyba. Poetas pozicionuojamas kaip su tauta, istorija susijęs visuomenės veikėjas. Būtent tautiškumas čia tampa svarbesnis už valstybingumą, nors žinome, kad poetas yra prisidėjęs prie valstybės atkūrimo.

Oro sąlygos lemia tai, jog reikia iš anksto apgalvoti laidotuvių procesus kapinėse ir skirti kuo mažiau laiko kalboms ten. Todėl dvi paskutiniąsias valandas prieš karsto išnešimą sakomos

atsisveikinimo kalbos. Tai – nebūdingas elementas, mat paprastai oficialios kalbos yra sakomos patalpinimo dalyje. Šarvojimo salėje pasisakė rašytojų sąjungos Pirmininkas Jonas Liniauskas, profesorė Viktorija Daujotytė, Kovo 11-osios Akto Signataras Bronislovas Genezelis, Kovo 11-osios Akto Signataras Romas Gudaitis, Lietuvos mokslų akademijos Prezidentas Valdemaras Razumas, kultūros ministras Arūnas Gelūnas. Tarpuose tarp kalbų aktoriai skaito poeto eiles. Šioje dalyje atsiskleidžia platus velionio veiklos spektras. Oratoriai iš skirtingų veiklos sričių nupiešia pilną velionio portretą. Taip sužinome, jog tautos didvyris gali būti itin įvairiapusis žmogus. Valstybė su didele pagarba atsisveikina su žmogumi, kuris gal neužėmė itin aukštų valstybinių pareigų, tačiau buvo svasios šauklis, statė idėjinį tautos pamatą. Pagarba jam parodoma pirmiausia už jo įsitikinimus, tvirtybę – tai sektinas pavyzdys.

Gabenimas

Esminiai gabenimo dalies momentai	Poeto J. Marcinkevičiaus laidotuvių bruožai
<i>Koks yra laidotuvių procesijos kelias, kokie objektai praeinami</i>	Iš Mokslų akademijos pajudama Gedimino prospektu praeinant Katedrą. Skamba Katedros bokšto varpas. Tai – trumpiausias galimas kelias
<i>Kas sudaro laidotuvių eiseną, kokia jos struktūra</i>	Kryžių neša žmonės tautiniais drabužiais, nuotrauką – anūkai, apdovanojimus neša kariai, tautiniais drabužiais apsirengusios merginos neša vainikus, prieš karstą eina kunigas, karstą palydi Garbės sargybos kuopa ir tautiniais drabužiais aprigengusios merginos, eina velionio artimieji, kiti lydintieji
<i>Kokios sąlygos yra visuomenės dalyvavimui ir kokio jis masto</i>	Visuomenė gali įsitraukti, daug laukiančiųjų kol iškenš karstą, nusidriekia kelių šimtų žmonių procesija. Yra stebėtojų, kurie neina kartu. Daug vyresnio amžiaus dalyvių

Sudaryta autorės

Gabenimo dalyje itin aktualios tampa oro sąlygos. Viso gabenimo bei patalpinimo metu itin stipriai sninga, yra labai daug sniego, žmonės apsnigti, tai sunkina ėjimą. Garbės sargybos pozicijos atiduodamos žmonėms su tautiniais drabužiais, jie lydi katafalką. Tačiau nuotrauką neša poeto suaugę anūkai, tai kuria artimumo įspūdį ir grąžina poetui socialinį kūną – jis ne tik tautos poetas, tačiau ir senelis, šeimos vyras.

Laidotuvių procesija atitinka tradicinę laidotuvių eisenos struktūrą pagal Avnerį Ben-Amosą: priekyje Garbės sargyba neša kryžių ir apdovanojimus, nuotrauką – akūnai, toliau kariai neša poeto apdovanojimus, merginos su tautiniais kostiumais – vaikus. Katafalką tuo tarpu lydi ir kariai, ir tautiniais drabužiais aprigengusios merginos. Tai kuria visuotinumą įspūdį – poetą laidoja ir valstybė, ir tauta, kurią atstovauja kariai ir tautiniais kostiumais pasidabinę žmonės. Laidotuvių scenarijuje parašyta, kad artimiesiems bei svarbiems svečiams suteikiamas transportas, kuris juda kitu keliu nei laidotuvių procesija. Tad tie, kurie važiuoja autobusiukais, nepakliūna į laidotuvių

koloną ir joje eina vien pėstieji. Šeima eina paskui karstą, taip pat prisijungia ir visuomenė – susidaro keleto šimtų žmonių eiseną. Iš jos galime suprasti, kad laidojamas įvairiapusis žmogus, kad jo funkcija nebuvo vienalytė.

Patalpinimas

Esminiai patalpinimo dalies momentai	Poeto J. Marcinkevičiaus laidotuvių bruožai
<i>Kas sako oficialias kalbas</i>	Jos Ekscelencija Lietuvos Respublikos Prezidentė Dalia Grybauskaitė bei literatūros kritikas Valentinas Svetickas
<i>Apie ką kalbama, kokios vertybės pabrėžiamos</i>	D. Grybauskaitė: „tautos poetas, savo žodžiais subrandinęs Lietuvą mūsų širdyse“, sąžiningas, doras, brangino istorinę atmintį, atsakingas. Baigusi kalbėti pagarbiai nulenkia galvą. V. Svetickas: velionis galėjo kiekvieną paliesti, kalbėjo paprastais žodžiais, vertas didžiausios pagarbos
<i>Kokie papildomi simboliniai veiksmai atliekami</i>	Valstybės vėliava nuo karsto perduodama artimiesiems, giedama daina „Tai gražiai mane augino“, kapas papuošiamas iš žmonių atneštų gėlių padarytomis gėlių kompozicijomis, atneštos gėlės nunešamos į Menininkų kalnelį

Sudaryta autorės

Patalpinimo etape taip pat svarbu atsižvelgti į oro sąlygas. Galime manyti, jog dėl pūgos ir šalo odo buvo nuspręsta, jog bus sakomos tik dvi oficialios kalbos. Jas sakė Prezidentė Dalia Grybauskaitė bei literatūros kritikas Valentinas Svetickas. Prezidentės kalba buvo gana trumpa, tačiau itin pagarbi, baigusi kalbėti ji net trumpam nuleido galvą taip parodydama ypatingą pagarbą velioniui. Tai nepaprastai sustiprino velionio svarbą gana trumpoje ceremonijos dalyje. Prezidentė pabrėžė tokias vertybes kaip sąžiningumas, dora, atsakingumas. Taip pat ji aukštino poeto siekį branginti istorinę atmintį, pabrėžė, jog jis padėjo brandinti tautinę savominę. Kalboje buvo galima pajusti, jog poetas pirmiausia tuo ir yra svarbus – kaip tautos formuotojas, žadintojas. Tuo tarpu literatūros kiritikas V. Svetickas daugiau akcentavo paties poeto sugebėjimus, pabrėžė, jog jis gebėjo paliesti kiekvieną ir ypač išaukštino jo sugebėjimą apie viską kalbėti paprastai, vartojant paprastą kalbą ir žodžius. Taip pat išreiškė, jog velionis yra vertas didžiausios pagarbos. Iš oficialių kalbų tampa aišku, jog velionis yra aktualus kaip tautos žadintojas, nepaprastai šviesus, iškilus žmogus. Būtent toks yra šio didvyrio sektinas portretas.

Greičiausiai artimųjų prašymu leidžiant karstą į karsto duobę nebuvo šaunamos salvės. Tačiau atliekami kiti simboliniai veiksmai: įprastas vėliavos nuo karsto lankstymas ir perdaviamas velionio šeimai, giesmės. Giedama ir daina „Tai gražiai mane augino“, kuriai žodžius parašė velionis ir kuri yra vienas geriausiai žinomų poeto kūrinijų. Kaip ir per Prezidento Algirdo Mykolo Brazausko laidotuves, kapas papuošiamas 4 iš žmonių gėlių pagamintomis kompozicijomis, kurias atneša skirtingų didžiųjų Lietuvos regionų drabužiais apsirengios merginos. Taip dar kartą

pabrėžiamas velionio tautiškumas, indėlis į tautos formavimąsi, o visų regionų parodymas tasi byloja, jog poetas buvo svarbus visai Lietuvai. Laidotuvių pabaigoje vedėjas praneša, jog šeimos prašymu vainikai ir puokštės yra nunešami į Antakalnio kapinių menininkų kalnelį ir padedami ant ten palaidotų menininkų kapų. Tai simboliškas gestas, kuris šeimos valia parodo, jog poetas nesiekė šlovės, pagarbinimo, buvo paprastas ir rūpinosi kitais. Tiek šiuo, tiek ir visu ritualu buvo kuriamas tautos didvyrio įvaizdis, tačiau velionis netapo tolimu, nepasiekiamu herojumi, priešingai – ritualo metu buvo juntama šiluma, artumas paprastam žmogui, kiekvienam visuomenės nariui.

3.1.5. Pasirinktų laidotuvių vaizdo įrašų lyginamoji analizė

Pasirinktas atskirų atvejų analizės būdas išskiriant laidotuves į tris etapus bei atsakant į svarbiausius klausimus apie kiekvieną etapą leidžia gauti informaciją, kurią yra patogu lyginti tarpusavyje. Taip galima gauti išvadas apie bendrus Lietuvos valstybinių laidotuvių ritualo bruožus bei rasti atskirų atvejų unikalumą, skirtumus. Pasinaudojant kontekstine informacija galima nustatyti, kodėl atsirado tam tikri skirtumai, ką jie reiškia.

Atskyrimas

Metų laikas, oro sąlygos. Dvejos laidotuvės buvo rengiamos žiemą (Sausio 13-osios aukų, poeto Justino Marcinkevičiaus), kitos – vasarą (Medininkų žudynių aukų, Prezidento Algirdo Mykolo Brazausko). Metų laikas ir oro sąlygos gali smarkiai įtakoti laidotuvių procesą: esant nepalankioms oro sąlygoms į laidotuves gali susirinkti mažiau stebėtojų, organizatoriai turi atsižvelgti į tai ir maksimaliai sutrumpinti laidotuvių dalis, kurios vyksta lauke. Sunku pasakyti, ar oro sąlygos turėjo didelės įtakos rengiamoms laidotuvėms, nes nėra įmanoma pamatuoti, kiek stebėtojų būtų susirinkę į laidotuves, jei oro sąlygos būtų palankesnės. Tačiau žinome, kad tiek esant dideliam karščiui, tiek smarkiai pūstant, į laidotuves susirinko stebėtojai, žmonės nepabūgdavo stovėti lauke ir laukti eilės įeiti į šarvojimo patalpą. Pėsčiųjų eisena lydint karštą į kapines buvo stebima visose laidotuvėse, kad negalime teigti, jog oro sąlygos daro lemiamą įtaką lietuviškoms valstybinėms laidotuvėms.

Šarvojimo vieta. Velionių šarvojimo vieta pasirenkama atsižvelgiant į jų veiklos sritį. Taip pat stengiamasi renkantis vietą užtikrinti, kad vieta būtų pakankamai erdvi tam, kad su velioniu galėtų atsisveikinti visi norintys. Pavyzdžiui, Justino Marcinkevičiaus šarvojimo vieta buvo pasiūlyta Šv. Jonų bažnyčios šoninė aula, tačiau patekimas į ją gana sudėtingas, be to, ten galėjo trūkti vietos ateinantiems atsisveikinti. Todėl pasirinkta daug erdvesnė Mokslų akademijos Didžioji salė. Velionis buvo tikrasis Mokslų akademijos narys. Šarvojant Prezidentą Algirdą Mykolą Brazauską pasirinkta Prezidentūros Kolonų salė. Reikia atsižvelgti ir į tai, jog šarvojant

velionius tam tikroje vietoje, laikinai pakeičiama tos vietos paskirtis. Pavyzdžiui, kardinaliai turėjo keistis Prezidentūros darbas, nes paprastai ten lankytojai be išankstinio susitarimo nėra įleidžiami. Itin drastiškai keitėsi ir Sporto rūmų paskirtis per Sausio 13-osios aukų bei Medininkų žudynių aukų laidotuves. Sportui ir pramogoms skirta erdvė buvo transformuota į gedėjimo vietą. Reikia atsižvelgti į tai, jog tik atgavus nepriklausomybę Vilniuje nebuvo tokių didelių ir masiniam žmonių srautui pritaikytų erdvių. Sporto rūmai tuo metu buvo didžiausia ir universaliausia erdvė. Praėjus daugiau nei 20 metų po šių dviejų masinių laidotuvių, Vilniuje galime suskaičiuoti net keletą masiniams renginiams pritaikytų erdvių, tačiau vargu ar jose galėtų būti surengtas masinis šarvojimas. Svarbu, kad vieta būtų naudojama ne komerciniams tikslams, turėtų valstybinės reikšmės statusą. Tad tirtais atvejais pasirinktos šarvojimo vietos parodo mums valstybinės svarbos objektus, taip pat ir velionių ryšį su pasirinkta šarvojimo vieta.

Atvirumas visuomenei. Šarvojimo dalyje taip pat labai svarbu, kad visuomenei būtų palikta pakankamai laiko atsisveikinti bei sudarytos sąlygos tai padaryti. Visais tirtais atvejais šarvojimas ir laidotuvės (išskyrus keletą Sausio 13-osios aukų laidojimų, kurie vyko gimtosiose vietose) vyko Vilniuje, šalies sostinėje ir didžiausią gyventojų skaičių turinčiame mieste. Taip padidindamos galimybes apsilankyti kuo didesniai žmonių skaičiui. Visose tirtose laidotuvėse visuomenei buvo sudarytos sąlygos užėiti į šarvojimo vietą. Vieta taip pat renkama remiantis žinojimu, jog atsisveikinti ateis didelis žmonių skaičius. Visose tirtose laidotuvėse susidomėjimas šarvojimu buvo masinis – prie šarvojimo vietų nusidriekdavo ilgos eilės, kuriose reikėdavo laukti ir keletą valandų. Šis buvimas minioje iš tiesų yra naudingas tuo, jog laukiantieji susitelkia į minią, kurioje gimsta bendrumo jausmas. Minia itin svarbi kiekvienų laidotuvių dalis, nes valstybinės laidotuvės organizuojamos tam, kad būtų matomos visuomenėje. Be minios nėra pagrindo rengti iškilų, prabangių laidotuvių. Iš tirtų atvejų išsiskyrė tik Prezidento Algirdo Mykolo Brazausko laidotuvės, nes jose paskutines dvi valandas prieš išnešant velionio karstą visuomenei buvo apribota galimybė pamatyti velionį. Minimū laiku į Prezidentūros Kolonų salę buvo įleidžiami tik užsienio svečiai. Galima spėti, jog šis sprendimas priimtas dėl saugumo reikalavimų. Tačiau tai taip pat nešė ir papildomas reikšmes, mat stebintieji atsisveikinimą galėjo sužinoti, kokios užsienio valstybės atvyko pagerbi mirusio Prezidento. Tai kuria naratyvą apie šalies užsienio politiką, vietą Europoje ir pasaulyje.

Puošyba. Šarvojimo vietos puošyba priklauso nuo pasirinktos šarvojimo vietos. Kuomet šarvojimai vyko Sporto rūmuose, didelė erdvė aukštomis lubomis diktuota tai, jog reikalinga stambi, masyvi ir apibendrinanti puošyba. Šiuo atveju salė dekoruojama didžiulėmis Lietuvos vėliavomis. Tuo tarpu Prezidento Algirdo Mykolo Brazausko laidotuvių metu salė nėra itin didelė, tad reikalinga saikinga puošyba. Todėl tam, kad velionio karstas nepasimestų tarp elementų, atnešami gėlių vainikai yra išnešami iš patalpos, o už karsto stovi 6 valstybės vėliavos. Per šias

laidotuves karsto priekyje matome sudėtus Prezidento ordinus. Tai taip pat tampa puošybos elementu. Per poeto Justino Marcinkevičiaus laidotuves būtinybė dekoruoti salę atsiranda iš to, jog erdvė yra gana nemaža, šviesi, tad ją reikia užpildyti. Todėl atnešami vainikai statomi greta karsto, o iš žmonių atnešamų gėlių susiformuoja tam tikra sienelė, skirianti velionio karstą bei ateinančius atsisveikinti. Už velionio karsto stovi Lietuvos valstybės vėliava bei vėliava su Vyčiu. Karstą saugantieji parenkama pagal velionio statusą ir veiklos sritį: poeto Justino Marcinkevičiaus laidotuvėse sargybą eina „Lietuvos“ ansamblio atstovai su tautiniais drabužiais, o Prezidento Algirdo Mykolo Brazausko karstą saugo Garbės sargybos kuopa su paradinėmis uniformomis ir ginklais. Vien pažvelgus į šį epizodą ir nežinant, kas yra pašarvotas asmuo, galima nuspėti, jog poeto laidotuvių atveju yra pagerbiamas su tautiškumu, visuomene susijęs asmuo, o Prezidento laidotuvių atveju – su valstybe susijęs asmuo. Tad apibendrinant tampa aišku, jog valstybinis gedulas nėra kažkaip atskirai vizualizuojamas – tam pasitelkiama valstybės vėliava su juodu kaspinu, gėlės. Kiti elementai priklauso nuo konkretaus atvejo.

Gabenimas

Eisenos kelias. Valstybinės reikšmės objektai Vilniaus mieste yra išsidėstę senamiesčio teritorijoje, o visos tirtos laidotuvės vyko Antakalnio kapinėse. Tad kelių, pro kuriuos galima patekti į kapinių vietą, nėra daug. Visais atvejais rinktasis trumpiausias kelias. Taip pat visada išryškėja Arkikatedros reikšmė – Sausio 13-osios bei Medininkų žudinių aukų laidotuvių atvejais aukų karstai buvo nešami į Arkikatedrą, kur laikomos mišios už žuvusius ir tik tuomet karstai išnešami į Antakalnio kapines. Prezidento Algirdo Mykolo Brazausko bei poeto Justino Marcinkevičiaus laidotuvių metu karstai buvo pranešami pro Arkikatedrą, tuo metu skambėjo jos varpai. Arkikatedra yra didžiausios reikšmės maldos namai Vilniuje, tad visuomenei svarbu, kad įsitraukimas būtų kuo didesnis. Deja, remiantis Bažnyčios sprendimu, Prezidento karstas negalėjo būti įnešamas į Arkikatedrą mišiomis ir tai sukiršino visuomenę. Tai rodo, jog visuomenė tikisi iš Bažnyčios didesnio atvirumo ir dalyvavimo valstybės reikaluose. Tačiau visos laidotuvės buvo krikščioniškos, jose dalyvavo kunigai, kurie šventino kartus, lydėjo juos į kapines, atliko apeigas. Bažnyčios dalyvavimas masinėse Sausio 13-osios aukų bei Medininkų žudynių laidotuvėse buvo itin ryškus – kunigai net atėjo pasitikti Medininkų žudynių karstų į Katedros aikštės vidurį. Tuo metu valstybinių laidotuvių ritualas dar tik formavosi, trūko patirties, o Sausio 13-osios aukų laidotuvėse buvo galima tik nuspėti, kokias pareigas užima karstą lydintys asmenys, nes valstybės institucijos buvo dar menkai aprūpintos, trūko uniformų. Tad ritualo formavimosi pradžioje daug didesnė reikšmė teko Bažnyčiai, kuri vėlia sumažėjo ir daug svarbesnis tapo kariuomenės indelis. Tai galime susieti ir su valstybės sustiprėjimu – iš dvasinės, tautinės bendruomenės tapome institucija, valstybe.

Palyda. Sausio 13-osios aukų laidotuvėse karstai vežami sunkvežimiuose atvirais šonais. Karstus lydi civiliais drabužiais apsirengę vyrai, per petį perrištomis tautinėmis juostomis bei tautiniais drabužiais apsirengusios merginos. Medininkų žudynių aukų karstai taip pat vežami tokiuose pat sunkvežimiuose atvirais šonais, tačiau karstus lydi policijos pareigūnai su uniformomis. Prieš išnešant karstus priešais Katedros aikštę pražygiuoja ir pagarbą atiduoda skirtingų valstybės policinių institucijų atstovai su uniformomis. Taip sužinome, jog valstybės institucijos yra jau susiformavusios, o kartu kuriamas ir saugumo jausmas visuomenei. Išskirti galima Prezidento Algirdo Mykolo Brazausko laidotuvių palydą. Karstas vežamas ant lafeto, o jį lydi net 12 karių iš abiejų pusių. Tai rodo ypatingą kariuomenės bei valstybės pareigą, nes laidojamas aukščiausias šalies pareigūnas. Poeto Justino Marcinkevičiaus karstas vežamas katafalke, į kurį jį įdeda Garbės sargybos kuopos nariai, tačiau karstą iš šonų lydi 6 kariai. Taip iš visų atvejų išsiskiria Prezidento laidotuvės, mat jose parodoma ypatinga pagarba, tačiau kartu ir sužinome, kaip atrodo įprastas pagerbimas.

Eisenos struktūra. Masinėse Sausio 13-osios aukų bei Medininkų žudynių aukų laidotuvėse laidotuvių eisenos buvo masiškos, jose dalyvavo labai daug žmonių. Tačiau išlaikyta pati pagrindinė eisenos struktūra – dėmesio centre buvo karstai, už jų ėjo artimieji, priešais kiekvieną karstą nešamos nuotraukos. Struktūra, turinti pasakoti naratyvą apie velionį pagal Avnerį Ben-Amosą čia sugriūna, nes sunku atskirti, kur yra su laidotuvėmis tiesiogiai susiję asmenys, o kur stebėtojai. Tačiau tai kuria kitą naratyvą apie tautos didvyrius, itin artimus asmenis. Toks didelis masiškumas kuria artimumo įspūdį, panaikina distancijas tarp valstybės ir visuomenės. Žinoma, negalime atmesti ir to, jog tokios nestruktūruotos eisenos galėjo susidaryti dėl prasto reguliavimo, nes trūko praktikos ir žinių kaip organizuoti tokio masto laidotuves. Tačiau Prezidento Algirdo Mykolo Brazausko bei poeto Justino Marcinkevičiaus laidotuvėse eisenos yra aiškiai struktūruotos ir atitinka Avnerio Ben-Amoso struktūrą, kurioje eisenos centre yra velionio karstas, už jo – artimieji, eisenos priekyje ir gale žygiuoja kariai, dalyvauja dvasininkai. Tai rodo, jog ritualo organizavimas gerokai patobulėjo, nes minia lydinčiųjų nusidriekia eisenos gale. Tirti pavyzdžiai patvirtina Avnerio Ben-Amoso teoriją, jog laidotuvių eisena pasakoja naratyvą apie velionį ir valstybę. Tai itin atsiskleidžia stebint Prezidento Algirdo Mykolo Brazausko laidotuvių eisena, kurioje itin aktyviai dalyvauja Lietuvos Socialdemokratų partijos nariai taip pasakodami naratyvą apie velionio partinę veiklą, indėlį į šios partijos gyvavimą. Poeto Justino Marcinkevičiaus laidotuvių eisenoje nemažai tautiniais drabužiais apsirengusių žmonių, tad suprantame, jog jis svarbus liaudžiai, liaudies kultūrai, tautiškumui. Prezidento laidotuvėse demonstruojama aukščiausia karinė pagarba tampa išskirtiniu reikiu ir vaizdą apie Lietuvos karinę galią – visuomenė pirmą kartą pamato lafetą, taip pat gatvėmis žygiuoja visų karinių dalinių atstovai taip supažindindami

visuomenę su kariuomenės struktūra. Tad laidotuvių eiseną iš tiesų kuria naratyvą apie velionį ir valstybę.

Patalpinimas

Oficialios kalbos. Oficialios kalbos iš tiesų tampa svarbia Lietuvos valstybinių laidotuvių ritualo dalimi. Priklausomai nuo laidotuvių konteksto, kalbų skaičius skiriasi. Per Prezidento Algirdo Mykolo Brazausko laidotuves buvo sakomos 4 oficialios kalbos: pirmoji pasisakė Respublikos Prezidentė Dalia Grybauskaitė, socialdemokratų partijos vardu – Algirdas Butkevičius, Lenkijos Prezidentas Aleksandras Kwasniewskis bei šeimos ir artimųjų vardu – ambasadorius Antanas Vinkus. Kone natūraliai suprantame, jog pirmiausia pasisako svarbiausi asmenys, todėl šiose laidotuvėse socialdemokratų partijos vardu kalbančiam A. Butkevičiui tenka garbingesnė pozicija nei Lenkijos prezidentui. Į tai iš tiesų reikia atsižvelgti. Šios kalbos ir jose akcentuojamos vertybės taip pat kuria ir tam tikrą naratyvą apie velionį. Iš oficialių kalbų Prezidento laidotuvėse sužinome, jog laidojamas asmuo yra pirmiausia prezidentas, po to – socialdemokratų partijos lyderis, tarptautinės reikšmės politikas bei šeimos žmogus. Per poeto Justino Marcinkevičiaus laidotuves, atsižvelgiant į oro sąlygas, buvo sakomos tik 2 oficialios kalbos – pasisakė Respublikos Prezidentė Dalia Grybauskaitė bei literatūros kritikas Valentinas Svetickas. Tai sukuria naratyvą apie velionį kaip apie valstybinės reikšmės veikėją bei kūrėją. Į šias susikuriančias reikšmes būtina atsižvelgti nustatant pasisakančiųjų eilę.

Visai kitos reikšmės iškyla per masinių Sausio 13-osios aukų bei Medininkų žudynių aukų laidotuvių oficialias kalbas. Deja, įrašai per Sausio 13-osios aukų laidotuves nėra pilni, tad sunku nustatyti visus pasisakiusius. Tačiau dar prieš išnešant karstus į Antakalnio kapines, Katedros aikštėje kalbą sako Justinas Marcinkevičius. Šiuo atveju kreipiamasi ne tiek į mirusiuosius ir jų artimuosius, tačiau į visą tautą, visus susirinkusius. Šios dvi masinės netektys yra ir visos tautos netektys, jos svarbios ne tik individualiai, bet ir kolektyviai. Todėl ir kyla būtinybė kreiptis į žmones ten, kur jų susirinks daugiausiai, suteikti vilties tautai, o ne gedintiems artimiesiems. Medininkų žudynių laidotuvių metu galime fiksuoti itin daug laidotuvių kalbų kapinėse: pasisako Rusijos, Estijos, Latvijos, Vokietijos atstovai, lietuvių išeivijos atstovas, Muitinės departamento atstovas, Ministrų tarybos pirmininko pavaduotojas. Šiomis laidotuvėmis siekiama maksimaliai atkreipti kitų šalių dėmesį, paversti nerektę tarptautinio masto įvykiu. Tačiau nepaneigsime Avnerio Ben-Amoso idėjos didvyrių sukūrimą – neretai velioniai net ir tiesiogiai taip pavadinami.

Vertybės. Remiantis teoriniais tyrinėjimais, galima teigti, jog valstybinių laidotuvių ritualas turi edukacinę funkciją, kuri pasireiškia per teigiamo pavyzdžio rodymą visuomenei. Tai puikiai atsispindi laidotuvių kalbose, kuriose koncentruotai pateikiama informacija apie velionį, akcentuojamos tam tikros jo savybės, darbai. Taip sukuriamas sektinas didvyrio įvaizdis. Ši teorija

pasiteisina ir praktikoje – tiriant pasirinktus laidotuvių atvejus, iš tiesų buvo akivaizdu, kokios vertybės yra akcentuojamos. Tai ypač paryškina faktas, jog paprastai per laidotuves yra kreipiamasi į susirinkusiuosius, kalbama jiems. Pasitaiko atvejų, kai oratoriai apskritai nesikreipia į šeimą ir artimuosius ar naudoja apibendrinantį kreipinį, tokį kaip „brangūs susirinkusieji“, „susirinkusieji“. Tai, jog laidotuvių kalbos yra sakomos susirinkusiesiems, visai visuomenei ypač išryškėja per masines Sausio 13-osios aukų bei Medininkų žudynių aukų laidotuves. Šiose kalbose akcentuojamas bendrumas, žuvusieji įvardijami kaip „mūsų visų artimieji“, „aukos už laisvę“. Medininkų žudynių laidotuvėse išeivijos vardu kalbantis Valdas Adamkus teigia, jog šis įvykis „įpareigoja mus siekti šviesios ateities“. Žinoma, negalime atmesti fakto, jog laidotuvės išsiskiria savo tragiškumu, nes yra masinės, tad išryškinti kiekvieno asmens savybes atskirai yra gana sunku, bendrumų ieškoti būtina. Laidotuvių atmosfera itin sunki, pilna skausmo dėl jaunų, ne natūralia mirtimi mirusių žmonių, todėl per Medininkų žudynių laidotuvės pasigirsta ir kone tiesioginiai kaltinimai įtariamiesiems nužudymu: Vokietijos deputatas V. fon Šteden įvardina žinantys, kad žudikai Maskvoje, Latvijos atstovas pamini, jog „visi žino, kas yra kaltininkai“.

Vieno asmens laidotuvėse daug paprasčiau išryškinti laidojamo asmens savybes, nes nereikia ieškoti bendrumų, kurie tiktų visiems laidojamiems asmenims. Oratoriai akcentuoja skirtingas velionių savybes, kurios yra labiau susijusios su tuo, kokį velionį tenka pažinti oratoriui per bendrus interesus ir veiklos sritis. Per Prezidento Algirdo Mykolo Brazausko laidotuves iš Prezidentės Dalios Grybauskaitės sužinome apie velionio teigiamas darbinės savybes: ji įvardina jį kaip pareigingą, racionalų, atsakingą, principingą. Taip pat Prezidentė pamini ir keletą asmeninių velionio savybių – nuoširdumą ir atvirumą. Nuoširdumą pamini ir Lietuvos socialdemokratų partijos vardu kalbantis Algirdas Butkevičius, kuris daugiau akcentuoja velionio ryšį su tauta, žmonėmis. Anot jo, Prezidentas siekė gerovės tautai, atiduodavo save žmonėms. Itin draugiškai pasisakęs Lenkijos prezidentas Aleksandras Kwasnewskis akcentuoja velionio reikšmę Europos mastu – vadina velionį europiečiu, padėjusiu pakeisti regioną. Šeimos ir artimųjų vardu pasisakęs ambasadorius Antanas Vinkus atskleidžia tai, kas liko laidotuvių užkulisiuose, tačiau itin audrino visuomenę. Anot ambasadoriaus, velionis buvo neteisingai apšmeižtas, nuėjo itin sunkų kelią. Oratorius aiškina, jog velionis buvo itin tikintis, atskleidžia asmeniškų detalių. Kalba buvo perdėm emociinga, be to, buvo kreipiamasi ne į susirinkusiuosius, o į velionį vadinant jį *mokytoju*. Tad kalba itin išsiskyrė iš kitų ir galime ją laikyti išimtimi, nes paprastai neigiami vertinimai per laidotuvių kalbas nėra paliečiami. Per poeto Justino Marcinkevičiaus laidotuves neigiami aspektai nebuvo paliečiami. Prezidentė, kaip įprasta, akcentavo velionio ryšį su tauta ir reikšmę jai: vadino velionį *tautos poetu*, minėjo, jog jis buvo sąžiningas, doras, atsakingas. Literatūros kritikas A. Sventickas akcentavo poeto paprastumą, paprastą literatūrinį kalbėjimą, gebėjimą paliesti kiekvieną žmogų.

Žvelgiant į laidotuvių kalbas bendrai, iš pasikartojančių įvaizdžių ir priskiriamų bruožų velioniams pradeda ryškėti tautos didvyrio portretas; tautos didvyris turi būti atsakingas, nuoširdus ir paprastas. Šios trys savybės buvo minimos daugiausiai kartų. Taip pat tautos didvyris turi gebėti užmegzti šiltus santykius su žmonėmis, būti atsidavęs jiems ir gebėti juos suprasti. Šios savybės yra tarsi išsipildę tautos lūkesčiai, mat nurodo saktykį, o ne tikrai asmenišką individualią savybę. Šis Lietuvos didvyrio portretas yra pavyzdys, kuriuo reikia sekti kiekvienam lietuviui.

Pagarbos ženklai. Paskutiniai pagarbos ženklai laidotuvėse skyrėsi, tačiau galime įžvelgti pagrindinius elementus: karstai visuomet yra uždengiami vėliavomis, kuriuos vėliau atiduodamos artimiesiems, giedamas valstybės himnas. Pasitaikė ir itin unikalių pagarbos ženklų: Sausio 13-osios aukų karstai į karsto duobes buvo leidžiami nuo tautinių juostų, o Medininkų žudynių karstai buvo nešami juos atskiriant ažuolų vaikinų juostomis. Tai parodo ypatingą mirusiųjų svarbą tautai, jos istorijai ir atminčiai. Per Prezidento Algirdo Mykolo Brazausko bei poeto Justino Marcinkevičiaus laidotuvės susiformavo nauja praktika: laidojimo vietos puošyba iš žmonių gėlių sunestomis kompozicijomis. Taip simboliškai prie proceso prisideda visi tie, kurie atėjo atsisveikinti su velioniu ir nedalyvavo patalpinimo dalyje. Prezidento laidotuvės buvo pačios iškilmingiausios, jose dalyvavo karinis orkestras, buvo šaunamos trys salvės. Per poeto Justino Marcinkevičiaus laidotuves salvės nebuvo šaunamos, tačiau šeimos prašymu velionio pagerbimui atneštos puokštės bei krepšeliai nunešami į Antakalnio kapinių Menininkų kalnelį taip tarsi dar kartą pabrėžiant velionio paprastumą, atsidavimą žmonėms.

Nuotaika, atmosfera. Visų tirtų laidotuvių atmosferą galime apibūdinti kaip pagarbą, gedulingą. Konkrečiais atvejais nuotaika kiek skyrėsi: Prezidento Algirdo Mykolo Brazausko laidotuvės buvo daug oficialesnės nei poeto Justino Marcinkevičiaus, kurio laidotuvės buvo daug šiltesnės, asmeniškesnės, kupinos kūrybos intarpų. Sausio 13-osios bei Medininkų žudynių aukų laidotuvės buvo kupinos susitelkimo, itin liūdnos, nes laidojami jauni žmonės. Tačiau Sausio 13-osios aukų laidotuvėse buvo daugiau asmeniškų gedėjimo apraiškų. Medininkų žudynių aukų laidotuvės buvo kiek oficialesnės, nes dalyvavo užsienio svečiai. Šį įspūdį sustiprino ir Pasaulio lietuvių žaidynių dalyvių buvimas, užsienio šalių vėliavos. Tačiau visais atvejais išlaikoma rimtis, nepaisant kai kurių iš konteksto iškritusių ir aptartų kalbų – santūrumas. Pernelyg stiprios emocijos nedemonstruojamos, net artimieji paprastai laikosi gana santūriai.

Bendrieji Lietuvos valstybinių laidotuvių bruožai remiantis atvejų analize

Atlikus lyginamąją pasirinktų atvejų analizę, galime nustatyti bendrus lietuviškų valstybinių laidotuvių ritualo bruožus. Lietuviškos valstybinės laidotuvės būdingas santūrumas, susilaikymas. Laidotuvėse paprastai tvyro pagarbi, gedulinga atmosfera. Į valstybines laidotuves susirenka nemažai stebėtojų, kurie ateina atsisveikinti tiek laidotuvių metu, tiek ir

šarvojimo metu. Velioniai paprastai šarvojami su jų veikla susijusiose erdvėse, kuriose yra galimybė apsilankyti dideliame žmonių sraute. Valstybinio gedulo ženklų nėra daug: paprastai apsieinama su šalies vėliava, gėlėmis. Šarvojimo vietos būna puošiamos gana minimalistškai. Vėliava visuomet yra uždengiamas karstas, o pati vėliava atiduodama artimiesiems laidojimo metu. Svarbų vaidmenį vaidina kariuomenė, kuri lydi karstą, atlieka iškilmingą vėliavos lankstymą, išneša karstą iš šarvojimo vietos ir įneša į kapines. Gabenant karstą į kapines įprasta skambinti bažnyčių varpais. Karstas gali būti gabenamas įvairiame transporte, jį gali lydėti įvairaus dydžio palyda, tačiau išlaikoma eisenos struktūra: didžiausias dėmesys tenka centre esančiam karstui, už kurio eina artimieji; priekyje nešama nuotrauka, kryžius, gali būti nešami svarbūs apdovanojimai, ordinarai, eina dvasininkai; už artimųjų eina svarbūs svečiai, su velioniu susijusių grupių atstovai bei laidotuvių svečiai. Laidojimo vietoje visuomet sakomos oficialios kalbos, kuriomis siekiama išaukštinti teigiamas velionio savybes. Įprastai pabrėžiamos tokios savybės kaip paprastumas, atsakingumas ir nuoširdumas, gebėjimas suprasti žmones. Tai – būdingiausios Lietuvos didvyrio savybės.

Nepaisant išryškėjančių benrųjų bruožų, kiekvienos laidotuvės turi savitą atmosferą, išskirtines ypatybes. Jos atsiranda atsižvelgiant į velionio asmenybę bei veiklos sritį: štai poeto Justino Marcinkevičiaus laidotuvės buvo itin šiltos, asmeniškos, kupinos kūrybos – tai padiktavo velionio asmenybė. O Medininkų žudynių laidotuvėse buvo siekiama tarptautinio dėmesio, atsirado kaltinimai. Tai greičiausiai lėmė tai, jog buvo laidojamos nužudymo aukos.

Be to, pirmosios dvejios tirtos masinės laidotuvės buvo rengiamos pačioje laidotuvių ritualo formavimosi pradžioje. Jose dalyvavo itin daug žmonių, karstai buvo įnešami į Katedrą mišioms. Vėliau ši praktika nebebuvo taikoma, o laidotuvių dalyvių skaičius sumažėjo. Tai galėjo lemti ir atsiradusios tiesioginės televizijos transliacijos iš įvykio vietos – Prezidento Algirdo Mykolo Brazausko bei poeto Justino Marcinkevičiaus laidotuvės buvo transliuojamos tiesiogiai per Lietuvos televiziją. Pastarosios laidotuvės buvo itin gerai organizuotos, jose buvo galima įžvelgti edukacinių elementų: žiūrovai supažindinti su Lietuvos užsienio politikos kryptimis per užsienio šalių atstovus, atvykusius pagerbti Prezidento Algirdo Mykolo Brazausko; demonstruojant visų pajėgų Garbės sargybos kuopos karių uniformas parodyta šalies karinis pasirengimas. Tai – unikali informacija apie valstybę.

IŠVADOS

Lietuvos valstybinės laidotuvės yra sėkmingai funkcionuojantis ritualas. Remiantis reglamentu, valstybinės laidotuvės yra skiriamos visiems buvusiems Respublikos prezidentams, Lietuvos Nepriklausomybės akto signatarams, ginkluoto pasipriešinimo (rezistencijos) dalyviams, tikrosios karo tarnybos kariams. Taip pat valstybinės laidotuvės gali būti skiriamos žymiesiems

visuomenės veikėjams, tačiau jiems nėra nustatytų kriterijų, tad šis klausimas yra atviras ir jį sprendžia sušaukiama Laidotuvių komisija.

Valstybinių laidotuvių reglamentavimas nėra pakankamas, mat pagrindinis reglamentuojantis dokumentas – „Žymių Lietuvos visuomenės veikėjų ir pagal Lietuvos Respublikos įstatymus valstybės lėšomis laidojamų asmenų laidojimo išlaidų dengimo taisyklės“ – numato tik kam turi būti skiriamos valstybinės laidotuvės ir kokios lėšos yra kompensuotinos. Daug išsamesnis yra „Nutarimas dėl Lietuvos Nepriklausomybės akto signataro pažymėjimo formos, signataro laidojimo ceremonialo ir antkapio atributikos patvirtinimo“, kuriame detalai aprašomas laidotuvių ceremonialas, nurodomi pagrindiniai pagarbos ženklai, chronologinė tvarka, nurodomos gairės, kas turi atlikti konkrečius veiksmus. Patvirtinta tvarka oficialiai galioja tik Nepriklausomybės akto signatarų laidotuvėms, tačiau praktikoje matome, jog tais pačiais principais vadovaujamosi rengiant ir kitų žymių asmenų laidotuves.

Lietuvos valstybinių laidotuvių ceremonija gali būti skiriama į tris dalis: *atskyrimą*, kurio metu velionio kūnas yra pašarvojamas ir skiriama laiko artimiesiems bei visuomenei su juo atsisveikinti; *gabenimą*, kuomet laidotuvių procesija iš šarvojimo vietos keliauja į laidojimo vietą; *patalpinimą*, kurio metu karstas yra palaidojamas kapinėse. Visuomenė dalyvauja laidotuvių procesuose, kai kurios laidotuvės net tampa masiniais įvykiais, sutraukiančiais tūkstančius žmonių. Ypatingai svarbios tampa ir televizijos transliacijos, įgalinančios netiesiogiai dalyvauti laidotuvėse visą tautą.

Per laidotuvių ritualą gauname žinių ir apie pačią valstybę. Pirmieji tirti laidotuvių ritualai, kurie buvo atlikti netrukus po valstybės atkūrimo, liudija apie dar nesuformavusias šalies institucijas, mažą apsirūpinimą, organizuotumo trūkumą. Tiriant vėlesnius atvejus matome, jog šie trūkumai pašalinti, ritualai kupini susitelkimo ir pagarbos. Prezidento Algirdo Mykolo Brazausko bei poeto Justino Marcinkevičiaus laidotuvės yra santūrios, tačiau iškilios. Žinojimas, jog valstybė tinkamai atsisveikina su jai nusipelnusiais asmenimis, leidžia jos piliečiams jaustis saugiai ir pasitikėti valstybe. Tokie pokyčiai valstybinių laidotuvių rituale rodo šalies augimą, stabilumo didėjimą. Tai ypač išryškėja analizuojant Medininkų žudynių aukų laidotuves, kuriose buvo ypač siekiama tarptautinio dėmesio, išsakomi kaltinimai. Tai rodo nesaugumo jausmą visuomenėje, liudija apie sudėtingą šalies saugumo situaciją.

Masinėse Sausio 13-osios bei Medininkų žudynių aukų laidotuvėse deklaruojamos visai kitos vertybės nei laidojant Prezidentą Algirdą Mykolą Brazauską ar poetą Justiną Marcinkevičių. Masinių laidotuvių metu daug svarbesnės tampa ne velionių asmeninės savybės, tačiau visuomenės susitelkimas, todėl akcentuojama ir aukštinama auka valstybei. Masinių laidotuvių metu velioniai tampa tautos didvyriais nepriklausomai nuo jų asmeninių savybių.

Laidojamas asmuo iš asmeninio ir socialinio kūno virsta politiniu kūnu, tautos didvyrio figūra ar figūromis, įkūnijančiomis tautai svarbias vertybes. Tiriant laidotuvių atvejus paaiškėjo, jog Lietuvos didvyriui būdingiausios savybės yra atsakingumas, paprastumas bei nuoširdumas – būtent šios savybės dažniausiai minimos laidotuvių kalbose. Tai, jog tauta deda lūkesčius į laidojamus asmenis patvirtina ir faktas, jog dažnai laidotuvių kalbose akcentuojami mirusiųjų sugebėjimai užmegzti ryšį su žmonėmis, juos suprasti. Vertybių akcentavimas, kuris paprastai ryškiausiai pasireiškia per laidotuvių kalbas, sakomas kapinėse, kur tiesiogiai įvardinami velionių darbai, nuopelnai ir tam tikros gerbtinos savybės.

Nors laidotuvių kalbos yra viena daugiausiai reikšmių nešančių laidotuvių dalių, būtent jos yra mažiausiai kontroliuojamos laidotuvių organizatorių, nes nėra iš anksto peržiūrimos. Tiek laidotuvių dalyviai, tiek organizatoriai atsimesna, jog per Prezidento Algirdo Mykolo Brazausko, kurio laidotuvės buvo didžiausia ir iškiliausia iki šiol vykusią laidotuvių ceremoniją Nepriklausomos Lietuvos istorijoje, pasitaikė nemalonus incidentas, kuomet vienas iš oratorių pasakė itin emociingą ir į kontroversiškus velionio vertinimus akcentuotą kalbą. Tačiau nepaisant šio incidento, Prezidento Algirdo Mykolo Brazausko laidotuvės buvo svarbiausia ir daugiausiai pagalbinių elementų turinti tokio tipo ceremonija Nepriklausomos Lietuvos istorijoje. Šios ceremonijos metu buvo pademonstruotas šalies klestėjimas, karinė galia, užsienio politikos kryptys. Šiame ir kituose ritualuose galime įžvelgti ir edukacinių elementų, nes stebėdama laidotuves visuomenė gali daug sužinoti apie valstybę, jos vidaus ir užsienio reikalus.

Rengiant valstybines laidotuves organizatoriai taip pat itin atsižvelgia į velionių šeimų ir artimųjų pageidavimus. Tai daryti įpareigoja ir reglamentuojantys dokumentai. Remiantis artimųjų pageidavimais laidotuvės gali įgauti papildomų reikšmių ir skirtumų. Skirtumų atsiradimą įtakoja ir velionių asmenybės, veiklos sritys. Akivaizdu, jog valstybės Prezidentas bus laidojamas kitaip nei žinomas poetas, skirsis ir laidotuvių atmosfera. Remiantis šiuo žinojimu galima paaiškinti kodėl Prezidento Algirdo Mykolo Brazausko laidotuvės buvo oficialios, kupinos pagarbos, parodomųjų elementų, o poeto Justino Marcinkevičiaus – tautinių elementų, kūrybos, betarpiškumo. Tačiau nepriklausomai nuo laidotuvių atmosferos ir deklaruojamų vertybių, pagrindinės laidotuvių dalys visuomet yra tos pačios. Visose valstybinėse laidotuvėse naudojami tie patys pagarbos elementai: karsto uždengimas vėliava, struktūruota laidotuvių eiseną, vėliavos perdavimas artimiesiems, garbės palyda, laidotuvių kalbos, himno giedojimas. Saliutavimo, artimųjų prašymu, dažnai atsisakoma.

Valstybinės laidotuvės gali būti skiriamos ir netikintiems asmenims, jie gali būti laidojami be religinių apeigų ir pats ritualas dėl to nenukentėtų. Bažnyčios vaidmuo valstybinių laidotuvių ritualo formavime stipriai sumenko, mat pačiose ritualo formavimosi pradžioje, laidojant Sausio 13-osios bei Medininkų žudynių aukas, žuvusiųjų karstai buvo įnešami į Katedrą, o laidojant

Prezidentą Algirdą Mykolą Brazauską to daryti nebuvo leidžiama. Šis sprendimas sulaukė didelio visuomenės dėmesio, tačiau laidotuvių procesui nepakenkė – Prezidento laidotuvės tapo didžiausiu ir svarbiausiu Lietuvos valstybinių laidotuvių ritualo pavyzdžiu. Velionis buvo šarvojamas Prezidentūros Kolonų salėje, taip laikinai pakeičiant Prezidentūros paskirtį, velionį saugojo gausi Garbės sargybos kuopa su visų pajėgų uniformomis ir ginkluote, Prezidento karstas buvo vežamas ant lafeto, laidotuves aplenkė gausus būrys užsienio svečių. Kariuomenės vaidmuo šiose laidotuvėse buvo itin svarbus. Iš tiesų, jei asmuo gali būti laidojamas be religinių apeigų, vargu ar valstybinės laidotuvės galėtų įvykti be kariuomenės pagalbos, nes kariai atlieka pagrindinius skirtingas laidotuvių dalis jungiančius veiksmus: uždengia karstą, išneša jį iš šarvojimo vietos, įneša į kapines.

Ryškus kariuomenės dalyvavimas valstybinių laidotuvių rituale galėjo atsirasti formuojant patį ritualą, jo principus. Iš tiesų Lietuvos valstybinių laidotuvių scenarijus yra paremtas Lietuvos kariuomenės scenarijumi, taip pat tarptautiniu protokolu, kitų šalių pavyzdžiu. Suformuotas laidotuvių ritualas turi visas svarbiausias valstybiniam laidotuvių ritualui būdingas dalis, o naujausi ritualai atrodo daug labiau organizuoti nei pirmieji laidotuvių atvejai. Tai rodo, jog ritualas progresavo, buvo tobulinamas. Vienintelė iš tiesų mažai prognozuojama laidotuvių dalis yra laidotuvių kalbos, o visos kitos dalys yra nuspėjamos, tikėtinos. Ši tvarka yra būtina, mat tik taip galima įvykį paversti ceremonija, išlaikyti pagarbą, santūrumą. Būtent pagarpa ir santūrumas yra pagrindiniai bruožai, apibūdinantys Lietuvos valstybinių laidotuvių ritualą.

Apgalvotas ir sėkmingai funkcionuojantis valstybinis ritualas apie gana jauną Lietuvos valstybę pasako, jog ji yra pakankamai subrendusi, geba tinkamai pagerbti iškilus ir valstybei nusipelnčius asmenis. Gausus tautiečių dalyvavimas valstybinėse laidotuvėse rodo tautos brandą, bendrumo jausmą ir dar kartą patvirtina, jog ritualas iš tiesų funkcionuoja tinkamai.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Avner Ben-Amos, „The Sacred Center of Power: Paris and Republican State Funerals” in *The Journal of Interdisciplinary History*, 22(1), 27-48 p.
2. Avner Ben-Amos, Eyal Ben-Ari, „Resonance and reverberation: Ritual and bureaucracy in the state funerals of the French Third Republic”. *Theory and Society*, 1995, Vol.24(2), 163-191 p.
3. Avner Ben-Amos, *Funeral, Politics, and Memory in Modern France*. Oxford University Press, 2000.
4. BNS, „Politologas: Bažnyčios sprendimas aukoti šv.Mišias be A.M.Brazausko karsto kelia spekuliacijų”, *Delfi*, 2010, < <http://www.delfi.lt/archive/politologas-baznycios-sprendimas-aukoti-svmisias-be-ambrazausko-karsto-kelia-spekuliaciju.d?id=33980373>>, [žiūrėta 2016-12-07].
5. Durkheim Emile, *Elementarios religinio gyvenimo formos: toteminė sistema Australijoje*. Vilnius: Vaga, 1999.
6. Geertz Clifford, „Ideology As a Cultural System”. *Selected Essays*. New York: Basic Books, 1973.
7. Hobsbawm Eric, Ranger Terance, *The Invention of Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
8. „J. Marcinkevičius. 1991-ųjų Sausio 13-oji. Amžinam gyvenimui”, *Alkas*, 2011, < <http://alkas.lt/2011/01/13/j-marcinkevicius-1991-uju-sausio-13-oji-amzinam-gyvenimui/>>, [žiūrėta 2016-12-18].
9. Jenks Timothy, „Contesting the Hero: The Funeral of Admiral Lord Nelson” in *Journal of British Studies*, 2000, 39(4), 422-453 p.
10. Kertzer I. David, *Ritual, politics, and power*. Binghamton: Vail-Ballou Press, 1988.
11. Lietuvos Respublikos Prezidentūra, „Lietuvos prezidentų istorija. Albirdo Mykolo Brazausko biografija.” <<https://www.lrp.lt/lt/prezidento-institucija/istorija/algirdas-mykolas-brazauskas/165>> [žiūrėta 2016-12-07].
12. Lietuvos Respublikos Seimas, „Medininkų žudynėms atminti.” <http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=7472&p_k=1>, [žiūrėta 2016-12-10].
13. Lietuvos Respublikos Seimas, „1991 metų sausio mėnesio ir vėlesnių įvykių kronika.” <http://www3.lrs.lt/pls/inter/sausio_13?p_r=4111&p_k=1&p_d=202932>, [žiūrėta 2016-12-15].
14. Loraux Nicole, *The Invention of Athens: The Funeral Oration in the Classical City*. New York: Zone Books, 2006.
15. Moore Niamh, Whelan Yvonne, *Heritage, Memory and the Politics of Identity: New Perspectives on the Cultural Landscape*. Burlington: Ashgate, 2007.
16. Rodger I. Wilkie, „Re-Capitating the Body Politic: The Overthrow of Tyrants in Havelok the Dane”, in *Neophilologus*, 2010, 94, 147.
17. Saulena Žiugždaitė, „Arkivyskupas S.Tamkevičius. Prezidento laidotuvėms pasirinktas optimaliausias variantas”, *Bernardinai*, 2010, < <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2010-06-30-arkivyskupas-s-tamkevicius-prezidento-laidotuvems-pasirinktas-optimaliausias-variantas/46940>>, [žiūrėta 2016-12-07].

18. Scheffler Israel, *Symbolic Worlds: Art, Science, Language, Ritual*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997.
19. Scheper-Hughes Nancy, Lock M. Margaret, „The Mindful Body: A Prolegomenon to Future Work in Medical Anthropology”, in *Medical Anthropology Quarterly*, 1(1), 1987, 6-41 p.
20. Stasys Gudavičius, „J.Marcinkevičiaus laidotuvs – šeštadienį, paskelbtos dvi gedulo dienos”, *Kauno diena*, 2011, < <http://kauno.diena.lt/naujienos/lietuva/salies-pulsas/jmarcinkeviciaus-laidotuves-sestadieni-paskelbtos-dvi-gedulo-dienos>>, [žiūrėta 2016-12-08].
21. Turner Vicotr, *The Ritual Process: Structure and Anti-structure*. New York: Aldine and Gruyter, 1995.
22. Turner Victor, *Dramas, Fields and Metaphors: Symbolic Action in Human Society*. Ithaca and London: Cornell University Press, 1974.
23. Walter Tony, „Three ways to arrange a funeral: Mortuary variation in the modern West” in *Mortality*, 10(3), 173-192 p.
24. Warnick R. Bryan, „Ritual, Initiation and Education in R. S. Peters” in *Journal of Philosophy of Education*, 43(1), 2010.
25. Whitehouse Harvey, Laidlaw James, *Ritual and Memory: Toward a Comparative Anthropology of Religion*. California: AltaMira Press, 2004.
26. Wilentz Sean, *Rites of Power: Symbolism, Ritual and Politics Since the Middle Ages*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1985.

INTERVIU TRANSKRIPCIJOS

Interviu su Salvina Taukinaitiene, Krašto apsaugos ministerijos protokolo skyriaus vedėja

Vieta: Krašto apsaugos ministerija

Data: 2015-12-08

Trukmė: 50 min.

Interviu pradžioje respondentė pateikia Prezidento Algirdo Mykolo Brazausko bei poeto Justino Marcinkevičiaus laidotuvių scenarijus. Remiantis respondentės pageidavimu, šių programų kopijos nebus viešinamos.

L.I.: Pirmiausia norėčiau jūsų paklausti – kas rašė šias programas?

T.S.: Tikriausiai kad aš rašiau.

L.I.: Tačiau šiose programose yra ir neprotolinių sprendimų, pavyzdžiui, Justino Marcinkevičiaus laidotuvių programoje rašoma: „Kapas uždengiamas keturiomis gėlių kompozicijomis“. Tai yra gana individualūs sprendimai, tad ar tai irgi nuo jūsų priklauso?

T.S.: Na, taip. Jeigu jau tenka rūpintis, tai jauti atsakomybę ir su floristais, kurie dirba su šiomis laidotuvėmis, suderini. Suderini ir kaip atrodys gėlių kompozicija, kuri turi būti atnešama labai iškiliai, padedama. Tąkart buvo nuspręsta remtis tuo, kad Lietuvoje yra 4 didžiausi regionai ir galbūt būtų gražu, jei žmonės tautiniais rūbais atneštų tas keturias kompozicijas, kurios yra padarytos iš žmonių atsisveikinimo metu atneštų gėlių. Taip pat buvo padaryta per Prezidento Brazausko laidotuves ir buvo pakartota per Lietuvos poeto Justino Marcinkevičiaus laidotuves.

L.I.: Prezidento Brazausko laidotuvės, ko gero, buvo didžiausias iššūkis?

T.S.: Be abejonės. Aš dirbu krašto apsaugos sistemoje 21 metus, ir man teko daug prisidėti prie ceremonijų gimimo, ritualų, prie jų tobulinimo. Ir, aišku, niekada negalvojau kad ta praktika man labai pravers organizuojant valstybines laidotuves. Aš pradėjau tarnybą Lietuvos kariuomenėje, tiek toli nemaniau kad nueisiu. Vėliau, kai pastebėjo mano indelį į tokio tipo renginius, pakvietė dirbti Krašto apsaugos ministerijoje, protokolo skyriuje. Matyt aš turėjau tam tikrų gabumų. Man tiesiog kildavo mintys, idėjos ir aš jas realizuodavau renginių metu. Be abejo, negalima sakyti kad tas darbas yra labai individualus – toks darbas yra kolektyvinis visada. Kai yra organizuojamos valstybinės laidotuvės, yra paskiriama valstybinė laidotuvių komisija, tada ta laidotuvių komisija, priklausomai nuo to asmens, kuris laidojamas, turbūt, jei tai buvo Prezidentas Brazauskas, žinoma, kad tai buvo asmenys pakviesti ministrų lygio į tą laidojimo komisiją, bet kada laidojimo komisija sukuria dar tokią darbo grupę, į kurią įeina jau žmonės, kurie visą tą darbą ir organizuoja. Komisija idėjų lygmenyje apsisprendžia, kad, tarkime, laidotuvės bus tada ir tada, atsisveikinimas – tada ir tada, na, ir tada jau įpareigoja darbo grupę, kad ji parengtų scenarijų ir man dažnai tenka tokia atsakomybė - rengti scenarijų. Remiamės scenarijumi, kuris naudojamas Lietuvos kariuomenėje – Lietuvos kariuomenė turi laidotuvių scenarijų, tai jį kažkiek patobuliname, pritaikome, adaptuojame būtent pagal svarbą, pagal lygmenį. Jeigu tai yra valstybės vadovo laidotuvės, tai mes stengiamės taip pat susižinoti, kaip yra kitose valstybėse.

L.I.: Remiatės kitų šalių pavyzdžiu?

T.S.: Remiamės, taip. Mes peržiūrėjome kiek yra viešojoje erdvėje įvairiausių laidotuvių, kaip tai būna daroma kitose Europos valstybėse, kitose pasaulio valstybėse. Taip pat išlaikome ir lietuvišką tradicinį savitumą, religines apeigas, kurios yra pas mus. Manome, kad neblogai pasidaravome, nes buvome gerai įvertinti, sulaukėme atgarsio, ypač po Prezidento Brazausko laidotuvių buvo geri atsiliepimai ir geri palyginimai.

L.I.: Tačiau laidotuvės turėjo ir neigiamą atspalvį dėl nesutarimų su Bažnyčia, kuomet velionio nebuvo leista įnešti į Arkikatedrą. Visuomenė apie tai kalbėjo nemažai.

T.S.: Žinote, darbo grupė nelabai nagrinėjo šias problemas, kadangi tai nebuvo mūsų kompetencija. Mes norėjome sprendimų, o juos darė kažkas kiti. Mes tik turėjome padaryti kad visa kita būtų labai iškilu ir su derama pagarba. Jeigu buvo toks sprendimas, kad bažnyčioje yra šarvojami tik kunigai, vyskupai ir bažnyčios tarnai, tai mes kaip ir sutikome.

L.I.: Tad jums nesutrukdytų jei tektų laidoti ne kataliką?

T.S.: Tikrai nesutrukdytų, žinoma, kad ne. Yra daug valstybės veikėjų, kurie nėra tikintys ir jie laidojami be religinių apeigų. Yra naudojami tam tikri atributai, bet visas scenarijus išlieka taip pat panašus, iškilus. Aišku, jis yra, na, truputėlį diferencijuotas, adaptuotas pagal, na, kaip čia pasakyti... (*susimąsto*) ne tai kad pagal svarbą, mes visi, žmonės, esame svarbūs, tačiau daugiau reikšmės, daugiau nuopelnų tai lietuvių tautai, valstybei. Juk emocijas scenarijuje kažkaip tai permąstai, stengiesi atsižvelgti, perteikti,

L.I.: Sugrįžkime prie konkrečių atvejų. Lyginant daugiausiai atgarsio sulaukusių valstybinių laidotuvių atvejus ir stebint filmuotą medžiagą išsiskiria Prezidento Algirdo Mykolo Brazausko laidotuvės. Jos buvo itin iškilios, tačiau visuomenės dalyvavimui sąlygos buvo minimalios. Kodėl?

T.S.: Ar tikrai taip buvo? Žiūrėkit, jau birželio 29 ir birželio 30 buvo organizuotas grupių ir visuomenės atsisveikinimas (*sklaido laidotuvių programos*) Prezidentūros kolonų salėje. Tai buvo 2 dienos ir iš tikrųjų tai ėjo visuomenė ir stovėjo didžiulės eilės visoje Universiteto gatvėje ir mes visas tas dienas dirbome ir, na, kiek mums reikėjo, mes buvome vietoje, mes sprendėme, rašėme, skaičiavome, derinome. Ir aš tikrai nepasakyčiau kad visuomenė buvo kažkaip atribota. O vėliau, kai vyko laidotuvės, tai irgi taip pat eisena ėjo pagrindinėmis gatvėmis, visi šaligatviai iki pat kapinių, visa tai buvo atiduota visuomenei. Kapinėse pačiose, na, iš tikrųjų, erdvė turi būti apribota dėl to, kad daromos aukšto visuomenės veikėjo laidotuvės. Juk norime parodyti visai Lietuvai per televiziją, tai vadinasi, turi turėti atstumą, turėti erdvę. Visa tai, kas vyksta labai didelio, visada turi turėti erdvę, negali suspausti, negali atsistoti visai šalia kapo duobės. Juk reikia nuimti valstybės vėliavą, ją reikia iškilmingai sulankstyti, perduoti – visa tai turi būti išlaikoma. Juk ne kaimo laidotuvės, kur viskas jaukiai, šalia. Juk mes laidojame su valstybine pagarba. Ir kai dirbome darbo grupėje, sprendėme, jog viskas turi būti rodoma Lietuvos žmonėms per televiziją. Ir atsisveikinimo momentus rodė, ne pačius intymiausius, bet visą kelionę lydėjo. Aš pati ėjau pačiame priekyje, prieš mus važiavo automobilis, kuris fiksavo viską ir rodė kaip juda kolona, kaip kolona ateina, sustoja, kaip kariai paima karstą, kaip jie neša, iki pat pabaigos, kai žmonių suneštomis gėlėmis papuošė kapą. Visa tai buvo rodoma, tad tikrai nesakyčiau kad žmonėms buvo apribojimai. Žinoma, į laidotuves atvyko labai daug užsienio svečių, atvyko kitų šalių prezidentų, atstovų. Tad visada saugumo reikalavimai įsijungia ir jau turi galvoti, kad reikia užtikrinti svečių saugumą. Mes turime riboti, kas gali ateiti, ypač šiais laikais negali rizikuoti. Ar tu esi garantuotas? Nesi, nes galvoji tik už save, bet negali už kitą. Jei nežinai, kas tie žmonės, kurie ateis, tai tada sakome: „Labai atsiprašome, bet toliau eina tik artimieji“. Jums toks atskirtumo įspūdis susidarė dėl transliacijos, nes tauta galėjo ateiti dvi dienas, o paskutinę, nuo 11 valandos, mes laukėme užsienio svečių, diplomatų atvykimo atsisveikinimui. Ir tada jau viskas, jiems buvo skirtos dvi valandos ir po to jau artimieji atsisveikino ir pirmą valandą mes jį (*Prezidento karstą*) išnešėme. Čia labai nedideli apribojimai, paskutines dvi valandas. Juk reikėjo sudaryti sąlygas, nes atvažiuoja užsienio valstybių

vadovai, jie atvažiuoja lydimi, su savo kortežais. Kiekvieną reikia iškiliai pasitikti, kad jis įvažiuotų, kad jam būtų paruoštas vainikas, kad garbės sargyba ateitų, ateitų kariai, padeda vainiką, nuneša, jie nueina, pareiškia užuojautą, jie truputį pasėdi ir jie išeina. Tada ateina kita delegacija. Čia buvo didelis darbas, dirbo ir užsienio reikalų ministerija, ir Prezidentūra dirbo ir Krašto apsaugos ministerija, be abejo.

L.I.: Tad po tokių patirčių, gal galėtumėte nupasakoti bendrais bruožais, kas yra Lietuvos valstybinės laidotuvės?

T.S.: Valstybinės laidotuvės yra toks ritualas, kuris yra praktikoje patikrintas. Yra paimta kariuomenės laidojimo ceremonija ir ji adaptuota, papildyta elementais, bet pagrindas yra statute aprašyta laidojimo ceremonija. Be abejo, ir mums dirbantiems Krašto apsaugos ministerijoje, laikas nuo laiko išskildavo poreikių aprašyti laidojimo ceremoniją, adaptuoti laidojimo ceremoniją. Mes taip pat išlydėdavome savo aukštus karius, laisvės kovų gynėjus, kurie tikrai atsidavę tarnavo Lietuvos valstybei ir kuriuos riekia išlydėti su derama pagarba. Taip ir gimė scenarijai, taip jų forma nusistovėjo - per praktiką, per gyvenimą. Būna, apsvarstai, kad gal kažką reikia apriboti, ir pasiteisina, o kitoje vietoje gal galima daugiau interpretacijų... Bet pagrindo mes turime laikytis, jeigu norime turėti tvarką. Tam yra ir protokolas. Jeigu mes visiškai į tai neatsižvelgtume, negalėtume ir tarp šalių susišnekėti. Bet kai mes nustatome tokią tvarką ir mes jos laikomės, ji tampa ceremonija, tada gali išlaikyti pagarbą, išlaikyti santūrumą, kuris labai dera laidotuvėms. Gali nesiblaškyti, būti susikaupęs, ramus, nes tu žinai, kaip reikia elgtis. Žiūrėkite, kariai, kada dalyvauja ceremonijose, nepasuka net galvos. Būna, klysta, bet stovi nejudėdami, o niekas kitas ir nežino, kad kažkas gal suklydo, nes tai supras tik tam tikri žmonės. Visais atvejais reikia būti pasiruošus.

L.I.: O praktikoje pasitaiko tokių klaidų?

T.S.: Žinoma, pasitaiko. Būna kad žmogus tiesiog ne taip supranta, atsistoja ir stovi. Aš galvoju: „Na ir kur dabar jis atsistojo...“ Bet jis stovi, toks marmurinis ir viskas.

L.I.: O didelių klaidų ar pasitaiko?

T.S.: Ne, ne. Matot, galiu pasakyti, kad pačioje pradžioje tai kiek kitaip buvo. Aš jau dirbu Krašto apsaugos ministerijoje 16 metų, tai per tą laiką yra pasitaikę ir nesėkmių. Bet tam ir darai, juk pasiremi ta praktika. Mes ir gyvenime sakome, kad iš klaidų mokomės ir kad daugiau to nedarysime. Viskas ateina per patyrimą. Taip ir žmogus tampa vertesnis, nes jis turi daug patyrimo, daugiau išminties įgauna. Taip ir yra.

L.I.: Minėjote gerą įvertinimą.

T.S.: Na, taip. Tiesiog pasibaigus laidotuvėms iš užsienio partnerių buvo vienas kitas sveikinimas dėl labai profesionaliai organizuoto ritualo. Stebėjo ir Norvegijoje laidotuves, po to atsiuntė sveikinimus. Sulaukėme padėkų iš vadovų.

L.I.: Iš tiesų, ypač Prezidento išnešimas iš Prezidentūros Kolonų salės buvo be galo iškilmingas, atrodė be priekaištų. Tačiau žinome, kad buvo labai karšta. Kiek oro sąlygos lemia patį procesą?

T.S.: Tiesiog galvoji, kad turi ypatingą misiją – karšta. Bet vis tiek turime iškęsti, dėl to, kad reikia. Mes turime būti stiprūs, nes mes esame tokia valstybė, ir palydime į paskutinę kelionę savo Prezidentą. Niekam negalime pasakyti, kad mums karšta. Karšta, be abejo, ir visi yra žmonės ir visi turi savo jausmus, ir fizinius kūnus, bet pati mintis ta, įpareigojimas, garbė, tai juk suteikia žmogui jėgų, išvermės. Juk kiekvienas, ne tik tie, kurie organizuoja, bet ir kiekvienas, kuris stovi toje grandinėje, eina vienu kvėpavimu, nes tai yra pareiga.

L.I.: O kodėl per Prezidento Brazausko laidotuves artimieji važiavo autobusiukais?

T.S.: Man atrodo, kad artimieji ėjo pėstute iš paskos, važiavo tie, kurie nebegalėjo paeiti. Visada yra tokių žmonių, kurie turi judėjimo problemų, amžiaus problemų. Jiems pasiūlomas transportas.

L.I.: Autobusiukų buvo nemažai ir tai sudaro labai didelį kontrastą lyginant su poeto Marcinkevičiaus laidotuvėmis, kuomet žmonės ėjo per didelę pūgą, buvo stipriai apsnigti.

T.S.: Atsimenu savo nuotraukas, kuomet ant galvos tokia sniego eglutė susidarė. Ir ateiname mes iki Antakalnio kapinių, ten stovi Prezidentė ir sako: „Kur gi tavo kepurė?“ Tiesiog nebuvo laiko, nebuvo laiko.

L.I.: Kuomet turite organizuoti tokius renginius, matyt, darbo diena išsiplečia iki maksimalios trukmės.

T.S.: Tai be abejo. Juk įsivaizduokite, kai tu organizuoji tokias laidotuves, tada darbo valandos prasiplečia. Pirmiausia, tu net ir būdamas namuose turi apgalvoti viską. Juk reikia tiek daug sugalvoti, sudėlioti minutėmis, ir scenarijus... Juk norime, kad viskas įvyktų taip, kaip sugalvojame, mes juk to nesurepetuosime. O paskui, naktį, kai niekas nematė, mes iš tiesų repetavome.

L.I.: Buvo repeticija?

T.S.: Žinoma, ėjome pasibandyti, taip, bet kai niekas nematė.

L.I.: Dar norėčiau jūsų paklausti apie laidotuves, kurios skiriamos ne pagal tvarką, tas pats Marcinkevičiaus atvejis ar kiti. Kaip kyla ir kam kyla idėja, kad turi būti skiriamos valstybinės laidotuvės?

T.S.: Aš įsivaizduoju, kad lygiai taip pat yra sudaroma laidotuvių komisija. Gauname pranešimą. Tada aš prisimenu, buvo vasario 16-osios rytas, 8:30 valstybės vadovai atvyksta į Rasų kapines padėti gėlių ant Basanavičiaus bei kitų signatarų kapų. Esame pasirengę ceremonijai, einame su oficialiais asmenimis, kylame į kalnelį prie Basanavičiaus paminklo, einame padėti gėles ir aš nepamenu, ar seimo kancleris, ar kas man sako: „Marcinkevičius mirė“. Įsivaizduojate... Ir tada aš supratau, kad po šios šventės, po vėliavos pakėlimo ceremonijų, po koncertų, minėjimų, jau reikia pradėti galvoti kad tuoj pat bus sukviesta komisija. Ir turbūt mane jau kvies į darbo grupę, todėl kad Marcinkevičius tikrai buvo visuomenės veikėjas, tautos dainius, laisvės šauklys. Ir supratau, kad mes jį laidosime su labai didele pagarba.

L.I.: Tad klausimas čia tikrai gana atviras? Įsivaizduokime, kad netektume tokių žmonių kaip Virgilijus Alekna ar Arvydas Sabonis, kurie yra sportininkai, tačiau daug nusipelnę garsindami šalį ir svarbūs visuomenei. Ar galėtų valstybinės laidotuvės būti skiriamos jiems?

T.S.: Manau, kad galėtų taip būti, taip. Tada reiktų jas adaptuoti, sudaroma komisija, kurioje būtų pakviesta nemažai žmonių iš sporto pasaulio. Jie turėtų pasakyti, kaip kitose valstybėse laidojami tokio lygio sportininkai. Net jei Lietuvos kariuomenė ten nedalyvautų, protokolas visada teiktų paramą, visada padėtų tą scenarijų išgryninti, net jei tai darytų civiliai žmonės, kad būtų išlaikytas protokolas, ceremonija, eiga, vadovautis šia eiga, pritaikyti tuos pačius pagalbinius elementus, kurie suteikia iškilumo, kurie sumažina sumaištį, tas gėlių išvežimas iš anksto, tas dekoravimas, tas sustatymas ir taip toliau, tam kad būtų atskirtis ir nesigautų tokios kaimo laidotuvės. Žinote, kai visi imame krepšelius, imame vainikus ir visi nešame ir visi sustojame ir taip toliau. Juk tai reikia padaryt apgalvotai.

L.I.: O kiek jums tenka pačiai atsižvelgti į šeimos norus?

T.S.: Taip, visada, būtinai. Net mūsų dokumentuose yra parašyta, kad pirmiausia deriname su artimaisiais, šeima. Jei laidojama su religinėmis apeigomis, tada derinama su dvasininku. Tu gali

parašyti scenarijų, bet visada yra kviečiamas vienas ar du šeimos atstovai ir su jais šnekamės, klausiamo, ar jie sutinka laidoti taip, su tokiais ritualais, ar sutinkate, kad kariai neš, ar sutinkate, kad bus uždengta su valstybės vėliava, ar sutinkate, kad nuaidės salvės. Visada atsižvelgiame.

L.I.: Pasitaiko nesutarimų?

T.S.: Pasitaiko. Būna, šeimos nariai sako: „Oi, ne, ne nešaudykite“. Komisija atsižvelgia, aišku. Žinoma, yra ir lygmenys. Jeigu laidojamas pats aukščiausias asmuo, tada jau viskas priklauso, tada jau galime pasakyti šeimai, kad taip turėtų būti, nes toks yra protokolas, taip yra nutarta ir reikia šeimą daugiau supažindinti. O jei yra koks visuomenės veikėjas, na, kaip šiuo atveju, poetas Marcinkevičius, visada galima su šeima tartis, nes nėra privalomų atributų.

L.I.: Tad jūs išskirtumėte kažkokius svarbos lygmenis? Suprantama, prezidentai stovi aukščiausiame svarbos taške, tačiau ar yra kitų lygių pagal svarbą?

T.S.: Taip, aš įsivaizduoju. Juk yra priimta, kad prezidento karstas yra vežamas ant lafeto, tai valstybės veikėjui, kuris nėra tokio paties lygmens, tai juk nesiūlai lafeto. Tai ir parodo, taip ir suteikiame lygmenį pagal pasiūlyta transportą. Taip pat kokias karių palydas. Jei tai yra prezidentas, tada lydi visa Garbės sargybos kuopa, o jei tai valstybės veikėjas, tada eina pagarbos būrys, kuris lydi katafalką, eina šalia. Dar kitu atveju katafalkas važiuoja, o kariai neina, važiuoja savo transportu ir visi kiti važiuoja, neina, nėra procesijos pėsčiųjų. Taip mes laidojame Nepriklausomybės akto signatarus ir kitus iškilus valstybės veikėjus. Čia kiekvieną kartą priklauso nuo laidojimo komisijos sprendimo, vėlgi, įvertinant to žmogaus nuopelnus, jo indelį tautai, valstybei.

L.I.: Tokie sprendimai, ko gero, turi būti priimami labai greitai?

T.S.: Be abejo.

L.I.: Tad ar nebūna, kad po to jaučiate, kad suklydote?

T.S.: Nežinau... Manau, kad labai didelių improvizacijų čia ir negali būti. Čia yra priimamas sprendimas, kad būtent taip, o ne kitaip. Ir tada tu nekvestionuoji. Čia juk nėra asmeniniai sprendimai, laidotuvės neprasideda nuo mano asmeninių užmačių. Laidotuvės prasideda nuo bendro sprendimo, juk girdi, kad yra tokie ir kitokie pageidavimai ir tada pagal tai parengi scenarijų, Tai yra bendras produktas, negalėtų būti taip, kad scenarijų rašantis žmogus negirdėtų tą, ką šneka komisija.

L.I.: Bet juk komisijų sudėtis nuolat keičiasi.

T.S.: Komisijos sudėtis nuolat keičiasi, bet juk dirba žmonės, kurie nuolat yra viešojoje erdvėje. Jie yra jei ne dalyvavę, tai bent matę. Nėra taip, kad žmonės būtų visiškai nežinantys. Tai yra visuomenėje žinomi žmonės, politikai, mokslo pasaulio ir kultūros pasaulio atstovai. Vienaip ar kitaip jie yra matę, stebėję, dalydavę, suprantantys, turintys savo nuomonę. Visada pavyksta tai kažkaip suderinti. Neprisimenu tokių labai didelių nesutarimų, kurie būtų iškilę. Ne, čia yra bendras kolektyvinis produktas ir jauti įpareigojimą, jauti atsakomybę, žinai fabulą kaip tai turi būti ir stengiesi, kad žmogus būtų išlydėtas su derama pagarba.

L.I.: Ar galėtumėte išskirti didžiausios svarbos momentus laidotuvių procese?

T.S.: Didžiausi svarbos momentai... Man atrodo, kad laidotuves organizuojant viską reikia labai gerai apglavoti, reikia įvertinti, kur, kada, kiek laiko trunka tas atsisveikinimas, numatyti, kad kaip ir jūs sakėte, kad visuomenė galėtų deramai atsisveikinti. Visa tai reikiai įvertinti, pasirinkti, na, jausti, kaip tauta norėtų palydėti. Negalima pasirinkti patalpos, kuri yra per maža, kur negalės ateiti

daug žmonių. Manau, tai yra labai svarbu ir reikia užtikrinti, kad visi atėję galėtų išreikšti pagarbą ir matyti, pasidžiaugti, kad valstybė deramai, tinkamai atsižvelgia į velionį. Be abejo, reikia viską apgalvoti. Jei tai yra žiemos metas, laidojama itin iškili asmenybė ir matome, kad yra pūga, sniegas. Vis tiek dalyvaus valstybės vadovai, o kapinėse šalta, kad negali būti pernelyg daug kalbų, reikia apgalvoti net tai. Šiaip, trys kalbos yra optimalu. Per Prezidento Brazausko laidotuves staiga išgirdome, kad dar labai nori kalbėti Prezidentas Kvašnevskis, be abejo, komisija nutaria, kad turi kalbėti.

L.I.: O komisija ar turi teisę prisiliesti prie tų kalbų, ar jos yra peržiūrimos iš anksto?

T.S.: Jeigu tai yra valstybės vadovų kalbos, tai čia tik Prezidento kabinetas gali tai. Toliau, Ministro pirmininko irgi...

L.I.: Prezidento Brazausko laidotuvėse paskutinis kalbėjo Antanas Vinkus.

T.S.: Čia buvo šeimos prašymas, ponios Kristina, velionio žmona, paprašė. Ji labai paprašė, kad šeimos draugų vardu bei šeimos vardu kalbėtų Antanas Vinkus. Ir komisija neturėjo galių kaip nors įtakoti ar uždrausti, ypač, kai prašo šeima. Ir ta kalba buvo perdėm emociinga.

L.I.: Ši kalba labai iškrito iš bendro laidotuvių konteksto.

T.S.: Labai iškrito, visiškai. Mus užgulė toks liūdesys, mes visi galvojome, kodėl mes buvom tokie silpni... Bet juk negali atsakyti.

L.I.: Labai gerai, kad buvo pranešta, jog kalba šeimos vardu ir šeimos pageidavimu.

T.S.: Na taip, buvo, buvo toks dalykas.

L.I.: Tiesa, per Prezidento Brazausko laidotuves kapinių kalvos buvo papuoštos gėlėmis ir buvo pranešta, kad tai žmonių atneštos gėlės. Tai, ko gero, buvo pirmas atvejis kai priimtas toks netradicinis, tačiau labai didelį emocinį krūvį nešantis meniškas sprendimas?

T.S.: Ko gero... Visuomenė nebuvo mačiusi iki to laiko laidotuvių tokių masiškų, valstybinių. Bet mes galvoti apie tą gėlių išankstinį atvežimą pradėjome jau gerokai anksčiau, nes pastebėjome, kad kitose valstybėse tai yra daroma – didžioji dalis vainikų ir gėlių į kapines atvežama dar laidotuvėms neprasidėjus, prieš ateinant procesijai. Tačiau gėlėmis dekoruojama ir visa tai eksponuojama kapinėse anksčiau ir mums ta mintis patiko, pradėjome ją įgyvendinti. Kai buvo Prezidento laidotuvės, šią strategiją taip pat naudojome ir su firma, kuri tuo užsiima, kuri dirba su floristikos darbais derinome, kad jie rinktų žmonių atneštas gėles, kad padarytų kapo uždengimą iš tų suneštų gėlių ir puoštų tiek, kiek galima papuošti.

L.I.: Ar galėtumėte išskirti valstybes, į kurias turėtume lygiuotis ir kurių ritualus verta stebėti?

T.S.: Žinote, aš pati negaliu pasakyti, kad esu gyvai dalyvavusi valstybinėse laidotuvėse užsienyje. Aš nesu. Bet man teko žiūrėti per televiziją, žiūrėjau karališkosios šeimos, princesės Dianos, peržiūrėjau Jungtinių Amerikos valstijų karių laidotuves. Bandėme ir visur, kur tik įmanoma pagal raktažodžius „*funeral ceremony*” rasti medžiagos, ją pasižiūrėti. Įvairių tautų žiūrėjome, kai kurių juk kuklesnės, kitos itin ištaigingos. Makedonijos Prezidento žūtis buvo, ir buvo važiuojančių į tas laidotuves, tad aš po to klausiau kaip buvo daromi vieni ir kiti dalykai, kaip elgiamas su gėlėmis, kaip kas... Iš to ir dėlioju sau praktiką.

L.I.: Ta praktika yra suformuota remiantis kitomis šalimis, tačiau konkretaus pavyzdžio neturite?

T.S.: Ne, tikrai ne.

L.I.: O tokį planą, kurį man davėte, ar jį gauna žiniasklaida? Ar kažkokį panašų?

T.S.: Be abejo, žinoma. Tai, ką aš jums daviau, tai yra darbinis variantas, jo aš neleidžiu publikuoti ir viešinti. Bet visa eiga yra publikuojama ir visuomenė ją matė, žinojo, kada atsisveikinimas, kada laidotuvių pradžia, kada atvykimas į kapines.

L.I.: Tad užduosiu paskutinį klausimą: kaip jūs įsivertinate, kad laidotuvės buvo pavykusios?

T.S.: Galiu pasakyti, kad buvo keletas dienų iš eilės kai sukome galvas ir mąstėme kaip visa tai padaryti. Žinoma, po jų gyvenimas eina toliau, tačiau ta paskutinė diena, dar jos repeticija... Tuo metu dar ir kiti dalykai vyksta, ne vien laidotuvės... O nuovargis yra didžiulis, bet už jį buvo atlyginta. Aš sėdėjau kabinete, suskambo telefonas - nežinomas telefono numeris skambina. Aš atsiliesčiau ir girdžiu: „Labas, Salvina, čia Prezidentė skambina“. Žinot, nustebau be galo. Nežinojau, ar atsisėsti ar atsistoti. Prezidentė padėkojo. Tad klausimas, ar pavyko laidotuvės? Jei valstybės vadovė paskambino padėkoti, paminėjo, kad jai gera turėti tokią komandą... Tada jau galvoji, kad *padarei*.

L.I.: Labai gera girdėti, kad jūsų darbas iš tiesų įvertinamas. Linkiu sėkmės ir dėkoju už pokalbį.

T.S.: Ačiū jums.

SUMMARY

Master's thesis *Political Rituals in Lithuania: the Case Study of State Funerals* aims to take a closer look at state funeral practices. There have been more than 60 state funerals since Lithuania got Independence in 1990. Countries like United Kingdom have perfectly developed state rituals. The marriage or the funeral of royal family become most viewed events in almost all countries in the world. It is important to prearrange state funeral plan, ensure it's proper functioning. State funerals not only has international importance, but also bring meaning and translate values to nation, society.

The worship or exaltation of a person is an unusual practice in a democratic country. State funeral is an exception, because it is accepted to emphasize positive features of a dead man. State funeral is the only way to legitimize the great man. It is very important for every nation to have it's own great men, because they reflect the most important values for that nation. State funerals might serve as a way to educate nation and show it the direction to follow. On the other hand, it is possible to get information about country by analyzing it's rituals. Different funeral cases and the whole ritual gives information about state inside politics, foreign policy, military power, the importance of religion.

This thesis intends to identify what meanings are created by state funeral ritual in Lithuania and what does it reflect about the state. The thesis is divided into three major parts. In the first one, the meaning of political ritual is being emphasized and explained. In this part also expose the meaning of state funeral, it's main parts, features, the way it should be analyzed. In the second part, an analytic model for state funerals analysis in Lithuania is designed. The third part of the thesis is dedicated to Lithuanian case analysis. The analysis starts from contextual information review: the analysis of relevant regulatory documents and interview is being made. The interview was taken from a state funeral script writer. Miscellaneous analysis lead to objective conclusions about state funeral ritual in Lithuania, it's basic features. Analysis also gives information about state and it's values.